ISSN 2520-2294

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 8 (8) / 2017

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р

№ 8 (8)

Київ 2017

ББК 65
УДК 33
М-43

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Київського кооперативного інституту бізнесу і права.
Протокол № 11 від 30 листопада 2017 року.

Засновники:
1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2017
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2017

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» зареєстровано в міжнародній базі даних періодичних видань.

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education İndex; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seriâ: Èkonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Èkonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна —** доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Секретар: **Колодіч Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна —** доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бєлялов Талят Енверович —** кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дудко Павло Миколайович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in ČeskéBudějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

№ 8 (8)
2017
грудень
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Кучерява Мар'я Василівна
МОНІТОРИНГ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ 7

ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Криклій Олена Анатоліївна, Макієнко Єгор Вікторович
ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ НА РІВНІ БАНКУ 13

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Вергун Антоніна Миколаївна, Вергун Михайло Олексійович
СТАТИСТИЧНІ РЕАЛІЇ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ 20

Плоднік Мар'яна Валеріївна
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 31

Тарасенко Ірина Олексіївна, Цимбаленко Наталія Володимирівна, Нефедова Тетяна Миколаївна
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ 36

Яценко Ольга Миколаївна, Ковшик Валентин Ігорович
УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА МЕНЕДЖЕРІВ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 42

ЕКОНОМІКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Іванова Наталя Сергіївна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РЕАГУВАННЯ ЗАГРОЗ 50

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бєлялов Талят Енверович
РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ, ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ 55

Черниш Ольга Василівна
МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ... 61

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Скрипник Андрій Васильович, Оборська Інна Сергіївна
ОПТИМІЗАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ КАФЕДРИ ТА УНІВЕРСИТЕТУ 66

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Золковер Андрій Олександрович
АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНИ 80

УДК 657

Кучерява Мар'я Василівна
науковий співробітник
відділу методології бухгалтерського обліку
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»
Кучерявая Марья Васильевна
научный сотрудник
отдела методологии бухгалтерского учета
Государственное учебно-научное учреждение
«Академия финансового управления»
Kucheriava Maria
Scientific Researcher
of the Accounting Methodology Department
State Educational Scientific Institution
«Academy of Financial Management»

МОНІТОРИНГ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

МОНИТОРИНГ ИЗМЕНЕНИЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЕС В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УКРАИНЕ

MONITORING OF AMENDMENTS IN EU LEGISLATION IN THE CONTEXT OF ACCOUNTING REFORM IN UKRAINE

Анотація. *У статті розглянуто особливості імплементації норм Директиви 2013/34/ЄС до вітчизняного законодавства у контексті реформування системи бухгалтерського обліку та звітності підприємств України. Автором виокремлено та розглянуто основні положення нормативних документів, які регламентують процес реформування. Проаналізовано та оцінено поточний стан імплементації директивних вимог ЄС, зокрема ключові зміни, які вносяться Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» від 05.10.2017 № 2164-VIII. Досліджено останні тенденції, пов'язані із удосконаленням регулювання сфери бухгалтерського обліку та звітності ЄС, зокрема ініціативу щодо запровадження звітування з податку на прибуток.*

Автором запропоновано здійснювати перманентний моніторинг, вивчення та аналіз інновацій та належних практик у сфері регулювання процесів підготовки та представлення звітності суб'єктами підприємництва.

Ключові слова: *Директива 2013/34/ЄС, реформування бухгалтерського обліку, звітність з податку на прибуток, належні практики.*

Аннотация. *В статье рассмотрены особенности имплементации норм Директивы 2013/34/ЕС в отечественное законодательство в контексте реформирования системы бухгалтерского учета и отчетности предприятий Украины. Автором выделены и рассмотрены основные положения нормативных документов, которые регламентируют процесс реформирования. Проанализировано и оценено современное состояние имплементации директивных требований ЕС, в частности, ключевые изменения, которые вносятся Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине» относительно усовершенствования некоторых положений» от 05.10.2017 № 2164-VIII. Исследованы последние тенденции, связанные с усовершенствованием регулирования сферы бухгалтерского учета и отчетности ЕС, в частности, инициатива внедрения отчетности по налогу на прибыль.*

Автором предложено осуществлять перманентный мониторинг, изучение и анализ инноваций и надлежащих практик в сфере регулирования процессов подготовки и представления отчетности субъектами предпринимательства.

Ключевые слова: *Директива 2013/34/ЄС, реформирование бухгалтерского учета, отчетность по налогу на прибыль, надлежащие практики.*

Summary. *The peculiarities of the implementation of provisions of Directive 2013/34/EU into national legislation in terms of Ukrainian undertakings' accounting and reporting system reform are examined. General provisions of the legislative regulating the reform are outlined and investigated by the author. The current state of implementation of EU directive requirements are analyzed and assessed (in particular, the core amendments provided by the Law of Ukraine «On amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» on improvement of certain provisions» dated 05.10.2017 № 2164-VIII). The recent trends in the field of accounting and reporting system's improvement are investigated (in particular, the Initiative on implementation of income tax reporting).*

The author proposed to carry out the permanent monitoring, studying and analysis of innovations and good practices in the field of regulation of preparation and presentation of reporting by undertakings.

Key words: *Directive 2013/34/EU, accounting reform, income tax reporting, good practices.*

Постановка проблеми. Роль бухгалтерського обліку на різних етапах та рівнях функціонування людської цивілізації є значною, оскільки інформація, яка ним продукується, є базою прийняття чітких та обґрунтованих рішень (від часів першого поділу праці і до часів розбудови суспільства знань).

Інформаційна функція, яка виконується бухгалтерським обліком, є основним інструментом реалізації багатьох завдань, що стоять перед суспільством на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань реформування сфери бухгалтерського обліку та звітності в Україні, імплементації до національного законодавства вимог ЄС та вивченню кращої практики регулювання сфери бухгалтерського обліку та звітності з метою забезпечення її якості присвячено роботи таких науковців: Т. І. Єфименко, В. М. Жук, Л. Г. Ловінська, Я. В. Олійник, З. В. Гуцайлюк, Р. І. Мачуга, Т. Г. Маренич та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є дослідження поточних тенденцій та ініціатив щодо внесення змін до законодавства ЄС у контексті необхідності наближення вітчизняного законодавства до законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та звітності. Відповідно до поставленої мети в статті було поставлено та розв'язано наступні завдання:

– проаналізувати поточний стан імплементації директивних норм ЄС до вітчизняного законодавства;
– дослідити останні тенденції та зміни у європейському законодавстві у сфері бухгалтерського обліку та звітності.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення неперервності відстеження змін, що вносяться до міжнародного законодавства, необхідно проаналізувати основні зміни, внесені до документів, що регулюють сферу бухгалтерського обліку та звітності, а також поточний процес врахування міжнародних вимог у національному законодавстві.

Впродовж останніх п'яти років ключовою зміною у законодавстві ЄС у сфері бухгалтерського обліку є прийняття нової бухгалтерської Директиви 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язаних з ними звіти певних типів компаній (далі — Директива 2013/34/ЄС). Даним нормативно-правовим документом визначено основні засади регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, якими повинні керуватись у своїй регуляторній діяльності держави-члени ЄС.

Наша країна прийняла на себе зобов'язання із підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони щодо поетапного наближення національного законодавства до положень законодавства ЄС, у тому числі і Директиви 2013/34/ЄС.

Саме тому, з метою забезпечення відповідності сфери бухгалтерського обліку та звітності в Україні вимогам законодавства ЄС, у країні відбувається реформування цієї сфери. Згідно Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» однією з пріоритетних сфер виконання цієї програми виступає бухгалтерський облік компаній (таблиця 1) [6].

У контексті реформування сфери бухгалтерського обліку та наближення вимог національного законодавства до європейського, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» від 05.10.2017 № 2164-VIII (далі — Закон) [5].

Даним законопроектом враховано основні положення Директиви 2013/34/ЄС, які стосуються класифікації підприємств та груп підприємств, введене поняття «підприємство суспільного інтересу» («суб'єкт суспільного інтересу» (public interest entity,

Таблиця 1

Законодавче унормування процесу реформування бухгалтерського обліку в Україні

Законодавчий документ	Положення
Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»	Розділ V «Мета та завдання першого етапу виконання програми»
Угода про асоціацію	Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво», Глава 13 «Законодавство про заснування та діяльність компаній, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит» визначає необхідність імплементації законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту
План імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту Міністерства фінансів України	Даним документом визначено перелік актів законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, імплементація яких здійснюється: Директива 2006/43/ЄС про обов'язків аудит річної звітності та консолідованої звітності; Директива 2013/34/ЄС про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язану звітність певних типів підприємства
Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020»	Розділ 3, пункт 1 («Реформа фінансового сектора»)
Коаліційна угода	Пункт 1.2, розділ X («Реформа фінансового сектору»): «Гармонізація вимог до учасників фондового ринку з директивами ЄС та посилення контролю за виконанням пруденційних вимог з подальшим підвищенням надійності учасників фондового ринку»
Програма діяльності Кабінету Міністрів України	Розділ X. Реформа фінансового сектору
Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року	Згідно Переліку актів законодавства ЄС у сфері фінансових послуг, які передбачено імплементувати відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, визначеного Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року, положення Директиви 2013/34/ЄС мають бути імплементовані до українського законодавства у термін до 31 жовтня 2017 року

Складено автором за: [3, 4, 6, 8, 9, 10, 11].

PIE)) та інші нормативні і методологічні аспекти підготовки та оприлюднення фінансової звітності суб'єктами підприємництва України. Крім того, даним Законом вносяться зміни щодо запровадження нових форм звітування суб'єктами підприємницької діяльності — звіт про платежі на користь держави та звіт про управління.

Слід відмітити, що положення Директиви 2013/34/ЄС в окремих випадках відрізняються від вимог регулювань Міжнародних стандартів фінансової звітності (далі — МСФЗ), а тому в Законі враховано, що суб'єкти господарювання, які при складанні фінансової звітності керуються МСФЗ, мають керуватись ними й надалі, а всі інші підприємства використовують національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (далі — НП(С)БО), гармонізовані з вимогами Директиви 2013/34/ЄС [5, 12].

Директива 2013/34/ЄС має велике значення у сфері регулювання підготовки та представлення фінансової звітності. Із прийняттям Європейським Парламентом цього документу було створено основу для нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку на території ЄС та поставлене завдання з імплементації його положень країнами, що ставлять на меті вступ до ЄС (зокрема, Україна).

Доцільним є здійснення розгляду поточних проектів щодо внесення змін до Директиви 2013/34/ЄС.

Документом, що викликав чимало питань та спровокував обговорення серед професійної спільноти (державні регулятори, міжнародні професійні організації), став документ «Пропозиції щодо внесення доповнень до Директиви 2013/34/ЄС в частині розкриття інформації з податку на прибуток окремими підприємствами та галузями» від 12 квітня 2016 року [16]. Зміст даної пропозиції стосується запровадження такої форми звітності як звіт про податок на прибуток (у тому числі і консолідована форма такого звіту).

Документом щодо доповнення Директиви 2013/34/ЄС вноситься Розділ 10а «Звіт про податок на прибуток». Перейдемо до розгляду особливостей, які пропонує досліджуваний документ.

Суб'єктами підготовки та оприлюднення інформації з податку на прибуток виступають мультинаціональні компанії (далі — МНК), консолідований

оборот яких перевищує 750 млн євро (стаття 48 б). Звідси випливає, що жодних додаткових зобов'язань чи обтяжень прийняття даного проекту на мікро- чи малі підприємства не накладає. Слід відмітити, проте, що для будь-яких МНК, що знаходяться у третіх країнах (поза межами ЄС), під зобов'язання підпадатимуть їх дочірні підприємства або філії, які розміщені на території ЄС (МНК самостійно визначає, яке з філій або дочірніх підприємств є відповідальними за підготовку та оприлюднення такої інформації) (стаття 48 б).

Основним питанням, що постає перед суб'єктами, які підпадають під сферу регулювання даного документу, постає зміст запропонованої форми звітності. Відповідно до параграфа 2 статті 48в звіт складається з наступних відомостей: природа діяльності (вид економічної діяльності); кількість зайнятих працівників; чиста виручка (включаючи пов'язані сторони); прибуток до оподаткування; величина зобов'язання з податку на прибуток у країні; платежі, здійснені до держави впродовж року, в якому було отримано прибуток; сума накопиченого прибутку.

Наступним аспектом, який необхідно розглянути виступають часові обмеження щодо подання та оприлюднення звіту про податок на прибуток. Консолідований звіт по податку на прибуток буде оприлюднюватись у бізнес-реєстрі (ведеться податковими адміністраторами) з метою забезпечення визначеності та доступності з плином часу. Більше того, з метою посилення підзвітності суспільству, пропонується також робити доступними звіти на офіційних веб-сторінках компаній. З метою забезпечення принципу порівнянності з плином часу, звіти повинні залишатись доступними принаймні впродовж п'яти років. Виходячи зі змісту положень документу, держави-члени повинні запровадити колективну відповідальність адміністративних, управлінських та наглядових органів за подання та оприлюднення цієї інформації [16].

Процес суспільного обговорення та надання коментарів з приводу прийняття змін та доповнень до нового нормативно-правового документу є одним з основних етапів його опрацювання. Міжнародними професійними організаціями було надано коментарі та виокремлено основні проблемні аспекти, пов'язані із внесеними до розгляду Парламентом ЄС пропозиціями. Таким проблемними аспектами виступають: необхідність врахування відмінностей між різними галузями діяльності, що виникають у сфері оподаткування; додаткові вимоги розкриття інформації (розкриття інформації щодо присутніх розбіжностей між сумами нарахованого та сплаченого податку на прибуток); неузгодженість графіку оприлюднення інформації; забезпечення гнучкості до визначення інформації, що потребує розкриття та оприлюднення; потреба у захисті комерційно чутливої інформації; необхідність визначення меж суттєвості розкриття інформації [13, 14, 17].

Досліджуваний документ містить положення щодо підготовки та оприлюднення форми звітності, дані якої повинні відповідати інформації, що наводиться у звітності типу «country-by-country reporting». Остання — це стандартизована звітність, що надає можливість податковим адміністраціям різних країн бачити глобальну картину процесу звітування МНК про отримані прибутку, нараховані та сплачені податки, особливості економічної діяльності. Дана інформація є базовою для оцінки ризиків, визначених планом BEPS (Base Erosion and Profit Shifting Project), який за своєю суттю є методологією протидії мінімізації податків на транснаціональному рівні, що розроблена та запропонована Організацією економічного співробітництва та розвитку [2]. Питання підготовки, розміщення та оприлюднення звітності в розрізі країн (CBCR) є актуальним, оскільки з 1 січня 2017 року Україна офіційно приєдналась до BEPS Указом Президента України № 180/2016 «Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон» [7, 15].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження обґрунтовує необхідність запровадження та здійснення перманентного моніторингу нововведень та змін, внесених до законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та звітності.

В умовах активної інтеграції України до Європейського Союзу, постійний моніторинг, вивчення та аналіз належної практики (на предмет законодавчих змін і новацій у сфері фінансової та нефінансової звітності) виступає одним із основних інструментів удосконалення регулювання сфери бухгалтерського обліку.

Література

1. Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄЕС 17 травня 2006 року http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_844

2. Київський портал підтримки та розвитку бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kievbusinesscentre.com.ua/accounting/faq/2648/

3. Коаліційна угода Верховної Ради України восьмого скликання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf

4. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: розпорядження Нацкомфінпослуг від 11.06.2015 № 1367 (у редакції розпорядження Нацкомфінпослуг від 07.02.2017 № 219) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%9A%D0%9F%D0%A0%D0%A4%D0%A1%D0%A3_07.02.17.rtf.

5. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: Закон України від 05.10.2017 № 2164-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-viii

6. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15

7. Про заходи протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон: Указ Президента України № 180/2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/1802016-19966.

8. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Верховної Ради України від 14.04.2016 № 1099-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19

9. Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

10. Про схвалення розроблених Міністерством фінансів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 345-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/345–2015-%D1%80.

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

12. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 [Online].Available at: URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0034 [Accessed on 20 November]

13. FEE, The Federation comments on the European Commission's public Country by Country Reporting proposal [Online].Available at: URL: https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/161115_FEE_public_CBCR_letter.pdf [Accessed on 20 November]

14. Insurance Europe: official website [Online]. Available at: URL: http://www.insuranceeurope.eu/ [Accessed on 20 November]

15. OECD, About BEPS and the inclusive framework: OECD official website [Online].Available at: URL http://www.oecd.org/tax/beps/beps-about.htm [Accessed on 20 November]

16. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of income tax information by certain undertakings and branches [Online]. Available at: URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016PC0198 [Accessed on 20 November]

17. Swedish Corporate Governance Board [Online]. Available at: URL: http://www.corporategovernanceboard.se/ [Accessed on 20 November]

References

1. Dyrektyva 2006/43/YeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro oboviazkovyi audyt richnoi zvitnosti ta konsolidovanoi zvitnosti, shcho vnosyt zminy do Dyrektyv Rady 78/660/YeES ta 83/349/YeES i prypyniaie diiu Dyrektyvy Rady 84/253/YeES17 travnia 2006 roku http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_844

2. Kyivskyi portal pidtrymky ta rozvytku biznesu [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://kievbusinesscentre.com.ua/accounting/faq/2648/

3. Koalitsiina uhoda Verkhovnoi Rady Ukrainy vosmoho sklykannia [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf

4. Kompleksna Prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku: rozporiadzhennia Natskomfinposluh vid 11.06.2015 № 1367 (u redaktsii rozporiadzhennia Natskomfinposluh vid 07.02.2017 № 219) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%9A%D0%9F%D0%A0%D0%A4%D0%A1%D0%A3_07.02.17.rtf.

5. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini»: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2164-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-viii

6. Pro zahalnoderzhavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1629-IV [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15

7. Pro zakhody protydii zmenshenniu podatkovoi bazy i peremishchenniu prybutkiv za kordon: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 180/2016 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.president.gov.ua/documents/1802016-19966.

8. Pro Prohramu diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.04.2016 № 1099-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19

9. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina — 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

10. Pro skhvalennia rozroblenykh Ministerstvom finansiv planiv implementatsii deiakykh aktiv zakonodavstva YeS u sferi bukhhalterskoho obliku ta audytu: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.04.2015№ 345-r [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/345–2015-%D1%80.

11. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: mizhnarodnyi dokument vid 27.06.2014 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

12. About BEPS and the inclusive framework: OECD official website [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.oecd.org/tax/beps/beps-about.htm

13. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0034.

14. Insurance Europe: official website [Electronic resource]. — Access mode: http://www.insuranceeurope.eu/ Federation of European Accountants [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.accountancyeurope.eu/.

15. The Federation comments on the European Commission's public Country by Country Reporting proposal: official FEE's letter [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.accountancyeurope.eu/wpcontent/uploads/161115_FEE_public_CBCR_letter.pdf.

16. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of income tax information by certain undertakings and branches [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016PC0198

17. Swedish Corporate Governance Board [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.corporategovernanceboard.se/

УДК 336.71

Криклій Олена Анатоліївна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумський державний університет
Криклий Елена Анатольевна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Сумской государственный университет
Krikley Elena
PhD, Docent
Sumy State University

Макієнко Єгор Вікторович
студент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету
Макиенко Егор Викторович
студент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Сумского государственного университета
Makiienko Yegor
Student of the
Sumy State University

ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ НА РІВНІ БАНКУ

ОБЗОР ПОДХОДОВ К ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА СТРЕСС-ТЕСТИРОВАНИЯ НА УРОВНЕ БАНКА

REVIEW OF APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF THE STRESS-TESTING PROCESS AT THE LEVEL OF THE BANK

Анотація. *У статті досліджено стрес-тестування як важливий інструмент оцінки стійкості банківської системи на мікро- та макрорівні до гіпотетичних, але можливих несприятливих сценаріїв, зокрема, макроекономічних шоків та фінансових криз. За результатами дослідження систематизовано види-стрес-тестів та особливості реалізації стрес-тестування на рівні банків та банківської системи в цілому. Розглянуто рекомендації Національного банку України до організації стрес-тестування банків другого рівня, зокрема «Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України». В ході дослідження враховано також рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, зокрема «Принципи ефективної практики стрес-тестування та нагляду», що є складовою Базелю II, та положення Базеля III. Висвітлено підходи до організації стрес-тестування в найбільших банках Європи та США.*

Авторами визначені перешкоди для запровадження сучасних систем стрес-тестування в банках України: недосконалість методичного забезпечення, недостатність джерел фінансування, відсутність необхідного досвіду як у безпосередніх виконавців стрес-тестування, так і у топ-менеджменту банків. У контексті зазначених перешкод сформовано пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: *банк, стрес-тестування, ризик-менеджмент, організація стрес-тестування, цілі стрес-тестування.*

Аннотация. *В статье исследовано стресс-тестирование как важный инструмент оценки устойчивости банковской системы на микро- и макроуровне к гипотетическим, но возможных неблагоприятных сценариев, в частности, макроэкономических шоков и финансовых кризисов. По результатам исследования систематизированы виды-стресс-тестов и особенности реализации стресс-тестирование на уровне банков и банковской системы в целом. Рассмотрены*

рекомендации Национального банка Украины в организации стресс-тестирования банков второго уровня, в частности «Методические рекомендации по порядку проведения стресс-тестирования в банках Украины». В ходе исследования учтены также рекомендации Базельского комитета по банковскому надзору, в частности «Принципы эффективной практики стресс-тестирования и надзора», являющееся составной частью Базеля II, и положения Базеля III. Освещены подходы к организации стресс-тестирования в крупнейших банках Европы и США.

Авторами определены препятствия для внедрения современных систем стресс-тестирования в банках Украины: несовершенство методического обеспечения, недостаточность источников финансирования, отсутствие необходимого опыта как у непосредственных исполнителей стресс-тестирования, так и у топ-менеджмента банков. В контексте указанных препятствий сформированы предложения по их устранению.

Ключевые слова: *банк, стресс-тестирование, риск-менеджмент, организация стресс-тестирования, цели стресс-тестирования.*

Summary. *The article studies stress testing as an important tool for assessing the stability of the banking system at the micro and macro level to hypothetical but possible adverse scenarios, in particular, macroeconomic shocks and financial crises. The results of the study systematized the types-stress tests and features of implementation of stress testing at the level of banks and the banking system as a whole. Recommendations of the National Bank of Ukraine to organization stress testing of banks of the second level are considered, in particular, «Methodical recommendations on the order of conducting stress-testing in banks of Ukraine». The study also took into account the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision, in particular the Principles of Effective Practice for Stress Testing and Supervision, which is part of Basel II, and Basel III. The approaches to organization of stress testing in the largest banks of Europe and the USA are highlighted.*

The authors identified obstacles to introducing modern stress testing systems in Ukrainian banks: imperfect methodological provision, lack of funding sources, lack of necessary experience both in direct executives of stress testing and in top management of banks. In the context of these obstacles, proposals were made for their elimination.

Key words: *bank, stress testing, risk management, organization of stress testing, targets of stress testing.*

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., а також тривалий посткризовий період актуалізували розробку та застосування ефективних інструментів оцінки вразливості до кризових явищ як окремого банку, так і банківської системи в цілому, ключовим з яких є стрес-тестування.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України, що функціонує в умовах значної невизначеності операційного середовища, для банків важливою є можливість попередження значних втрат, що можуть суттєво вплинути на їх стійкість до кризових тригерів, а також спровокувати підвищення системного ризику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження важливого, проте достатньо нового елементу ризик-менеджменту банків — стрес-тестування, привертають увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Теоретичні та методичні аспекти стрес-тестування банків досліджені у працях таких авторів, як І. К. Андрієвська [1], П. Є. Житний [2], С. Б. Манжос [3], В. Я. Вовк [4], І. Б. Івасів [5], Т. І. Леонович [6], Ю. С. Ребрик [7], П. Хілберс [8], М. Джонс [8] та інших. Проте на сьогодні важливим є також дослідження практичного аспекту цього питання, зокрема, огляд практик передових іноземних банків, окреслення кола можливих проблем, що можуть виникнути в процесі впровадження сучасних систем стрес-тестування банками України та можливих шляхів їх вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення підходів до організації стрес-тестування в банках, оцінка рівня відповідності рекомендацій та нормативних актів національного та міжнародного регуляторів з питань стрес-тестування потребам українських банків, а також виявлення можливих перешкод для запровадження сучасних систем стрес-тестування в банках України та розробка пропозицій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Стрес-тестування як інструмент попередження системних проблем фінансового сектору виник у процесі розвитку моделей та інструментів управління ризиками банків на мікрорівні. Початково стрес-тестування запроваджувалось для оцінки зміни вартості портфелів фінансових організацій під впливом матеріалізації тих чи інших факторів ризику.

За результатами проведеного дослідження [1–8] на мікрорівні поняття «стрес-тестування» пропонуємо визначати як метод управління ризиками, планування розміру капіталу та інших процесів діяльності як на рівні окремого підрозділу, так і банку в цілому, що має на меті визначення балансу

між вимогами до капіталу та наявними ресурсами, а також оцінку впливу на розмір прибутку та стан ліквідності виключних, проте можливих подій (стресових ситуацій, шоків).

Зважаючи на масштабність наслідків світової фінансової кризи 2008–2009 рр., цей інструмент також почав активно застосовуватись на макроекономічному рівні — в рамках макропруденційного аналізу та регулювання на цій основі окремих сегментів фінансового сектору.

Узагальнивши розробки науковців [1–8] під стрес-тестуванням на макрорівні пропонуємо розуміти метод макропруденційного аналізу, що має на меті визначення стійкості банківської системи до виключних, проте можливих подій (стресових ситуацій, шоків), зокрема, через визначення впливу зміни ключових макроекономічних змінних на показники достатності капіталу та ліквідності групи банків або системи в цілому.

Варто також зазначити, що використання стрес-тестування в рамках макропруденційного аналізу має ряд особливостей, що відрізняють його від стрес-тестування на рівні окремих банків. До них можна віднести:

– більш широкий діапазон дослідження: на відміну від стрес-тестування, що здійснюється на мікрорівні, об'єктом виступає вся банківська система, а також її найбільш важливі елементи, зокрема, системно важливі банки;
– предметом стрес-тестування в рамках макропруденційного аналізу є нагляд за дотриманням необхідного рівня достатності капіталу та ліквідності банківської системи [1];
– стрес-тестування на макрорівні, переважно, орієнтоване на оцінку каналів передачі негативного впливу шоків на банківську систему, тоді як метою на мікрорівні є визначення балансу між вимогами до капіталу та наявними ресурсами, а також оцінка впливу на розмір прибутку та стан ліквідності банку виключних, проте можливих подій.

Узагальнюючи вище зазначене, поняття «стрес-тестування» можна визначити як метод оцінки ризиків, що має на меті визначення ступеня впливу на достатність капіталу та ліквідність як окремого банку, так і всієї банківської системи, виключних, проте можливих подій.

У міжнародній практиці використовуються різноманітні види стрес-тестування на мікро- та макрорівні, що в наочному вигляду наведені на рисунку 1.

Важливою складовою забезпечення ефективності стрес-тестування є його організаційне забезпечення. В рекомендаціях Базельського комету з банківського нагляду «Принципи ефективної практики

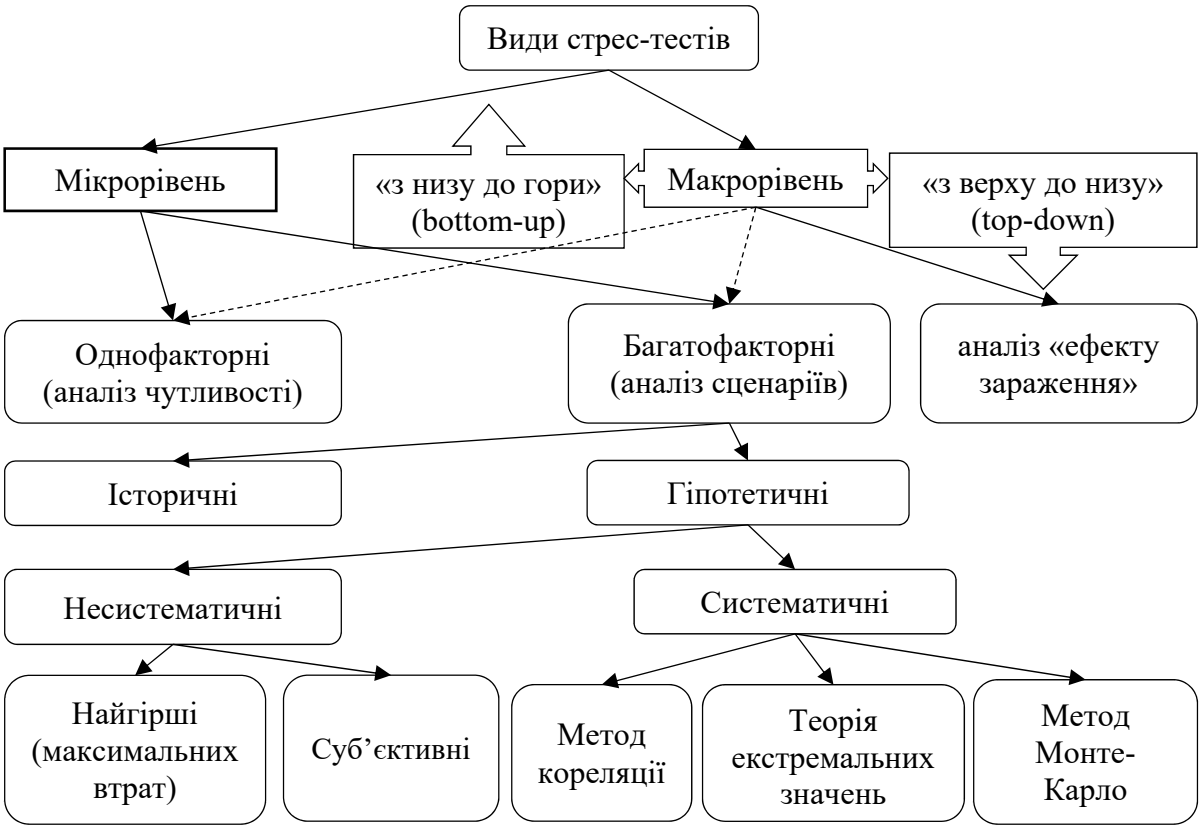

Рис. 1. Види стрес-тестів (складено авторами на основі [1, 4–5])

стрес-тестування та нагляду» [10], що є складовою Базелю II, зазначаються наступні положення:

– вищий менеджмент повинен встановлювати апетит до ризику та розуміти вплив стресових подій на рівень ризику банку;
– підрозділи ризик-менеджменту та внутрішнього аудиту банку мають брати активну участь у розробці сценаріїв стрес-тестування;
– стрес-сценарії мають ураховувати думку експертів з усіх підрозділів банку, інакше вони не характеризуватимуть реальну ситуацію.

Дослідивши вітчизняний досвід застосування стрес-тестування на мікрорівні, слід зазначити, що Національний банк України у Методичних рекомендаціях щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [9] деталізував ці принципи, виділивши наступні:

– багатосуб'єктність розробки сценаріїв, що означає те, що з метою розроблення сценаріїв, у тому числі визначення для банку «найгіршого» сценарію розвитку подій, до роботи над системою стрес-тестування необхідно залучати фахівців різних структурних підрозділів банку;
– формалізація поняття стресової ситуації. Зокрема, внутрішні правила та процедури банку, що регламентують процес стрес-тестування, повинні чітко визначати, що слід вважати тривожними сигналами та застереженнями, отриманими за результатами стрес-тестування, а також порядок, права та обов'язки окремих працівників, які приймають рішення щодо проведення оперативного стрес-тестування;
– практичність результатів оцінювання, тобто результати стрес-тестування повинні своєчасно доводитись до відома керівництва банку для вжиття відповідних заходів щодо зниження рівня ризиків;
– зрозумілість результатів, тобто висновки про результати стрес-тестування, що подаються керівництву, мають бути зрозумілими та розрахованими на однозначне тлумачення їх отримувачами.

У Базелі III [11] зазначається, що результати стрес-тестів мають інтегруватись у регулярну звітність топ-менеджменту банку. Аналіз має охоплювати найбільш можливі фактори впливу на портфель цінних паперів, суттєві концентрації за сегментами в портфелі, а також специфічні тренди контрагентів.

Розглянемо особливості проведення стрес-тестування в найбільших банках Європи та США (табл. 1).

Кожен із цих підходів може бути адаптований для українських банків, але цей процес має бути

Таблиця 1

Особливості проведення та цілі стрес-тестування в найбільших банках Європи та США (складено авторами на основі [12–17])

Банк	Особливості проведення	Основні цілі проведення
Barclays PLC	висхідний аналіз для кожного підрозділу банку та бухгалтерського балансу банківської групи за всіма типами ризиків, а також прогноз на 5 років	визначення балансу між вимогами до капіталу та ресурсами, а також вплив ризиків на прибуток, капітал та ліквідність
HSBC Group	аналіз прогнозів майбутніх втрат та ставки при достроковому погашенні та при дефолті. Стрес-тести поділяються на три категорії: нормативні сценарії, бізнес-сценарії в рамках всієї банківської групи, а також конкретні бізнес-сценарії або сценарії впливу	оцінка впливу ризиків на прибуток
Royal Bank of Scotland Group	ключовий метод управління ризиками, планування капіталу та інших процесів діяльності як на рівні групи, так і підрозділів	оцінка загальної достатності капіталу та планування капіталу
Societe Generale Group	стрес-тестування всіх ключових ризиків. Окрім цього, оцінюються зміни до вимог по достатності капіталу за різних стрес-сценаріїв	оцінка позиції по капіталу та його достатності
Bank of America Corporation	стрес-тестування в масштабах усього банку на періодичній основі, щоб краще розуміти фактори чутливості балансу, доходів, капіталу та ліквідності до певних економічних та бізнес-сценаріїв, в тому числі складніших, ніж очікувані економічні та ринкові умови	визначення чутливості балансу, доходів, капіталу та ліквідності до певних економічних та бізнес-сценаріїв
Goldman Sachs Group	дослідження ризиків конкретних портфелів, а також можливого впливу ризиків на банк. Застосовуються різні сценарії для розрахунку потенційних збитків від можливих ринкових коливань	визначення обсягу потенційних збитків

очолений регулятором та належно підтриманий самими банками.

На сьогодні в українській банківській системі наявна значна кількість перешкод для запровадження сучасних систем стрес-тестування.

По-перше, фактично відсутні будь-які, закріплені у нормативних актах регулятора, стандарти підходів до організації проведення стрес-тестування. У Методичних рекомендаціях щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України регулятор наводить лише загальний опис методу стрес-тестування, у документі не достатньо звертається увага на організаційні аспекти цього процесу, його можна розглядати як одиничну ситуативну реакцію на фінансово-економічну кризу 2008–2009 рр.

Відповідно, у банків України виникає необхідність запозичувати та адаптувати вже існуючі стандарти з міжнародної практики, зокрема, провідних банків Європи та США.

По-друге, розробка та запровадження інноваційних методів стрес-тестування та програмно-інструментальних засобів їх підтримки вимагає пошуку джерел фінансування в умовах обмеженості фінансових ресурсів банків України. Витрати включають в себе:

– формування власних внутрішньобанківських методик та організаційної структури проведення стрес-тестування;
– придбання відповідного програмного забезпечення, його адаптацію з урахуванням специфіки діяльності конкретного банку та регулярну підтримку, а також, що дуже важливо, — модифікацію;
– навчання персоналу банку.

Згідно з дослідженням, проведеним міжнародною аудиторською компанією KPMG [18] у 2016 році, щорічний бюджет та інвестиції у стрес-тестування більшості передових банків світу сягають 100 млн дол. США. Звичайно, масштаби діяльності українських банків є значно меншими, що позначається на складності, а, відповідно, й вартості програмних комплексів, проте витрати, пов'язані з їх придбанням, для українських банків є дуже значними.

По-третє, важливою проблемою є відсутність необхідного досвіду як у безпосередніх виконавців стрес-тестування, так і у топ-менеджменту банків, і, якщо проблему фінансування, складно, але можна вирішити, то запросити фахівців з-за кордону в сучасних реаліях досить складно.

Відповідно до вище наведеного, нами вважається за доцільне реалізувати наступні пропозиції:

– розробка Національним банком України системи нормативних актів, що б стандартизували та детально висвітлювали методику та організацію стрес-тестування банками другого рівня. Це, в свою чергу, дозволить уніфікувати процес стрес-тестування на мікрорівні та зменшить витрати банків на його практичну реалізацію;
– формування банками попиту на вітчизняні програмні комплекси для проведення стрес-тестів, що були б не лише більш доступними, але й адаптованими до реалій української банківської системи;
– організація банками стажувань співробітників у передових банках розвинених країн;
– залучення іноземних спеціалістів для навчання персоналу вітчизняних банків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження нами визначено, що стрес-тестування є методом оцінки ризиків, що має на меті визначення ступеня впливу на достатність капіталу та ліквідність як окремого банку, так і всієї банківської системи, виключних, проте можливих подій. Стрес-тестування на макрорівні, переважно, орієнтоване на оцінку каналів передачі негативного впливу шоків на банківську систему, тоді як метою на мікрорівні є визначення балансу між вимогами до капіталу та наявними ресурсами, а також оцінка впливу на розмір прибутку та стан ліквідності банку виключних, проте можливих подій.

Було виділено основні перешкоди для впровадження сучасних систем стрес-тестування банками України: необхідність запозичувати методики та стандарти за кордоном, висока вартість впровадження та обслуговування імпортних комплексів, брак досвіду у безпосередніх виконавців стрес-тестування та у топ-менеджменту банків. Задля подолання цих проблем надані рекомендації, як в контексті вдосконалення нормативної бази банківського сектору, так і в контексті рекомендацій банкам другого рівня.

Окрім проблем організаційного та нормативного характерів, вирішення потребує також і методична складова цього процесу як на мікро- так і макрорівнях стрес-тестування. Зокрема, методичного обґрунтування потребує проведення стрес-тестів в контексті аналізу бізнес-моделей, результати якого б дозволили виділити оптимальні бізнес-моделі банків з найменшою вразливістю до виключних, проте можливих подій, збалансованою діяльністю та найміцнішими позиціями на ринку.

Література

1. Андриевская И. К. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. К. Андриевская // Управление в кредитной организации. — 2007. — № 5. — С. 88–96.

2. Житний П. Є. Світова практика стрес-тестування у банках України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VUABS/2011_1/30_03_08.pdf.

3. Манжос С. Б. Стрес-тестування банків: огляд методологій / С. Б. Манжос // Финансы, учет, банки. — 2014. — № 1 (20). — С. 188–195.

4. Вовк В. Діагностування кризи з боку центральних банків: зарубіжний та вітчизняний досвід / В. Вовк, Ю. Дмитрик // Вісник Національного банку України. — № 3 (205). — 2013. — С. 20–25.

5. Івасів І. Б. Макроекономічне стрес-тестування банків: сутність, підходи та основні етапи / І. Б. Івасів, А. В. Максимова // Фінанси, облік і аудит. — 2011. — № 18. — С. 76 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/968/1/Ivasiv.pdf.

6. Леонович Т. И. Анализ деятельности банков и управление рисками / Т. И. Леонович. — Минск. — 2011. — 119 с.

7. Ребрик Ю. С. Стрес-тестування як інструмент оцінки ризику ліквідності банку [Текст] / Ю. С. Ребрик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2009. — Т. 25. — С. 338–342.

8. Хилберс П., Джонс М. Использование различных сценариев проведения стресс-тестов / П. Хилберс, М. Джонс // Финансы и развитие. — 2004. — № 12. — С. 24–27.

9. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 р. № 460 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09.

10. Principles for sound stress testing practices and supervision [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision — 2009. — Access: http://www.bis.org/publ/bcbs155.pdf.

11. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision — 2011. — Access: http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf.

12. Barclays PLC Annual Report 2016 [Electronic resource] / Barclays PLC. — 2017. — Access: https://www.home.barclays/content/dam/barclayspublic/docs/InvestorRelations/AnnualReports/AR2016/ 2016FYResults/Barclays PLC Annual Report 2016.pdf

13. HSBC Annual Report and Accounts 2016 [Electronic resource] / HSBC. — 2017. — Access: http://www.hsbc.com/~/media/hsbc-com/investorrelationsassets/hsbc-results/2016/annual-results/hsbc-holdings-plc/170221-annual-report-and-accounts-2016.pdf.

14. RBS Group Annual Report 2016 [Electronic resource] / RBS Group. — 2017. — Access: http://investors.rbs.com/~/media/Files/R/RBS-IR/results-center/annual-report-2016.pdf.

15. Societe Generale Group Annual Financial Report 2015 [Electronic resource] / Societe Generale Group. — 2016. — Access: https://www.societegenerale.com/sites/default/files/ddr-2016-depot-amf-11032016-uk.pdf.

16. Bank of America 2016 Annual Report [Electronic resource] / Bank of America Corporation. — 2017. — Access: http://media.corporate-ir.net/media_files/IROL/71/71595/BOAML_AR2016.pdf.

17. Goldman Sachs Annual Report 2016 [Electronic resource] / Goldman Sachs. — 2017. — Access: http://www.goldmansachs.com/investor-relations/financials/current/annual-reports/2016-annual-report/annual-report-2016.pdf.

18. Stress testing — A benchmark analysis of systemically important financial institutions [Electronic resource] / KPMG International Cooperative — 2016. — Access: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2016/11/stress-testing-a-benchmarking-analysis-of-systemically-important-financial-institutions.pdf.

References

1. Andrievskaya I. K. Stress-testirovanie: obzor metodologiy / I. K. Andrievskaya // Upravlenie v kreditnoy organizatsii. — 2007. — № 5. — S. 88–96.

2. Zhytnyi P. Ye. Svitova praktyka stres-testuvannia u bankakh Ukrainy / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VUABS/2011_1/30_03_08.pdf.

3. Manzhos S. B. Stres-testuvannia bankiv: ohliad metodolohii / S. B. Manzhos // Finansy, uchet, banky. — 2014. — № 1 (20). — S. 188–195.

4. Vovk V. Diahnostuvannia kryzy z boku tsentralnykh bankiv: zarubizhnyi ta vitchyznianyi dosvid / V. Vovk, Yu. Dmytryk // Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy. — № 3 (205). — 2013. — S. 20–25.

5. Ivasiv I. B. Makroekonomichne stres-testuvannia bankiv: sutnist, pidkhody ta osnovni etapy / I. B. Ivasiv, A. V. Maksymova // Finansy, oblik i audyt. — 2011. — № 18. — C. 76 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/968/1/Ivasiv.pdf.

6. Leonovich T. I. Analiz deyatelnosti bankov i upravlenie riskami / T. I. Leonovich. — Minsk. — 2011. — 119 c.

7. Rebryk Yu. S. Stres-testuvannia yak instrument otsinky ryzyku likvidnosti banku [Tekst] / Yu. S. Rebryk // Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zb. nauk. prats / Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy». — Sumy, 2009. — T. 25. — S. 338–342.

8. Khilbers P., Dzhons M. Ispolzovanie razlichnykh stsenariev provedeniya stress-testov / P. Khilbers, M. Dzhons // Finansy i razvitie. — 2004. — № 12. — S. 24–27.

9. Metodychni rekomendatsii shchodo poriadku provedennia stres-testuvannia v bankakh Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 06.08.2009 r. № 460 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0460500–09.

10. Principles for sound stress testing practices and supervision [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision — 2009. — Access: http://www.bis.org/publ/bcbs155.pdf.

11. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision — 2011. — Access: http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf.

12. Barclays PLC Annual Report 2016 [Electronic resource] / Barclays PLC. — 2017. — Access: https://www.home.barclays/content/dam/barclayspublic/docs/InvestorRelations/AnnualReports/AR2016/ 2016FYResults/Barclays PLC Annual Report 2016.pdf

13. HSBC Annual Report and Accounts 2016 [Electronic resource] / HSBC. — 2017. — Access: http://www.hsbc.com/~/media/hsbc-com/investorrelationsassets/hsbc-results/2016/annual-results/hsbc-holdings-plc/170221-annual-report-and-accounts-2016.pdf.

14. RBS Group Annual Report 2016 [Electronic resource] / RBS Group. — 2017. — Access: http://investors.rbs.com/~/media/Files/R/RBS-IR/results-center/annual-report-2016.pdf.

15. Societe Generale Group Annual Financial Report 2015 [Electronic resource] / Societe Generale Group. — 2016. — Access: https://www.societegenerale.com/sites/default/files/ddr-2016-depot-amf-11032016-uk.pdf.

16. Bank of America 2016 Annual Report [Electronic resource] / Bank of America Corporation. — 2017. — Access: http://media.corporate-ir.net/media_files/IROL/71/71595/BOAML_AR2016.pdf.

17. Goldman Sachs Annual Report 2016 [Electronic resource] / Goldman Sachs. — 2017. — Access: http://www.goldmansachs.com/investor-relations/financials/current/annual-reports/2016-annual-report/annual-report-2016.pdf.

18. Stress testing — A benchmark analysis of systemically important financial institutions [Electronic resource] / KPMG International Cooperative — 2016. — Access: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2016/11/stress-testing-a-benchmarking-analysis-of-systemically-important-financial-institutions.pdf.

УДК 378.1.014.54(477)

Вергун Антоніна Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну
Вергун Антонина Николаевна
кандидат экономических наук, доцент кафедры
финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Verhun Antonina
PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of Finance and Financial and Economic Security
Kiev National University of Technology and Design

Вергун Михайло Олексійович
кандидат економічних наук, асистент кафедри обліку та аудиту
Київський національний університет технологій та дизайну
Вергун Михаил Алексеевич
кандидат экономических наук, ассистент кафедры учета и аудита
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Verhun Mikhaylo
PhD in Economics, Assistant Professor of Accounting and Auditing
Kiev National University of Technology and Design

СТАТИСТИЧНІ РЕАЛІЇ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

СТАТИСТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

STATISTICAL REALITIES OF THE FORMATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

Анотація. *В статті розглянуто пріоритетні завдання, які стоять перед вищою школою в рамках реалізації стратегії «Європа-2020». Проаналізовано передумови запровадження реформ для підвищення ефективності вищої школи. З метою оцінювання стану фінансування вищої освіти в Україні проаналізовано обсяг видатків та наведена динаміка фінансування вищої освіти, в тому числі сукупні інвестиції. Досліджено стан інвестиційного забезпечення розвитку вищої освіти України.*

Проаналізовано кількісні та якісні показники основного педагогічного персоналу ВНЗ, наведена динаміка контингенту студентів ВНЗ. Доведено, що створення конкурентоспроможної системи вищої освіти України, інтегрованої в Європейський простір вищої освіти можливе за рахунок заохочення приватного інвестування у сферу вищої освіти та наукових досліджень, а також в інвестуванні науково-дослідних, дослідно-конструкторських і науково-технічних робіт.

Ключові слова: *вищий навчальний заклад, інвестиційний потенціал вищих навчальних закладів, ефективність вищої школи, розвиток вищої школи.*

Аннотация. *В статье рассмотрены приоритетные задачи, стоящие перед высшей школой в рамках реализации стратегии «Европа-2020». Проанализированы предпосылки внедрения реформ для повышения эффективности высшей школы. С целью оценки состояния финансирования высшего образования в Украине проанализированы объем расходов и приведена динамика финансирования высшего образования, в том числе совокупные инвестиции. Исследовано состояние инвестиционного обеспечения развития высшего образования Украины.*

Проанализированы количественные и качественные показатели основного педагогического персонала вуза, приведена динамика контингента студентов вузов. Доказано, что создание конкурентоспособной системы высшего образования Украины, интегрированной в Европейское пространство высшего образования возможно за счет поощрения частного инвестирования в сферу высшего образования и научных исследований, а также в инвестировании научно-исследовательских, опытно-конструкторских и научно-технических работ.

Ключевые слова: *высшее учебное заведение, инвестиционный потенциал высших учебных заведений, эффективность высшей школы, развитие высшей школы.*

Summary. *The article deals with the priority tasks faced by the higher school within the framework of the Europe 2020 strategy. The preconditions for introducing reforms to improve the efficiency of higher education are analyzed. In order to assess the state of higher education financing in Ukraine, the volume of expenditures has been analyzed and the dynamics of financing of higher education, including aggregate investment, is presented. The state of investment support for the development of higher education in Ukraine is investigated.*

The quantitative and qualitative indices of the main pedagogical staff of the higher educational institutions are analyzed, the dynamics of the contingent of students of higher educational institutions is presented. It is proved that the creation of a competitive Ukrainian higher education system integrated into the European Higher Education Area is possible through the encouragement of private investment in higher education and research, as well as in investing in research, development and scientific and technical work.

Key words: *higher educational institution, investment potential of higher educational establishments, efficiency of higher education, development of higher education.*

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання беззаперечним стає вплив рівня розвитку системи освіти на стан економічних, соціальних, політичних та інших процесів, що відбуваються в державі. Зростає роль і значущість вищих навчальних закладів (ВНЗ), що перетворюються на ринкові суб'єкти господарювання з характерними ознаками конкурентної боротьби. Переможцями в цій боротьбі стають ВНЗ з високими рейтинговими показниками освітньої, наукової, соціальної й інших видів діяльності, для досягнення яких потребується суттєва інвестиційна підтримка.

Підвищення інвестиційної привабливості ВНЗ для держави, іноземних інвесторів, юридичних і фізичних осіб досягається за рахунок дослідження й розвитку їх інвестиційного потенціалу в рамках відповідного організаційно-економічного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До такого висновку дійшли іноземні та вітчизняні вчені, які досліджували інвестиційний потенціал як економічну категорію, а також формування, ефективне застосування та підтримку інвестиційного потенціалу (О. П. Ворсовський [1], С. В. Іванов [2], І. Ю. Бережна [3], І. М. Грищенко [4], У. П. Нечитайло [5], Ю. В. Литюга [6], Ю. В. Тимофєєва [7] та ін.).

Формулювання цілей статті. Враховуючи вищезазначене, особливої актуальності набуває завдання аналізу основних проблем в діяльності ВНЗ України, дослідження проблем та розробка заходів щодо підвищення інвестиційного потенціалу вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Серед стратегічних завдань державної освітньої політики в Україні — досягнення українською освітою конкурентного рівня на ринку світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва. Освіта — основа соціального, політичного, економічного, духовного та культурного розвитку суспільства. Відтак інвестування в освіту є важливим чинником економічного й соціального прогресу, найефективнішим засобом соціальних змін, котрі необхідні для формування надійного економічного фундаменту країни.

Серед пріоритетних завдань, які вирішуються задля сталого розвитку будь-якої держави, ООН визначає необхідність забезпечення та створення для всіх бажаючих людей необхідних умов отримувати якісну освіту протягом усього життя.

Показовим є те, що для забезпечення сталого майбутнього та всеохоплюючого зростання Європейським Союзом була прийнята Стратегія «Європа-2020». Основні положення цього документа окреслюють рамкові орієнтири на період до 2020 р., які передбачають діяльність у таких сферах: знання, дослідження та інновації; стала економіка; зростання зайнятості населення; його соціальне залучення, що нині не завжди відповідає потребам населення ЄС. Наприклад, наводяться дані про те, що не менше ніж 20% випускників ВНЗ і 6% молоді, що мають початкові професійні навички, деякий час витрачають на підвищення кваліфікації за кордоном.

Крім того, у цій Стратегії ЄС визначено провідні ініціативи, одна з яких — «Молодь у русі».

Таблиця 1

Фінансування вищої освіти в Україні упродовж 2010–2015 рр.

Показники \ Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	377 843	416 854	492 455	505 844	523 005	433 160
– на освіту, усього	79 826	86 254	101 561	105 539	100 106	75 907
– на вищу освіту	24 998	26 620	29 336	30 003	28 341	21 060
Видатки на освіту, у % до ВВП	7,4	6,6	7,0	7,3	6,4	5,5
Видатки на вищу освіту, у % до ВВП	2,3	2,0	2,0	2,1	1,8	1,5
Видатки на освіту, у % до загальних витрат зведеного бюджету	21,1	20,7	20,6	20,9	19,1	17,5
Видатки на вищу освіту, у % до загальних витрат зведеного бюджету	6,6	6,4	6,0	5,9	5,4	4,9
Видатки на вищу освіту, у % до видатків на галузь у цілому	31,3	30,9	28,9	28,4	28,3	27,7

Примітка * — дані станом на 01.10.2015 р., без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

Джерело: складено авторами за даними [9].

Передбачається, що цими ініціативами буде охоплено понад 90% молоді країн Євросоюзу. Згідно зі Стратегією «Європа-2020» має зменшуватися відсоток осіб, які зарано залишають школу; 40% молоді має отримувати завершені форми вищої освіти; як мінімум 15% дорослого населення повинно включатись у процеси безперервної освіти; працевлаштування не менш 82% молоді із середньою на вищою освітою тощо [8]. Такі критерії визначені з огляду на те, що саме високий рівень освіти може забезпечити конкурентоспроможність економіки будь-якої держави.

Як в Україні, так і в усьому світі, освітні реформи набувають значення рушійних чинників розвитку суспільства. Тобто зацікавленість держави в реформуванні освіти пояснюється перш за все потребами суспільства, яке все частіше висловлює незадоволення якістю освіти. А недосконалі результати освітнього процесу, своєю чергою, стимулюють пошук стратегій та інструментів реформування освітньої галузі. Саме тому основною офіційною установкою запровадження реформ виступає підвищення ефективності вищої школи.

Україна є державою з високим попитом на вищу освіту. Забезпечення високого рівня цієї освіти потребує достатнього фінансування. У зв'язку з цим у проекті Концепції розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 років визначені заходи щодо вдосконалення системи управління та фінансування освіти шляхом децентралізації, дерегуляції, забезпечення інституційної, академічної та фінансової автономії вищих навчальних закладів. Зокрема, рекомендується запровадити багатоканальне фінансування освіти й активізувати приватне інвестування у сферу освіти й науки. Крім того, поставлено на розгляд питання щодо утворення фондів сталого розвитку навчальних закладів усіх рівнів (так званих ендавментів). Однак у документі зауважується, що фінансова участь держави в наданні освітніх послуг має залишатися вагомою. Проте співвідношення між обсягами інвестицій держави, приватних осіб (студентів), бізнес-структур у фінансуванні вищих навчальних закладів повинно мати оптимальні пропорції.

Передумовою для успішного, цілеспрямованого й ефективного впровадження відповідних освітніх реформ є можливість отримання об'єктивної інформації щодо сучасного рівня фінансування системи освіти.

З метою оцінювання стану фінансування вищої освіти в Україні проаналізуємо динаміку основних показників, що представлені в табл. 1.

Як бачимо з табл. 1, динаміка показників видатків на вищу освіту в Україні з 2010 по 2015 рр. свідчить про зростання фінансування з 25 млрд грн у 2010 р. до 30 млрд грн у 2013 р., тобто в 1,2 рази. Але вже в 2014 р. спостерігається скорочення державного фінансування вищої освіти до 28,3 млрд грн, а станом на 01.10.2015 р. витрати сукупного бюджету на вищу освіту складали 21 млрд грн.

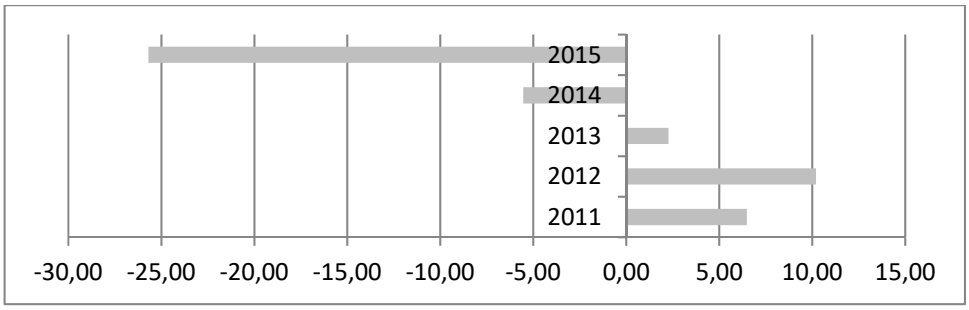

Рис. 1. Динаміка державного фінансування вищої освіти України в 2011–2015 рр., %
Джерело: розроблено авторами за даними [9]

Отже, отримані дані засвідчують, що до 2012 р. спостерігається стабільне зростання фінансування вищої освіти, яке уповільнюється в 2013 р. Уже в 2014–2015 рр. державне фінансування вищої освіти зменшується відповідно на 5,5% та 25,7% (рис. 1).

Держава виділяє на освіту протягом 2010–2015 рр. від 7,4% до 5,5% ВВП, замість 10%, як передбачено ст. 61 Закону України «Про освіту» [10]. У той же час, на вищу освіту спрямовано від 2,3% до 1,5% ВВП протягом зазначеного періоду. Частка видатків на вищу освіту у відсотках до загальних видатків зведеного бюджету за період 2010–2015 рр. зменшилась із 6,6% до 4,9%.

Частка фінансування вищої освіти у видатках усієї галузі також має негативну динаміку, оскільки із 31,3% у 2010 р. зменшується до 27,7% у 2015 р.

Така тенденція насамперед пов'язана з економічними змінами в Україні. Протягом останніх років видатки на освіту в зведеному бюджеті складали одну з найбільших статей — 17,5–21%. Тож закономірно, що тенденція до скорочення державних видатків під час економічної кризи помітно позначається на бюджеті освітньої галузі.

Однією з основних причин виникнення проблем у сфері вищої освіти є нестача фінансування для ефективного функціонування вищих навчальних закладів і високої якості освітніх послуг, які вони надають. Тому адміністрації ВНЗ докладають значних зусиль щодо пошуку додаткових джерел фінансування їх діяльності.

Дані про сукупні інвестиції у вищу освіту України подано в табл. 2.

Як бачимо, упродовж означеного періоду інвестиції спрямовуються переважно на перший етап вищої освіти, у той час як на другий етап (аспірантура, докторантура) їх надходить у декілька десятків разів менше. Ураховуючи необхідність забезпечення інноваційного розвитку України, створення умов для посилення співпраці бізнес-структур із ВНЗ, а також поєднання освіти з науковою діяльністю, сучасним виробництвом і технологіями, потрібно збільшити частку інвестицій у підготовку аспірантів і докторантів насамперед для перспективних видів промислової діяльності.

Окрім державного бюджету, законодавством передбачені ще й такі джерела фінансування освіти: місцеві бюджети, сформовані місцевими радами; кошти, надані юридичними особами, приватними підприємцями; благодійні пожертви, гранти, позики, кредити, платежі та збори від приватних осіб і т.п.

Таблиця 2

Сукупні інвестиції у вищу освіту України в 2010–2014 рр.

Показники \ Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Перший етап вищої освіти, млн грн	37 661	39 764	42 219	43 101	40 257
Другий етап вищої освіти, млн грн	1492	1572	1622	2008	1755
Усього інвестицій у вищу освіту, млн грн	39 152	41 336	43 841	45 108	42 011
Усього інвестицій у вищу освіту, у% до ВВП	3,49	3,06	3,0	2,96	2,68
Бюджетні інвестиції у вищу освіту, у% до ВВП	2,3	2,0	2,0	2,1	1,8

Джерело: складено авторами на основі [11]

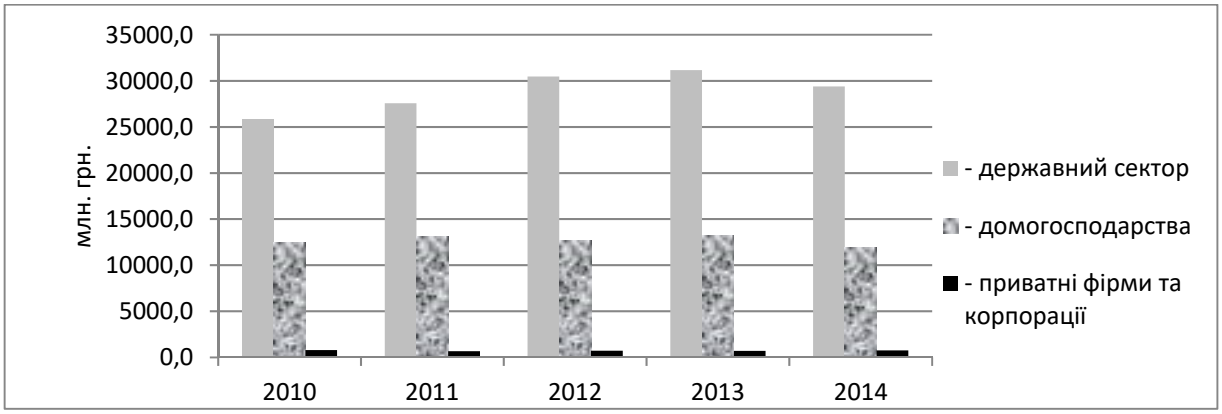

Рис. 2. Державне та приватне фінансування вищої освіти України в 2010–2014 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [11]

Найбільше змін потребує структура інвестицій у сферу вищої освіти (рис. 2). Це зумовлено тим, що в зарубіжних країнах частка інвестиційних ресурсів бізнес-структур і роботодавців для підготовки спеціалістів становить 10–30%, а в Україні — лише 1–2%.

У вищій школі також наочною є незбалансованість між масштабами діяльності й обсягами фінансування. Значні обсяги залучаються вищою освітою з позабюджетних коштів перш за все за рахунок часткової плати за навчання (табл. 3).

Дані табл. 3 переконливо свідчать про те, що останнім часом українські вищі навчальні заклади отримують переважно державне фінансування. Так, протягом 2010–2014 рр. частка держави у фінансуванні вищої освіти України зростає з 66,1% до 70,8%. Відповідно скорочується частка фінансування ВНЗ за рахунок коштів домогосподарств і приватних фірм та корпорацій.

Традиційно частка витрат домогосподарств у вищій і професійно-технічній освіті є набагато більшою, ніж у ланці середньої освіти. У 2014 р. українці зі своєї кишені покривали близько третини видатків на ВНЗ. З 2010 р. до навчальних закладів вищої освіти зараховувались абітурієнти, народжені в період різкого й тривалого спаду народжуваності. У той же час, обсяг державного замовлення скорочувався повільніше, ніж кількість абітурієнтів, отже, менше домогосподарств фінансували вищу освіту.

Аналіз розподілу коштів, спрямованих на освіту за функціями (табл. 4), характеризує види освітніх послуг або заходів, які здійснюються в країні упродовж року.

Розрахунки засвідчують, що із сукупних витрат на вищу освіту в Україні протягом 2014 р. 91,69% (38 521 млн грн.) було витрачено на основні послуги у сфері освіти, 4,57% — на другорядну діяльність у межах закладів освіти, 3,74% — на другорядну діяльність, пов'язану з навчанням (рис. 3).

Функціональна структура загальних витрат на освіту в 2014 р. (це засвідчено відсотковим розподілом витрат між видами послуг) була такою:

– найбільші витрати (91,69%) йшли на послуги у сфері освіти;
– 3,75% — на послуги харчування;
– 1,69% — на фінансові послуги/трансферти населенню, стипендії;
– 1,30% — на інвентар та обмундирування;
– 0,81% було витрачено на адміністративні послуги/комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати);

Таблиця 3

Частка джерел фінансування у структурі інвестицій у вищу освіту в Україні упродовж 2010–2014 рр.

Показники / Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Державний сектор, %	66,1	66,7	69,5	69,1	70,8
Домогосподарства, %	31,9	31,7	28,9	29,4	27,9
Приватні фірми та корпорації, %	2,0	1,6	1,6	1,6	1,3

Джерело: розраховано авторами за даними [11]

Таблиця 4

Розподіл фінансування загальних функцій вищої освіти в України у 2010–2014 рр., млн грн

Загальні функції \ Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Послуги у сфері освіти	34 056	36 559	39 174	40 998	38 521
Другорядна діяльність у межах закладів освіти, у т.ч.	2783	2626	2444	2335	1918
– медичні послуги	2	2	3	2	3
– послуги харчування	2288	2133	2007	1898	1576
– послуги адміністративні/ комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати)	494	491	434	435	340
Другорядна діяльність, пов'язана з навчанням, у т.ч.	2313	2150	2224	1775	1572
– інвентар, обмундирування	789	738	698	662	548
– транспортні послуги	8	10	10	11	12
– підручники, канцелярські товари	327	296	395	343	302
– фінансові послуги/ трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти	1190	1106	1121	759	711
Разом	*39 152*	*41 336*	*43 841*	*45 108*	*42 011*

Джерело: складено авторами за даними [11]

– 0,72% — на підручники та канцелярські товари;
– 0,04% — на іншу діяльність у сфері освіти.

У 2015 р. майже вдвічі збільшилось освоєння інвестицій в основний капітал, але їх частка в загальному обсязі капітальних інвестицій залишається низькою і досягає лише 0,3% (табл. 5).

У програмних документах, зокрема, у проекті Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, яка розроблена робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і науки України в 2014 р., передбачається створити конкурентоспроможну систему вищої освіти України, інтегровану в Європейський простір вищої освіти, у тому числі за рахунок заохочення приватного інвестування у сферу вищої освіти та наукових досліджень [12]. Це дуже важливо, оскільки участь бізнесу є незначною не лише в підготовці спеціалістів, а й в інвестуванні науково-дослідних, дослідно-конструкторських і науково-технічних робіт.

Рис. 3. Функціональна структура фінансування вищої освіти України в 2010–2015 рр., %
Джерело: розроблено авторами за даними [11]

Таблиця 5

Стан інвестиційного забезпечення розвитку вищої освіти України в 2010–2015 рр.

Показники \ Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал, млн грн	598	653	1150	727	425	901
У % до попереднього року	97,5	109,25	176,19	63,24	58,40	212,01
Частка в загальному обсязі капітальних інвестицій, %	0,3	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3
Освоєно інвестицій в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету, млн грн	282	302	334	323	167	458
У % до загального обсягу інвестицій за видом економічної діяльності	47,2	46,3	29,0	44,4	39,3	50,8

Джерело: складено авторами

Формування контингенту здобувачів вищої освіти є для ВНЗ певною проблемою, що пов'язана не тільки із забезпеченням відбору кращих студентів, а й постійною модернізацією (а відповідно, і зміною) правил прийому.

У 2015/2016 н.р. на початковий цикл навчання у вищі навчальні заклади України було прийнято 323 064 особи, із них 156 872 особи мали навчатися за рахунок державного бюджету та 20 532 особи — за рахунок місцевих бюджетів. Це свідчить про те, що за рахунок бюджетних коштів профінансовано навчання майже 55% студентів.

Загальна кількість студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання представлена на рис. 4.

Запровадження ринкових відносин у діяльність ВНЗ призвело до стрімкого зменшення контингенту студентів, які навчалися за рахунок бюджетних коштів, і, відповідно, — до зростання частки «контрактників». Така динаміка продовжувалася до 2007/2008 н.р. Далі тенденція змінилась, і частка «контрактників» почала активно зменшуватися. Уже протягом 2015/2016 н.р. навчанням було охоплено 1 605 270 студентів, із яких 49,4% здобували освіту за контрактом. Порівнюючи з даними за 2010/2011 н.р., можна встановити, що частка студентів, які навчалися за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, зменшилася на 8,6 пункти.

Як свідчать представлені на рис. 5. дані, зменшується не тільки загальна кількість студентів ВНЗ, а також і частка студентів-контрактників. Така ситуація призвела до скорочення доходів ВНЗ і, як наслідок, — до зменшення їхнього інвестиційного потенціалу.

Рис. 4. Динаміка чисельності студентів за джерелами фінансування упродовж 2010–2016 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [9]

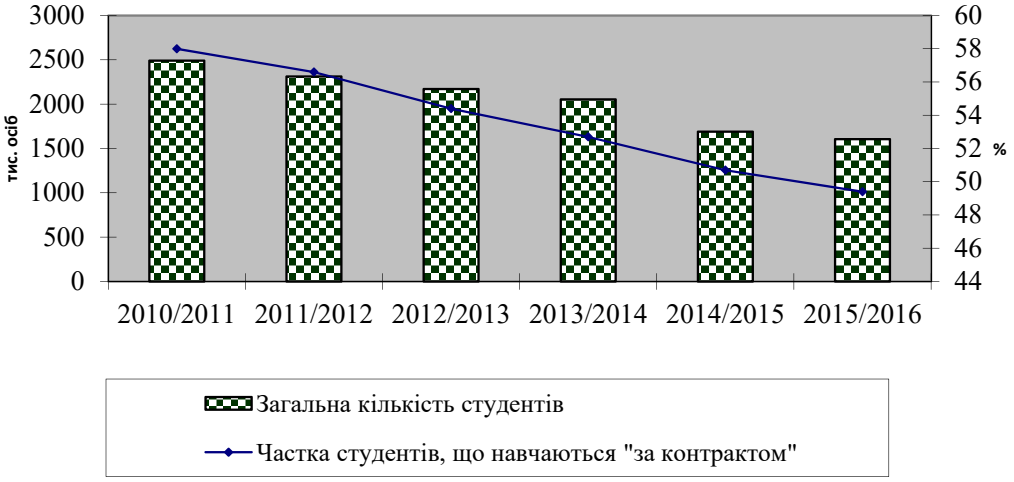

Рис. 5. Динаміка контингенту студентів за період 2010–2016 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [2]

Нині вища школа характеризується достатньо високим науково-педагогічним потенціалом. Аналізуючи кількісні показники основного педагогічного персоналу ВНЗ, варто акцентувати на наявності стабільної динаміки до їх скорочення. Однією з причин такої ситуації є ліквідація та реорганізація окремих навчальних закладів вищої освіти. Проте, при зниженні кількості ВНЗ протягом останніх п'яти років на 22,3%, чисельність педагогічних і науково-педагогічних працівників скоротилася на 17,7% (рис. 6).

Загальна кількість педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ на початок 2015/2016 н.р. складала 162 895 чол., із яких 17,60% працювали у ВНЗ I–II рівнів акредитації, і 82,40% — у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. У загальній чисельності основного персоналу ВНЗ частка штатних працівників майже не змінюється і протягом 2011–2015 рр. коливається від 86,43% до 87,14%. Кількість основного персоналу, який працює менше, ніж на повну ставку, протягом 2011–2015 рр. зменшилася на 5,75% і в 2015 р. становить 18,2%.

Якісна характеристика основного персоналу ВНЗ відображається кількістю викладачів, що мають наукові ступені та вчені звання. Показники якісного складу ВНЗ мають негативну динаміку, що зумовлено об'єктивними чинниками. У зв'язку із необхідністю скорочення чисельності педагогічних і науково-педагогічних працівників, до звільнення підпадали насамперед викладачі без наукових ступенів. На початок 2015/2016 н.р. кількість працівників із науковими ступенями кандидата і доктора наук складала 75 315 чол. та із вченими званнями доцента й професора — 53 040 чол. Порівняно з даними 2011/2012 н.р. кількість викладачів із науковими ступенями скоротилася на 6974 особи, а з ученими званнями — на 4949 осіб (рис. 7).

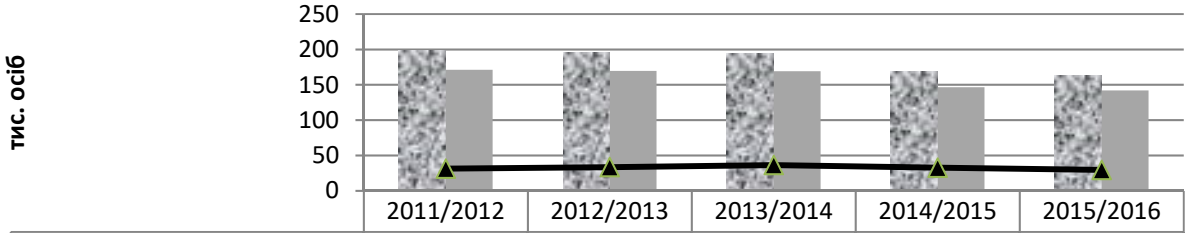

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Всього педагогічного та науково-педагогічного персоналу	197,893	195,391	194,775	168,586	162,895
штатні працівники	171,048	169,683	169,096	146,445	141,947
працюючі менше, ніж на ставку	31,461	33,615	36,5	32,806	29,651

Рис. 6. Динаміка основного персоналу ВНЗ упродовж 2011–2016 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [9]

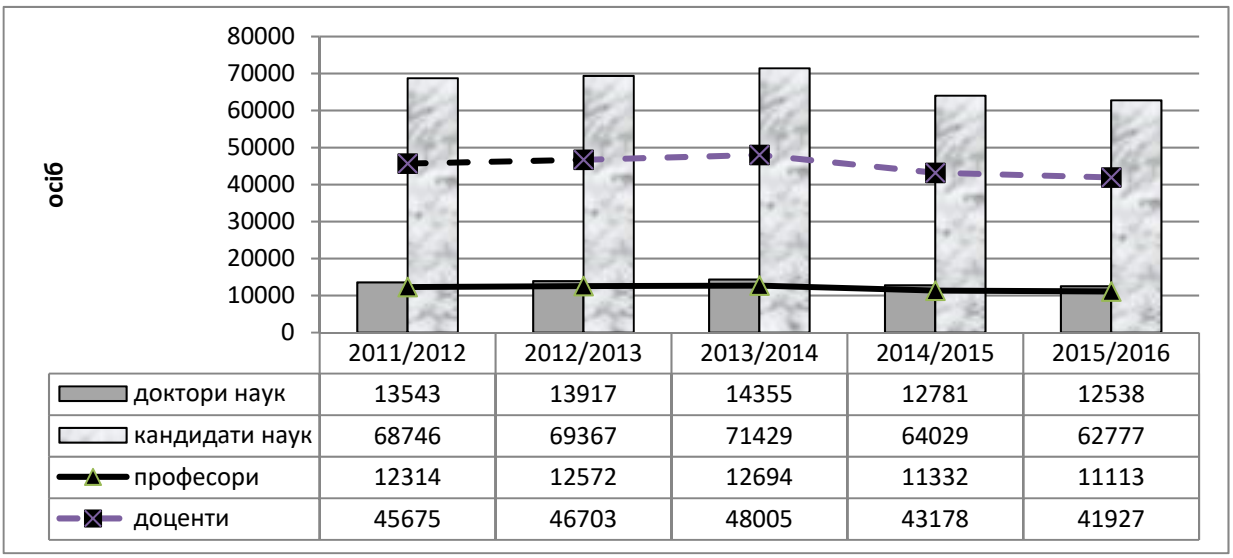

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
доктори наук	13543	13917	14355	12781	12538
кандидати наук	68746	69367	71429	64029	62777
професори	12314	12572	12694	11332	11113
доценти	45675	46703	48005	43178	41927

Рис. 7. Якісний склад основного персоналу ВНЗ за період 2011–2016 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [9]

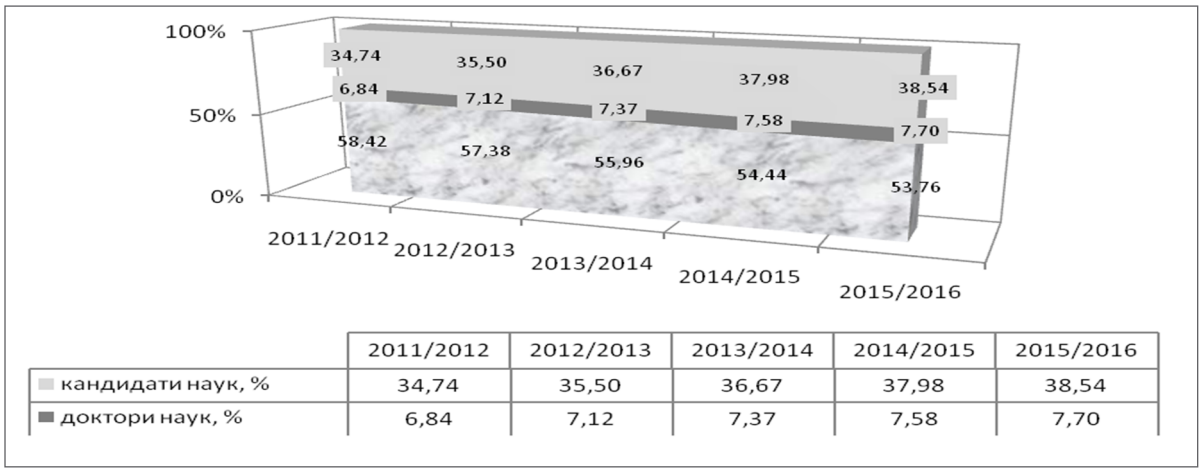

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
кандидати наук, %	34,74	35,50	36,67	37,98	38,54
доктори наук, %	6,84	7,12	7,37	7,58	7,70

Рис. 8. Структура якісного складу основного персоналу ВНЗ упродовж 2011–2016 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [9]

Оцінюючи структуру якісного складу основного персоналу ВНЗ за даними рис. 8, можна зробити висновок про те, що кількість викладачів із науковими ступенями на початок 2015/2016 н.р. становила 46,24%, що на 4,66% більше, ніж на початок 2011/2012 н.р. А частка викладачів із вченими званнями склала 32,56%, тобто, своєю чергою, зросла на 3,26% за аналогічний період.

Однак протягом 2011–2015 рр. у розрізі ВНЗ за рівнями акредитації спостерігається збільшення кількості кандидатів і докторів наук, а саме: у ВНЗ I–II рівнів акредитації їхня кількість зростає з 3,14% до 4,13% та у ВНЗ III–IV рівнів акредитації — із 50,45% до 55,22%. Частка доцентів і професорів відповідно за групами ВНЗ за цей же період змінилась із 1,25% до 1,24% та з 35,77% до 39,25%.

Незадовільні показники стану освіти, що спостерігаються упродовж кількох останніх трьох років, переважно є наслідком кризової ситуації в Україні. Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, тривалі бойові дії на сході України призвели до погіршення політичної та соціально-економічної ситуації в державі. Негативна тенденція спостерігається і й у сфері вищої освіти, оскільки потенціал ВНЗ, котрі були розташовані на зазначених територіях, був потужним і складав суттєву частку загального освітнього потенціалу України.

За даними Міністерства освіти і науки України станом на 1 червня 2015 р., із зазначених територій були евакуйовані 16 ВНЗ та 10 наукових установ, у яких працювали 2844 науково-педагогічні працівники та здобували освіту більше 39 тис. студентів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, в результаті аналізу тенденцій формування інвестиційного потенціалу вищих навчальних закладів України виявлено, що діяльність вищих навчальних закладів характеризується спадаючими темпами за більшістю аналізованих критеріїв. Встановлено, що скорочення фінансування вищої освіти України призвело до погіршення інвестиційного потенціалу ВНЗ. Зокрема, зафіксовано зменшення контингенту студентів і, відповідно, скорочення науково-педагогічного персоналу ВНЗ. Проте якісний склад НПП має тенденцію до покращення, оскільки збільшується частка викладачів, що мають науковий ступінь і вчене звання.

Окреслені події спричинили негативні зміни в розвитку національної економіки і, відповідно, — погіршення стану системи вищої освіти, що набуло відображення у скороченні ресурсного забезпечення ланки вищої освіти та у втраті суттєвої частки потенціалу вищої школи й науки. Загострилися проблеми, пов'язані з регулюванням низки питань, зокрема тих, що стосуються отримання освіти вимушеними мігрантами, забезпечення життєздатності академічного персоналу евакуйованих ВНЗ, підтримки фахівців, залучених до виконання обов'язків у зоні АТО.

Література

1. Ворсовський О. Л. Інвестиційні ресурси як основний елемент фінансового потенціалу інвестиційної діяльності підприємств [Текст] / О. Л. Ворсовський // Інвестиції: практика та досвід. — 2007. — № 16. — С. 8–11.

2. Іванов С. В. Методологічні підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу [Текст] / С. В. Іванов // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. — Вип. 95. — С. 98–104.

3. Бережна І. Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу [Текст] / І. Ю. Бережна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2010. — № 6. — С. 253–258.

4. Грищенко І. М. Теоретико-методологічні основи інвестиційно-інноваційної безпеки національної економіки України [Текст]: монографія / І. М. Грищенко, В. М. Узунов, М. П. Денисенко // Київ. нац. ун-т технологій та дизайну; Ун-т екон. і упр.; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — К.: КНУТД, 2013. — 463 с.

5. Нечитайло І. П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону [Текст] / І. П. Нечитайло // Финансовые рынки и ценные бумаги. — 2010. — № 24. — С. 13–19.

6. Литюга Ю. В. Розвиток інвестиційного потенціалу підприємства [Текст] / Ю. В. Литюга; ДВНЗ «Київ. національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». — К.: КНЕУ, 2010. — С. 354–358.

7. Тимофеева Ю. В. Оценка экономического потенциала организации: финансово-инвестиционный потенциал [Текст] / Ю. В. Тимофеева // Экономический анализ: теория и практика. — 2009. — № 1 (130). — С. 43–53.

8. Europe 2020 / European Commission [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index _en.htm

9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року [Електронний ресурс] Стат. бюл. // Держ. служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

10. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12

11. Національні рахунки освіти України [Електронний ресурс]. Стат. бюл. // Держ. служба статистики України. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua

12. Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект) [Електронний ресурс] // офіц. сайт Міністерства освіти і науки України. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua

13. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/img/ zstored/files/project_30102014.doc

14. ГО Центр міжнародних проектів «Євроосвіта» [Електронний ресурс] // офіц. сайт. — Режим доступу: http://www.euroosvita.net.

15. Вергун А. М. Напрями підвищення рівня фінансово-економічної безпеки вищих навчальних закладів освіти України / А. М. Вергун, І. О. Тарасенко // Вісник КНУТД. — 2014. — Тематичний випуск: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України». — С. 322–331.

16. Коваленко Д. І. Механізми фінансування розвитку системи вищої освіти / Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. — 2017. — Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2017 р., м. Київ). — С. 226–237.

References

1. Vorsovsjkyj O. L. Investycijni resursy jak osnovnyj element finansovogho potencialu investycijnoji dijaljnosti pidpryjemstv [Tekst] / O. L. Vorsovsjkyj // Investyciji: praktyka ta dosvid. — 2007. — # 16. — S. 8–11.

2. Ivanov S. V. Metodologhichni pidkhody do vyznachennja sutnosti investycijnogho potencialu [Tekst] / S. V. Ivanov // Ekonomika: problemy teoriji ta praktyky: zb. nauk. pracj. — Dnipropetrovsjk: DNU, 2004. — Vyp. 95. — S. 98–104.

3. Berezhna I. Ju. Teoretyko-ekonomichni pidkhody do obgruntuvannja zmistu investycijnogho potencialu [Tekst] / I. Ju. Berezhna // Derzhava ta reghiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo. — 2010. # 6. — S. 253–258.

4. Ghryshhenko I. M. Teoretyko-metodologhichni osnovy investycijno-innovacijnoji bezpeky nacionaljnoji ekonomiky Ukrajiny [Tekst]: monoghrafija / I. M. Ghryshhenko, V. M. Uzunov, M. P. Denysenko // Kyjiv. nac. un-t tekhnologhij ta dyzajnu; Un-t ekon. i upr.; Cherkas. nac. un-t im. B. Khmeljnycjkogho. K.: KNUTD, 2013. — 463 s.

5. Nechytajlo I. P. Analiz suchasnykh pidkhodiv do vyznachennja investycijnogho potencialu reghionu [Tekst] / I. P. Nechytajlo // Fynansovыe rынky y cennыe bumaghy. — 2010. — # 24. — S. 13–19.

6. Lytjugha Ju. V. Rozvytok investycijnogho potencialu pidpryjemstva [Tekst] / Ju. V. Lytjugha; DVNZ «Kyjiv. nacionaljnyj ekonomichnyj universytet imeni Vadyma Ghetjmana». — K.: KNEU, 2010. — S. 354–358.

7. Tymofeeva Ju. V. Ocenka эkonomycheskogho potencyala orghanyzacyy: fynansovo-ynvestycyonnыj potencyal [Tekst] / Ju. V. Tymofeeva // Эkonomycheskyj analyz: teoryja y praktyka. 2009. # 1 (130). S. 43–53.

8. Europe 2020 / European Commission [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index _en.htm

9. Osnovni pokaznyky dijaljnosti vyshhykh navchaljnykh zakladiv Ukrajiny na pochatok 2015/16 navchaljnogho roku [Elektronnyj resurs] Stat. bjul. // Derzh. sluzhba statystyky Ukrajiny. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua

10. Zakon Ukrajiny «Pro osvitu» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12

11. Nacionaljni rakhunky osvity Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. Stat. bjul. // Derzh. sluzhba statystyky Ukrajiny. — Rezhym dostupu: http://ukrstat.gov.ua

12. Strateghiji reformuvannja vyshhoji osvity v Ukrajini do 2020 roku (proekt) [Elektronnyj resurs] // ofic. sajt Ministerstva osvity i nauky Ukrajiny. — Rezhym dostupu: http://www.mon.gov.ua

13. Koncepcija rozvytku osvity Ukrajiny na period 2015–2025 rokiv (proekt) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.mon.gov.ua/img/ zstored/files/project_30102014.doc

14. GhO Centr mizhnarodnykh proektiv «Jevroosvita» [Elektronnyj resurs] // ofic. sajt. — Rezhym dostupu: http://www.euroosvita.net.

15. Verhun A. M. Naprjamy pidvyshhennja rivnja finansovo-ekonomichnoji bezpeky vyshhykh navchaljnykh zakladiv osvity Ukrajiny / A. M. Verhun, I. O. Tarasenko // Visnyk KNUTD. — 2014. — Tematychnyj vypusk: materialy IV mizhnar. nauk. prakt. konf. «Efektyvnistj orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu innovacijnogho rozvytku vyshhoji osvity Ukrajiny». — S. 322–331.

16. Kovalenko D. I. Mekhanizmy finansuvannja rozvytku systemy vyshhoji osvity / Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu tekhnologhij ta dyzajnu. Serija Ekonomichni nauky. — 2017. — Specvypusk: Efektyvnistj orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu innovacijnogho rozvytku vyshhoji osvity: materialy VII Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji (6 zhovtnja 2017 r., m. Kyjiv). — S. 226–237.

УДК 336.72

Плоднік Мар'яна Валеріївна
аспірант кафедри економіки
Вінницького національного аграрного університету
Плодник Марьяна Валерьевна
аспирант кафедры экономики
Винницкого национального аграрного университета
Plodnik Mariana
Post-graduate Student of the Department of Economics of the
Vinnytsia National Agrarian University

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT BY ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. *У статті розглядається стан та проблеми підвищення ефективності розвитку системи управління організаційно-економічним потенціалом сільськогосподарських підприємств Досліджено напрями підвищення ефективності аграрного сектору як необхідного інструменту аграрної політики за ринкових умов. Найвпливовішим фактором, що спричинює низьку ефективність виробництва, є недосконалість організаційно-економічних основ господарювання, які донині не створюють умов для інтенсивного й високоприбуткового розвитку сільськогосподарських підприємств.*

Відтворювальні процеси в аграрному секторі економіки залежать від аграрної політики, яка, з одного боку, формувала б сприятливе ринкове середовище для підприємницької діяльності, з іншого – забезпечувала фінансову підтримку, з якою самі товаровиробники впоратися неспроможні. Охарактеризовано структурні елементи організаційно-економічного механізму розвитку галузі. Обґрунтовано доцільність подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств шляхом кооперації та інтеграції виробництва, переробки і реалізації продукції.

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм, організаційно-економічні чинники, ефективність, сільськогосподарські підприємства, виробнича діяльність.*

Аннотация. *В статье рассматривается состояние и проблемы повышения эффективности развития системы управления организационно-экономическим потенциалом сельскохозяйственных предприятий.*

Исследованы направления повышения эффективности аграрного сектора в качестве необходимого инструмента аграрной политики в рыночных условиях. Наиболее влиятельным фактором, способствующим низкой эффективности производства, является несовершенство организационно-экономических основ хозяйствования, которые к этому времени не создали условий для интенсивного и высокоприбыльного развития сельскохозяйственных предприятий.

Воспроизводственные процессы в аграрном секторе экономики зависят от аграрной политики, которая, с одной стороны, формировала бы благоприятное рыночное поле для предпринимательской деятельности, с другой – обеспечивала финансовую поддержку, с которой сами товаропроизводители справиться не в состоянии. Охарактеризованы структурные элементы организационно-экономического механизма развития отрасли. Обоснована целесообразность дальнейшего развития сельскохозяйственных предприятий путем кооперации и интеграции производства, переработки и реализации продукции.

Ключевые слова: *организационно-экономический механизм, организационно-экономические факторы, эффективность, производственная деятельность, сельскохозяйственные предприятия.*

Summary. *The article deals with the state and problems of increasing the efficiency of development of the system of management of organizational and economic potential of agricultural enterprises.*

The article investigates ways of increasing the efficiency of the agricultural sector as a necessary instrument of agrarian policy under market conditions. Most influential factor, causing low efficiency, is imperfect organizational and economic principles of management, which don't create conditions for intensive and highly profitable development of agricultural enterprises. Reproduction processes of agricultural sector depend on agricultural policy, which on the one hand would form favorable market environment for entrepreneurship and on the other hand, provide financial support which most producers are not able to cope with.

The structural elements of the organizational and economic mechanism of the industry development are characterized. The expediency of further development of agricultural enterprises by means of cooperation and integration of production, processing and sales of products is substantiated.

Key words: *organizational and economic mechanism, organizational and economic factors, efficiency, agricultural enterprises, industrial activity.*

Постановка проблеми. Реалії сьогодення засвідчують, що аграрні формування, які утворилися в результаті трансформації колишніх колективних сільськогосподарських підприємств не тільки не змогли наростити економічний потенціал, а й у переважній більшості випадків показують надзвичайно низьку ефективність господарської діяльності та негативну динаміку її розвитку.

Зміни в економіці та політичному житті, що відбуваються сьогодні, набагато більш швидкоплинні, ніж раніше, і для того, щоб сільськогосподарські підприємства продовжували функціонувати, максимально враховуючи макро- і мікроекономічні умови господарювання, необхідне швидке і уміле маневрування наявними ресурсами за допомогою ефективного організаційно-економічного механізму. Даний механізм повинен бути надзвичайно гнучким, відповідати не тільки вимогам економічних, але й природних законів.

Як зазначає Месель-Веселяк В.Я., найбільш впливовим фактором, що спричиняє низьку ефективність виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання [1, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження питань вдосконалення управління організаційно-економічним потенціалом сільськогосподарських підприємств зробили відомі вітчизняні та зарубіжні вчені В. Я. Месель-Веселяк [1], П. М. Макаренко [2], П. С. Березівський [3], В. С. Габор [4], І. І. Грузнов [5] та ін.

Водночас розробка та вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах вимагає більш чіткого з'ясування його економічної сутності, структури та взаємозв'язку з іншими економічними категоріями.

Формулювання цілей статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне й методологічне обґрунтування та розкриття структури організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств, оскільки пошук шляхів удосконалення на сьогодні є актуальним і пріоритетним науково-практичним завданням.

Виклад основного матеріалу. Розвиток науки і удосконалення практики управління сільськогосподарськими підприємствами обумовлюється необхідністю значного підвищення ефективності виробництва, усунення недоліків у організації управління, які призводять до того, що на практиці не завжди покращення забезпеченості господарств засобами механізації, удосконалення технології, використання перспективних порід тварин супроводжується відповідним зростанням економічних показників.

Сьогодні немає однозначного тлумачення змісту організаційно-економічного механізму, а дослідники досить часто використовують це поняття, не розкриваючи повністю його суть.

В економічній літературі ототожнюють поняття «організаційно-економічний механізм», «господарський механізм» та «економічний механізм».

На думку Макаренко П. М., економічний механізм є системою взаємовідносин планово-економічних форм і методів управління, організації та стимулювання виробництва, які спрямовані на пропорційний розвиток сільського господарства та інших галузей АПК на інтенсивній основі. Основними ланками економічного механізму господарювання є планування, економічне стимулювання виробництва, фінансування та кредитування, ціноутворення, господарський розрахунок, організація праці та управління [2, с. 615].

П. С. Березівський зазначає, що економічний механізм АПК слід розуміти як сукупність взаємопов'язаних організаційно-економічних методів планового впливу на погодження госпрозрахункових інтересів підприємств, які забезпечують взаємні дії та організаційну спрямованість в про-

суванні продукту від виробника до споживача [3, с. 212].

Як стверджує Габор В. С., необхідним елементом господарського механізму є організаційний механізм, який являє собою систему взаємозв'язку і взаємодії форм та методів господарювання, за допомогою яких здійснюється організація та управління діяльністю підприємства та підвищується економічна ефективність його діяльності. Складовими цього механізму є ринкова структура організації виробництва, підприємництво у аграрній сфері, маркетингова діяльність, менеджмент, організаційно-правові норми і стандарти, інфраструктура ринку [4, с. 102].

Організаційно-економічний механізм в аграрній сфері слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок функціонування сільськогосподарських підприємств, що приведе до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів [5, с. 15].

Ефективність функціонування системи управління сільськогосподарськими підприємствами може бути виражена системою показників, отриманих у результаті співставлення обсягу опрацьованої інформації, кількості прийнятих рішень з витратами на управління.

Результат впливу управляючої системи найбільш повно і точно характеризується кінцевими результатами діяльності підприємства.

Рис. 1. Основні напрямки підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств [на основі опрацьованих джерел]

Одним з важливих і стабілізуючих чинників ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств є економічні взаємовідносини між сільськогосподарськими та переробними підприємствами, торгівлею і галузями промисловості, що постачають засоби виробництва для сільського господарства [6, с. 53].

Сільськогосподарські товаровиробники реально працюють в умовах досконалої конкуренції, чого не можна сказати про енергетику, промисловість та деякі інші галузі економіки.

На основі ефективного аграрного землекористування в регіоні необхідна розробка шляхів розвитку і підвищення економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм.

Результати проведених досліджень показують, що для досягнення поставленої задачі необхідний певний комплекс заходів. Основними напрямками підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств регіонального агрокомплексу, слід вважати вдосконалення виробничої структури і технології аграрного виробництва, організацію гарантованого збуту продукції та постачання підприємств, вдосконалення їх організаційно-економічного механізму (рис. 1).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Практика показує, що сільськогосподарські підприємства, які є учасниками інтеграційних об'єднань досягають більш високих результатів, тому доцільним є поширення різних великотоварних, господарських структур з урахуванням їх можливостей щодо раціонального використання земель та інших засобів виробництва, галузевих та регіональних особливостей ведення сільського господарства.

Організація ефективного збуту сільськогосподарської продукції та постачання підприємств виробничими ресурсами тісно пов'язана з вивченням ринку і оцінкою можливостей реалізації виробленої продукції і спрямована на збільшення обсягу товарної продукції за рахунок якісної переробки сільськогосподарської сировини.

Для вдосконалення організаційно-економічного механізму сільськогосподарських підприємств в першу чергу необхідно впровадження ефективних форм управління і вдосконалення системи матеріального стимулювання працівників за підсумками виробничої діяльності.

Практична реалізація пропозицій спрямована на стабілізацію і зростання врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, зниження собівартості продукції, збільшення прибутку підприємств. підвищення рівня конкурентоспроможності продукції і виробництва, захист інтересів сільськогосподарських товаровиробників, ефективне використання економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств, забезпечення продовольчої безпеки регіону.

Література

1. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 року / В. Я. Месель-Веселяк — К.: ННЦ «ІАЕ», 2010. — 57 с.

2. Макаренко П. М. Организация и экономический механизм адаптации аграрного хозяйствования к рыночной предпринимательской среде / П. М. Макаренко. — К.: Наукова думка, 1999. — 621 с.

3. Березівський П. С. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу: навчальний посібник / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк; Ред. П. С. Березівський. — 2-ге вид., стереотип. — Львів: «Магнолія плюс», видавець СПД ФО В. М. Піча, 2006. — 443 с.

4. Габор В. С. Формування механізму ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств / В. С. Габор // Інноваційна економіка. —№ 3. —2012. — С. 101–104.

5. Грузнов І. І. Організаційно-економічні механізми управління / І. І. Грузнов. — Одеса: Астропрінт, 2000. — 292 с.

6. Козаев И. С. Организационно-экономический механизм развития регионального скотоводства: теория, методология, практика: Монография / И. С. Козаев, В. И. Дементьев. Мичуринск-наукоград РФ. — 2007. — 336 с.

References

1. Agrarna reforma i organizacijno-ekonomichni transformaciyi u sil's'komu gospodarstvi: dopovid' na dvanadcyaty'x richny'x zborax Vseukrayins'kogo kongresu vcheny'x ekonomistiv-agrarny'kiv 25–26 lyutogo 2010 roku / V. Ya. Mesel'-Veselyak — K.: NNCz «IAE», 2010. — 57 s.

2. Makarenko P. M. Organizacija i jekonomicheskij mehanizm adaptacii agrarnogo hozjajstvovanija k rynochnoj predprinimatel'skoj srede / P. M. Makarenko. — K.: Naukova dumka, 1999. — 621 s.

3. Berezivs'ky'j P. S. Organizaciya, prognozuvannya ta planuvannya agropromy'slovogo kompleksu: navchal'ny'j posibny'k / P. S. Berezivs'ky'j, N. I. My'xalyuk; Red. P. S. Berezivs'ky'j. — 2-ge vy'd., stereoty'p. — L'viv: «Magnoliya plyus», vy'davecz' SPD FO V. M. Picha, 2006. — 443 s.

4. Gabor V. S. Formuvannya mexanizmu efekty'vnogo gospodaryuvannya sil's'kogospodars'ky'x pidpry'yemstv / V. S. Gabor // Innovacijna ekonomika. —# 3. —2012. — S. 101–104.

5. Gruznov I. I. Organizacijno-ekonomichni mexanizmy' upravlinnya / I. I. Gruznov. — Odesa: Astroprint, 2000. — 292 s.

6. Kozaev I. S. Organizacionno-jekonomicheskij mehanizm razvitija regional'nogo skotovodstva: teorija, metodologija, praktika: Monografija / I. S. Kozaev, V. I. Dement'ev. Michurinsk-naukograd RF. — 2007. — 336 s.

УДК 378.014

Тарасенко Ірина Олексіївна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну
Тарасенко Ирина Алексеевна
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Tarasenko Irina
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design

Цимбаленко Наталія Володимирівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну
Цимбаленко Наталья Владимировна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Tsymbalenko Natalia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design

Нефедова Тетяна Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент, помічник ректора
Київський національний університет технологій та дизайну
Нефедова Татьяна Николаевна
кандидат экономических наук, доцент, помощник ректора
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Nefedova Tatyana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Assistant to the Rector
Kyiv National University of Technologies and Design

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ВУЗА

METHODOLOGICAL SET OF RULES AND TOOLS FOR ASSESSING THE COMPETITIVE POTENTIAL OF THE UNIVERSITY

Анотація. *Розроблено елементну структуру конкурентного потенціалу вищого навчального закладу з виокремленням ресурсної та організаційно-управлінської складових; запропоновано методологічний підхід, в основу якого покла-*

дено статистичні, експертні та критеріальні методи обробки даних, які, при своєму поєднанні, забезпечують найбільш об'єктивну оцінку одиничних, групових, комплексних та інтегрального показників конкурентного потенціалу ВНЗ.

Відповідно до запропонованого методологічного підходу інтегральний показник конкурентного потенціалу ВНЗ передбачає врахування всіх найважливіших складових конкурентного потенціалу, що забезпечується використанням ієрархічної системи показників конкурентного потенціалу.

Використання пропонованої системи показників та методичного підходу щодо оцінювання конкурентного потенціалу ВНЗ буде сприяти підвищенню обґрунтованості управлінських рішень в системі управління конкурентоспроможністю.

Ключові слова: *конкурентний потенціал та конкурентоспроможність ВНЗ, показники та методологічні положення оцінювання конкурентного потенціалу ВНЗ.*

Аннотация. *Разработана элементная структура конкурентного потенциала ВУЗа с выделением ресурсной и организационно-управленческой составляющих; предложен методологический подход, в основу которого положены статистические, экспертные и критериальные методы обработки данных, которые, в своем сочетании, обеспечивают наиболее объективную оценку единичных, групповых, комплексных и интегрального показателей конкурентного потенциала ВУЗа.*

Согласно предложенному методологическому подходу интегральный показатель конкурентного потенциала ВУЗа предполагает учет всех важнейших составляющих конкурентного потенциала, что обеспечивается использованием иерархической системы показателей конкурентного потенциала.

Использование предлагаемой системы показателей и методологического подхода к оценке конкурентного потенциала ВУЗа будет способствовать повышению обоснованности управленческих решений в системе управления конкурентоспособностью.

Ключевые слова: *конкурентный потенциал и конкурентоспособность ВУЗа, показатели и методологические положения оценки конкурентного потенциала ВУЗа.*

Summary. *An elemental structure of the university's competitive potential with the allocation of resource and organizational and managerial components has been developed; a methodological approach, which is based on statistical, expert and criterial methods of data processing (this combination, provides the most objective assessment of the individual, group, integrated and integral indicators of the higher education institution) has been proposed.*

According to the proposed methodological approach, the integral indicator of the university's competitive potential presupposes the consideration of all the most important components of the competitive potential.

The use of the proposed system of indicators and a methodological approach to assessing the competitive potential of the university will help to increase the validity of management decisions in the competitiveness management system.

Key words: *competitive potential and competitiveness of the university, indicators and methodological positions of the evaluation of the competitive potential of the university.*

Постановка проблеми. Розвиток системи вищої освіти України відбувається в складних і динамічних умовах, які визначаються процесами глобалізації та євроінтеграції. Одним з найбільш важливих наслідків даних процесів для вітчизняних ВНЗ є загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг і, як результат, необхідність підвищення якості аналітичної роботи у сфері управління конкурентними перевагами та конкурентоспроможністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі питання сутності КП, його основних складових, факторів формування, підходів до оцінювання і механізмів управління висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Аренков І. А. [1], Бережнов Г. В. [2], Гудзинський О. Д. [3], Кирчата І. М. [4], Лисенков М. В.[5], Матвєєв В. В. [6] та інші. Проблематика управління конкурентним потенціалом вищих навчальних закладів знайшла відображення в працях таких вчених як: Кіндрась О. В. [7], Якусевич Ю. Г. [8].

На основі аналізу наукових праць зроблено висновок про доцільність подальших досліджень у сфері управління КП з метою розробки методологічного підходу щодо його оцінювання із врахуванням вимог усіх зацікавлених сторін та змін зовнішнього середовища. Це дозволить визначити основні складові КП, оцінити їх рівень, динаміку та взаємозв'язок, а також використати результати аналізу в процесі управління КП та КС ВНЗ. Теоретична значимість даного дослідження обґрунтовується системою методологічних положень та результатів, які розкривають значення КП ВНЗ як одного із суттєвих чинників забезпечення конкурентоспроможності й економічної безпеки ВНЗ; прикладна — розробкою інструментарію оцінювання КП вищих навчальних

закладів в умовах загострення конкурентної боротьби на етапі переходу України до інформаційного суспільства та сталого розвитку.

Мета статті — розробка методологічних положень та інструментарію оцінювання конкурентного потенціалу вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу та отриманих наукових результатів. Результатом узагальнення наукової літератури стало визначення конкурентного потенціалу ВНЗ як комплексної характеристики його спроможності до розвитку в цілому та підвищення конкурентоспроможності зокрема, яка залежить від ефективності конкурентної політики та стратегії, наявного ресурсного потенціалу та здатності ВНЗ адаптуватися до умов зовнішнього середовища.

На рис. 1 представлено концептуальну модель управління конкурентним потенціалом ВНЗ. Відповідно до пропонованого підходу, КП (як система) визначається внутрішніми можливостями ВНЗ (ресурсна складова) та ефективністю системи управління при вирішенні завдань оптимального використання наявних ресурсів і адаптації до змін у зовнішньому середовищі.

Найпростіші елементи КП запропоновано оцінювати за допомогою одиничних показників, які на наступному етапі передбачається згортати в групові. Групові показники КП ВНЗ можуть бути використані для оцінювання його окремих складових — фінансових і трудових ресурсів, систем управління кадрами та мотивації. Основою для розрахунку комплексних показників КП є групові показники, які дозволяють оцінити його основні підсистеми (ресурсну та організаційно-управлінську).

Методичний підхід щодо оцінювання та аналізу потенціалу (виробничого, фінансового, інноваційного), який запропоновано в праці [7], адаптовано до предметної області оцінювання КП ВНЗ ($КП^{ВНЗ}$) з використанням таких вихідних положень:

Положення 1. КП ВНЗ є складною динамічною системою, зміна станів якої буде призводити до зміни результативності в процесі реалізації конкурентної стратегії.

Положення 2. Результативність реалізації КП ВНЗ визначається економічною та соціальною складовими на рівні ВНЗ, на рівні системи вищої освіти і на рівні суспільства.

Положення 3. КП ВНЗ є відкритою системою, яка залежить від зовнішнього середовища (якість «входів») та за принципом зворотного зв'язку спричиняє відповідний вплив (якість «виходів») на його елементи.

Положення 4. Зважаючи на якість «входів» (ресурси) та орієнтуючись на необхідність забезпечення якості «виходів» (досягнення внутрішньої та зовнішньої результативності), система управління повинна бути здатною сприймати вплив чинників зовнішнього середовища та адаптуватися до змін у ньому.

Положення 5. Складність та багатоаспектність КП ВНЗ зумовлює потребу його комплексного дослідження та вимірювання як багатопараметричного об'єкта.

Положення 6. Динамічність та залежність КП ВНЗ від умов зовнішнього середовища визначає необхідність дослідження його стійкості.

Положення 7. КП ВНЗ є об'єктом управління, що обумовлює необхідність адаптації керуючої підсистеми та системи управління ВНЗ до змін зовнішнього середовища із врахуванням глобальних світових процесів.

Оцінювання КП вітчизняних ВНЗ в контексті забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки пропонується проводити, виходячи з основних принципів: об'єктивності, системності, комплексності, науковості, послідовності, практичної значимості, єдності методичних підходів.

Визначення основних принципів та вихідних положень оцінювання КП ВНЗ стало основою для формування авторами методологічного підходу, в основу якого покладено статистичні, експертні та критеріальні методи обробки даних, які, при своєму поєднанні, забезпечують найбільш об'єктивну оцінку одиничних, групових, комплексних та інтегрального показників КП ВНЗ.

Пропонований авторами методологічний підхід щодо оцінювання рівня КП ВНЗ включає етапи, а саме:

I етап. Формування системи показників оцінювання КП ВНЗ, виходячи з припущення, що інтегральний показник визначено послідовним згортанням комплекних, групових та одиничних показників. При розрахунку інтегрального показника слід забезпечувати, з одного боку, врахування максимальної кількості одиничних показників; з іншого, виключення одиничних показників, між якими існує функціональна залежність. З огляду на зазначене, система показників КП ВНЗ повинна відповідати критеріям ієрархічної супідрядності показників, вимогам необхідності та достатності.

II етап. Оцінювання одиничних показників КП ВНЗ, визначення нормованих значень показників та відповідних коефіцієнтів вагомості. З огляду на те, що одиничні показники оцінювання КП ВНЗ мають різну розмірність, проведення розрахунків групових, комплексних та інтегрального показників вимагає нормування, тобто приведення кожного одиничного показника до безрозмірного вигляду.

Для цього пропонується використати модель показника, побудовану на основі формули лінійної нормалізації [9]:

$$P_{ijh} = \left(\frac{q_{ijh} - q^{min}}{q^{em} - q^{min}} \right),$$

де P_{ijh} — нормоване значення одиничного показника, $P_{ijh} \in [0; 1]$; q_{ijh}, q^{min}, $q^{ет}$ — відповідно фактичне, мінімально можливе та еталонне (оптимальне або максимально можливе) значення одиничних показників; $i \in [1; n]$; n — кількість одиничних показників в окремій групі; $j \in [1; m]$; m — кількість груп і, відповідно, групових показників КП; $h \in [1; d]$; d — кількість складових і, відповідно, комплексних показників КП ВНЗ.

Процедурою оцінювання КП ВНЗ передбачається послідовне встановлення безрозмірних значень одиничних показників та визначення коефіцієнтів їх вагомості. До основних методів визначення вагомості відносяться [10]: вартісний метод, метод статистичної обробки даних (метод граничних і номінальних значень, метод імовірності), експертний метод, метод головних компонент (метод кореляційно-варіаційного аналізу), змішаний метод (поєднує в собі два і більше із зазначених методів).

З метою забезпечення наукової обґрунтованості та практичної значимості отриманих значень коефіцієнтів вагомості для їх визначення пропонується використання змішаного методу, що дозволить врахувати переваги експертного методу та методу статистичної

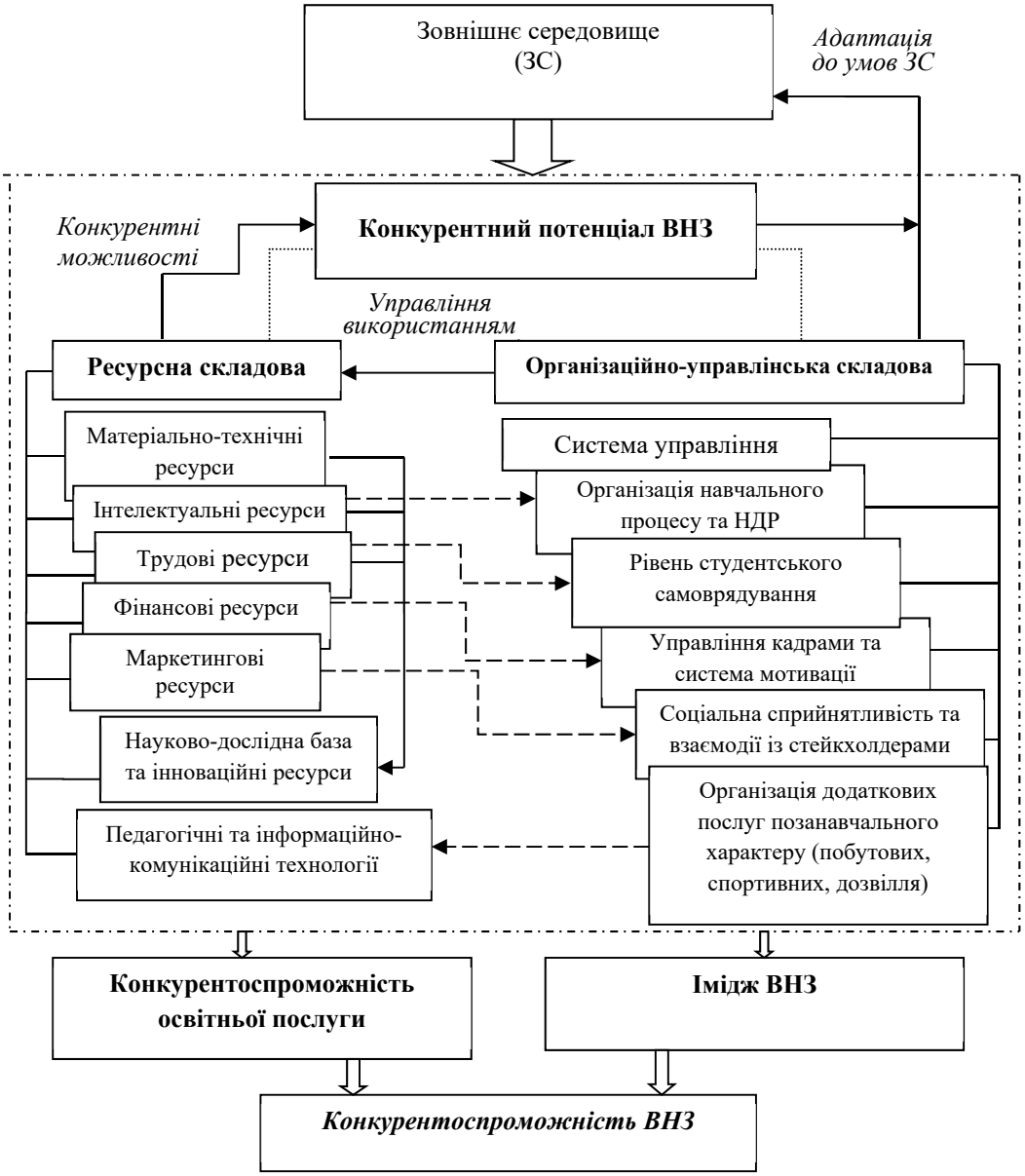

Рис. 1. Концептуальна модель управління конкурентним потенціалом ВНЗ (розроблено авторами)

обробки даних. Так, основою експертного методу є узагальнення оцінок вагомостей, наданих групою експертів. Перевагами даного методу, за умови дотримання методології його проведення, є гнучкість, достовірність, надійність, достатньо високий рівень точності. Водночас, даний метод має окремі недоліки, серед яких слід відзначити такі: точність і достовірність результатів оцінки залежить від кваліфікації, навичок, здібностей та досвіду експертів; має місце певна суб'єктивність оцінок, що знижує практичну значимість одержаних результатів.

Найбільш повно дозволяє уникнути недоліків експертного методу оцінювання його поєднання з методом статистичної обробки даних. Даний метод застосовується при оцінюванні об'єктів, які мають значну кількість модифікацій, на основі використання інструментарію математичної статистики. В контексті дослідження КП ВНЗ, перевагами даного методу є: висока практична значущість отриманих даних, можливість застосування при проведенні розрахунків базисного аналізу, орієнтуючись на конкурентів-лідерів на ринку освітніх послуг. В той же час, цей метод також не позбавлений окремих недоліків та обмежень у застосуванні: так, в практичній діяльності навіть ВНЗ-лідери не завжди мають можливість оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі і, таким чином, останні тенденції можуть не знаходити відображення в показниках КП. Крім того, не вся інформація про конкурентів є доступною для аналізу.

Зазначені переваги та недоліки методу статистичної обробки даних підтверджують доцільність його поєднання з методом експертних оцінок. Застосування змішаного методу визначення коефіцієнтів вагомості показників КП ВНЗ (при поєднанні двох вищенаведених методів) дозволить забезпечити: наукову обґрунтованість, високий рівень практичної значимості результатів аналізу, статистичну достовірність, гнучкість, точність, орієнтацію на лідерів на ринку освітніх послуг, повноту.

III етап. Розрахунок групових показників КП ВНЗ та визначення коефіцієнтів їх вагомості. Обчислення групових показників КП пропонується здійснювати за наступною формулою:

$$R_{jh} = \sum_{i=1}^{n} P_{ijh} \cdot a_{ijh},$$

де R_{jh} — груповий показник, що характеризує j-ту групу одиничних показників КП ВНЗ; a_{ijh} — вагомість i-го показника в j-й групі h-тої підсистеми КП ВНЗ.

Визначення коефіцієнтів вагомості групових показників пропонується проводити аналогічно другому етапу.

IV етап. Визначення комплексних показників конкурентного потенціалу ВНЗ передбачається здійснювати за формулою:

$$K_h = \sum_{j=1}^{m} R_{jh} \cdot b_{jh},$$

де K_h — комплексний показник КП ВНЗ; b_{jh} — вагомість j-го показника в h-тій підсистемі показників оцінювання КП ВНЗ.

V етап. Розрахунок інтегрального показника КП ВНЗ. Визначення інтегрального показника КП ВНЗ пропонується здійснювати за наступною формулою:

$$I = \sum_{h=1}^{d} K_h \cdot c_h,$$

де I — інтегральний показник КП ВНЗ; c_h — вагомість h-того комплексного показника КП ВНЗ.

Висновки. Відповідно до запропонованого методологічного підходу інтегральний показник КП ВНЗ передбачає врахування всіх найважливіших складових КП, що забезпечується використанням ієрархічної системи відповідних показників. Зазначене забезпечить можливість дослідження чинників, які впливають на КП ВНЗ на основі аналізу одиничних, групових і комплексних показників КП. Це, в свою чергу, сприятиме виявленню та мобілізації резервів підвищення КП, які можуть бути використані при здійсненні оперативного, тактичного і стратегічного управління КП ВНЗ.

Література

1. Аренков И. А. Конкурентный потенциал предприятия: модель и стратегии развития [Электронный ресурс] / И. А. Аренков, Я. Ю. Салихова, М. А. Гаврилова / Проблемы современной экономики, N4 (40), 2011. — Режим доступу: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3801. — Назва з титул. екрану.

2. Бережнов Г. В. Конкурентный потенциал предприятия / Г. В. Бережнов. — М.: Креативная экономика, 2007. — 288 с.

3. Гудзинський О. Д. Управління формуванням конкурентного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О. Д. Гудзинський. С. М. Судомир, Т. О. Гуренко. — К.: ІПК ДСЗУ, 2010. — 212 с.

4. Кирчата І. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / І. М. Кирчата, Г. В. Поясник. — Харків: ХНАДУ, 2009. — 160 с.

5. Лисенков М. В. Конкурентный потенциал и конкурентная стратегия в совокупности отношений конкурентоспособности / М. В. Лисенков // Вестник ТГУ. — 2008. — Вып. 2 (58). — С. 63–65.

6. Матвєєв В. В. Методи оцінки конкурентного потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / В. В. Матвєєв // Ефективна економіка. — 2013. — № 12. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2630

7. Кіндрась О. В. Питання формування конкурентного потенціалу вищого навчального закладу як суб'єкта ринку / О. В. Кіндрась // Економіка і управління. — № 14. — 2014. — С. 26–33.

8. Якусевич Ю. Г. Математична модель інтегрального критерію конкурентного потенціалу ВНЗ водного транспорту [Електронний ресурс] / Ю. Г. Якусевич, Л. Д. Герганов // Інформаційні технології в освіті. — Режим доступу: http://ite.kspu.edu/webfm_send/294.

9. Herv e Abdi. Normalizing Data. In Neil Salkind (Ed.), Encyclopedia of Research Design.Thousand Oaks, CA: Sage. 2010. https://www.utdallas.edu/~herve/abdi-Normalizing2010-pretty.pdf.

10. De Smith M J (2015) STATSREF: Statistical Analysis Handbook — a web-based statistics resource. The Winchelsea Press, Winchelsea, UK. http://www.statsref.com/StatsRefSample.pdf.

References

1. Arenkov I. A. Konkurentnyy potentsial predpriyatiya: model i strategii razvitiya [Yelekstronniy resurs] / I. A. Arenkov, Ya. Yu. Salikhova, M. A. Gavrilova // Problemy sovremennoy ekonomiki, N4 (40), 2011. —Rezhim dostupu: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3801. — Nazva z titul. ekranu.

2. Berezhnov G. V. Konkurentnyy potentsial predpriyatiya / G. V. Berezhnov. — M.: Kreativnaya ekonomika, 2007. — 288 s.

3. Hudzynskyi O. D. Upravlinnia formuvanniam konkurentnoho potentsialu pidpryiemstv (teoretyko-metodolohichnyi aspekt): monohrafiia / O. D. Hudzynskyi. S. M. Sudomyr, T. O. Hurenko. — K.: IPK DSZU, 2010. — 212 s.

4. Kyrchata I. M. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva v hlobalnomu seredovyshchi: monohrafiia / I. M. Kyrchata, H. V. Poiasnyk. — Kharkiv: KhNADU, 2009. — 160 s.

5. Lisenkov M. V. Konkurentnyy potentsial i konkurentnaya strategiya v sovokupnosti otnosheniy konkurentosposobnosti / M. V. Lisenkov // Vestnik TGU. — 2008. — Vyp. 2 (58). — S. 63–65.

6. Matvieiev V. V. Metody otsinky konkurentnoho potentsialu pidpryiemstva [Elektronnyi resurs] /V. V. Matvieiev // Efektyvna ekonomika. — 2013. — # 12. — Rezhym dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2630

7. Kindras O. V. Pytannia formuvannia konkurentnoho potentsialu vyshchoho navchalnoho zakladu yak subiekta rynku / O. V. Kindras // Ekonomika i upravlinnia. — # 14. — 2014. — S. 26–33.

8. Yakusevych Yu. H. Matematychna model intehralnoho kryteriiu konkurentnoho potentsialu VNZ vodnoho transportu [Elektronnyi resurs] / Yu. H. Yakusevych, L. D. Herhanov // Informatsiini tekhnolohii v osviti. — Rezhym dostupu: http://ite.kspu.edu/webfm_send/294

9. Herv´e Abdi. Normalizing Data. In Neil Salkind (Ed.), Encyclopedia of Research Design.Thousand Oaks, CA: Sage. 2010. https://www.utdallas.edu/~herve/abdi-Normalizing2010-pretty.pdf

10. De Smith M J (2015) STATSREF: Statistical Analysis Handbook — a web-based statistics resource. The Winchelsea Press, Winchelsea, UK. http://www.statsref.com/StatsRefSample.pdf

УДК 65.012.4

Яценко Ольга Миколаївна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Яценко Ольга Николаевна
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры менеджмента и налогообложения
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»
Yatsenko Olha
Candidate of Pedagogic Sciences,
Docent of Management and Taxation Department
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Ковшик Валентин Ігорович
асистент кафедри менеджменту та оподаткування
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Ковшик Валентин Игоревич
ассистент кафедры менеджмента и налогообложения
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»
Kovshik Valentin
Assistant of Management and Taxation Department
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА МЕНЕДЖЕРІВ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА МЕНЕДЖЕРОВ КАК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

MANAGERIAL CULTURE AS THE BASIS OF ORGANIZATIONS COMPETITIVENESS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Анотація. *Стаття присвячена питанням сутності управлінської культури менеджерів та її впливу на успішність організацій в конкурентному середовищі. Проаналізовано понятійний апарат менеджменту, стосовно таких понять як «управлінська культура», «конкуренція», «конкурентоздатність». Досліджено теоретичні питання щодо змісту та структури культури управління, ознак сформованості управлінської культури, показників оцінки рівня розвитку культури управління, теорій конкурентних відносин, а також позитивних і негативних наслідків феномену конкуренції. Проаналізовано ключові особистісних якостей успішного конкурентоздатного керівника організації у дослідженнях науковців в сфері менеджменту та в контексті ціннісних орієнтацій українців. Обґрунтовано наявність такого аспекту управлінської культури, як вміння здійснювати цивілізовану конкурентну взаємодію. За результатами дослідження наукових праць запропоновано власне узагальнююче трактування терміну «управлінська культура», яке визначає напрямки її розвитку та оцінки. Акцентована відмінність управлінської культури окремого керівника та організації. За результатами дослідження розроблено структурно-логічну схему оцінки рівня управлінської культури менеджера в умовах глобалізації з урахуванням особистісних якостей менеджера та його відповідності вимогами міжкультурного середовища управління, яка оцінюється за показниками культурних вимірів Г. Хофстеде.*

Ключові слова: *менеджмент, управлінська культура, конкурентоздатність, менеджери, глобалізація, якості керівника.*

Аннотация. *Статья посвящена вопросам сущности управленческой культуры менеджеров и ее влияния на успешность организаций в конкурентной среде. Проанализирован понятийный аппарат менеджмента в отношении таких понятий как «управленческая культура», «конкуренция», «конкурентоспособность». Исследованы теоретические вопросы содержания и структуры культуры управления, признаков сформированности управленческой культуры, показателей оценки уровня развития культуры управления, теорий конкурентных отношений, а также положительных и отрицательных последствий феномена конкуренции. Проанализированы ключевые личностные качества успешного конкурентоспособного руководителя организации в исследованиях ученых в области менеджмента и в контексте ценностных ориентаций украинцев. Обоснованно наличие такого аспекта управленческой культуры, как умение осуществлять цивилизованное конкурентное взаимодействие. По результатам исследования научных трудов предложено собственную обобщающую трактовку термина «управленческая культура», которая определяет направления ее развития и оценки. Акцентировано отличие управленческой культуры отдельного руководителя и организации. По результатам исследования разработана структурно-логическая схема оценки уровня управленческой культуры менеджера в условиях глобализации с учетом личностных качеств менеджера и его соответствия требованиям межкультурной среды управления, которое оценивается по показателям культурных измерений Г. Хофстеде.*

Ключевые слова: *менеджмент, управленческая культура, конкурентоспособность, менеджеры, глобализация, качества руководителя.*

Summary. *The article is devoted to issues of the essence of managerial culture and its influence on the organizations success in a competitive environment. The conceptual apparatus of management is analyzed in relation to such concepts as «managerial culture», «competition», «competitiveness». Theoretical issues concerning the content and structure of the managerial culture, signs of its formation, indicators of the managerial culture development level, theories of competitive relations, as well as positive and negative consequences of the competition phenomenon are investigated. The study analyses the key personal qualities of successful competitive organization leader in researches of scientists in the field of management and in the context of Ukrainians' value orientations. The existence of such an aspect of managerial culture as the ability to be engaged in civilized competitive interaction is substantiated. According to the results of research of scientific works, a proper generalization of the term «management culture» is proposed, which defines the directions for its development and evaluation. The distinction between managerial culture of an individual manager and organization is emphasized. According to the results of the study, the flow-chart for assessing the level of managerial culture of a chief in the conditions of globalization, considering the manager's personal qualities and their compliance with the requirements of the cross-cultural management environment, which is evaluated according to the indicators of cultural dimensions by G. Hofstede, has been developed.*

Key words: *management, managerial culture, competitiveness, managers, globalization, manager's characteristics.*

Постановка проблеми. У даний час глобалізація стала головною закономірністю світового розвитку і одним із основних чинників, що впливають на зміни в практиці сучасного менеджменту. Змінюється характер суперництва між країнами та компаніями, сам феномен конкуренції та система факторів конкурентоспроможності. Еволюція вітчизняного бізнесу від орієнтованого переважно на локальний ринок до глобально-орієнтованої діяльності потребує нового мислення і управлінських навичок сучасних керівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць, які складають основу дослідження, показав, що проблеми формування, сутності та оцінки управлінської культури розглядаються всебічно і належать до міждисциплінарних наукових проблем. Зокрема провідними науковцями розглядаються: національно-культурний аспект (Г. Хофстеде [1], Р. Дрогендейк, А. Сланген [2], А. Сивенкова [3], І. Шавкун [4] та ін.); соціально-економічний аспект (В. Лапшина [5], Н. Нижник, Л. Пашко [6], Ф. Хміль [7] та ін.); педагогічний аспект (В. Жигірь [8], Ю. Клоков [9], В. Маслов [10] та ін.); психологічний аспект (В. Свистун, В. Ягупов [11]) та ін.

З точки зору забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобалізації, важливим є саме національно-культурний аспект, де одним з ключових факторів впливу на організаційну та управлінську культуру визначаються культурні особливості, властиві різним націям. Цей напрям є суттєвим для дослідження діяльності менеджерів в умовах глобалізації та мультинаціональних компаній, де успішна взаємодія з представниками інших культур є визначальною для результативності [4, с. 97]. Проте, в останні десятиріччя дослідження показують недосконалість та певну обмеженість підходу, заснованого на культурних вимірах Хофстеде у контексті менеджменту в умовах глобалізації [2, с. 361]. Крім того, акцентування уваги на культурних особливостях не повинно зменшувати значимість економічних

та психологічних чинників, що суттєво впливають на процеси мотивації, делегування повноважень, планування тощо.

У працях теоретичного та методичного характеру термін «управлінська культура керівника» трактується досить широко і багатоаспектно: як сукупний показник управлінського досвіду, рівня управлінських знань та почуттів, зразків поведінки та функціонування суб'єктів управління, певна інтегральна характеристика стану управління в Українській державі [6, с. 108; 12]; як поєднання особистої та професійної культури, а саме: поєднання особистісних якостей та вмінь управлінської діяльності, що виявляється через стиль керівництва і спілкування, виконання керівником управлінських функцій, а також через поведінку і вчинки у конкретних ситуаціях [10]; як частина культури управління, яка відображує ступінь оволодіння менеджером знаннями, способами і методами управлінської діяльності та використання їх на практиці у відповідності з рівнем розвитку власної мікрокультури [5, с. 12]. Отже не існує загальноприйнятого визначення цього поняття, що ускладнює наукові та практичні розробки в цій сфері.

Варто зазначити, що питанням зв'язку між конкурентоспроможністю підприємства, установи, організації в глобалізованому середовищі та управлінською культурою в наукових працях приділена недостатня увага і вони потребують подальшого поглиблення та детального вивчення, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є з'ясування сутності управлінської культури менеджерів як основи конкурентоздатності організації в умовах глобалізації. Виходячи з мети роботи можна визначити наступні завдання: дослідити теоретичні основи та понятійний апарат щодо концепції управлінської культури та конкурентоздатності; визначити ключові складові управлінської культури; встановити можливі напрямки оцінки управлінської культури в умовах глобалізованих підприємств та організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи управлінську культуру як складову загальної культури суспільства науковці [12] виокремлюють такі її елементи:

– управлінські знання (теорія управління, менеджменту), відповідна свідомість, почуття, настрої;
– суспільні відносини — управлінські, організаційні, в яких матеріалізуються знання, норми, зразки;
– управлінська діяльність, яка має творчий характер і в процесі соціалізації дозволяє перетворити знання, цінності суспільства [12].

Ф. Хміль вважає, що особливості культури управління полягають в тому, що вона складається з чотирьох тісно пов'язаних елементів: культури працівників управління, культури процесу управління, культури умов праці і культури документацій [7].

У своїх працях В. Ягупов, В. Свистун, М. Кришталь, В. Король наголошують, що конкретний зміст і структура управлінської культури визначаються характером і рівнем розвитку, структурою суспільних відношень і зв'язків, духовною культурою суспільства і конкретної професійної спільноти, набутим досвідом управлінської діяльності конкретного керівника. Зміст управлінської культури складає знання цілей, специфіки, принципів, методів, організаційних форм, прийомів і засобів управління в організації [11, с. 299].

Ознаками сформованості управлінської культури Клоков Ю. О. вважає рівень знань, умінь і ціннісних орієнтацій, що забезпечують здійснення менеджером результативного співуправління, управління власне собою та управління колективом [9, с. 5–6].

Аналізуючи існуючі дефініції поняття «управлінська культура» та підходи до визначення її складових, можна дійти висновку про необхідність наголошення ще на одному важливому аспекті: наявності взаємозв'язку між певним рівнем управлінської культури керівників і здійсненням цивілізованої конкурентної взаємодії представників сучасного бізнесу.

Як явище конкуренція набуло міжнародної та глобальної значущості у XX столітті, яке у світовому економічному розвитку називають століттям конкуренції [13, с. 123]. Поняття «конкуренція» виступає складовою та суттєвою умовою щодо вияву та розвитку феномену «конкурентоздатність» і представляється у літературі як багатовекторне і неоднозначне явище. Залишаючись за своєю суттю змаганням за обмежені ресурси, воно має певне біологічне підґрунтя, однак здійснюється в соціумі та, відповідно, під впливом «соціального», вимагає від його суб'єктів (представників цивілізованого суспільства) свідомого регулювання своєї поведінки з іншими суб'єктами конкуренції в процесі задоволення власних потреб [14, с. 32].

Як і будь-який феномен конкуренція має свої позитивні та негативні наслідки. Позитивними, на думку науковців [15; 16] є:

– неперервне оновлення ринку й необхідність постійного вивчення ринкової ситуації з метою догодити споживачеві, більш швидка поява і розвиток нових галузей і технологій, сприяння інноваційному процесу, який стає обов'язковою умовою соціального прогресу та невіддільним

атрибутом у конкурентній боротьбі — для суспільства;
– наявність стимулу для вдосконалення та власного саморозвитку, мобілізація всіх творчих сил особистості, підвищення відповідальності за власну долю, самостійний вибір моделей поведінки — для окремої людини;
– сприяння вдосконаленню трудових навичок, кваліфікації, підвищенню пізнавальної та підприємницької активності — для оптимізації професійної діяльності.

Негативним аспектом конкуренції є жорстка боротьба за право бути кращим, змагання за отримання винагород, відвойовування «місця під сонцем, свого шматка пирога» [16], що може призводити до конфліктів різного рівня.

У період глобалізації переосмислюється поняття конкуренції, а також процеси, що відбуваються у конкурентних відносинах. З'являються нові теорії: «коеволюція» (Дж. Мур), «співконкуренція» (А. Бранденбургер та Б. Нейлбафф), теорія із застосуванням «стратегічних намірів» та «стратегічної архітектури» (Г. Хемела та К. Прахалада), що підтверджують важливість особливостей сприйняття конкуренції та вивчення поведінки людини в конкурентній взаємодії.

Очевидно, що поняття «конкурентоздатність організації» передбачає саме «здатність», тобто можливість здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином. Власне, термін «конкурентоздатність» має міждисциплінарний характер і знаходиться на стику економічних, управлінських, філософських, соціологічних і психологічних знань і виявляється лише в процесі діяльності в умовах конкуренції. При цьому можна виділити конкурентоздатність окремого менеджера — набір істотних характеристик особистості, що визначають місце професіонала на ринку та в організації. Конкурентоздатність фахівця як члена організації має безпосередній причинно-наслідковий зв'язок щодо конкурентоздатності цієї організації [14].

У цьому контексті, виходячи з наведених дефініцій, пропонуємо наступне визначення поняття «управлінська культура»: інтегративна динамічна характеристика менеджера, що виявляється у сукупності цінностей і норм, точок зору та ідей, які формують усвідомлену конкурентоздатність фахівця.

При цьому постає питання щодо можливості оцінки рівня управлінської культури окремого менеджера та в компанії в цілому. Очевидно, що наявність певних ідей є достатньо суб'єктивним показником, тому важливішим на нашу дімку для вимірювання рівня управлінської культури є відповідність менеджерів тій системі цінностей, що прийнята в конкретному суспільстві, та наявність у них обов'язкових груп якостей, що визначають успішність управлінської діяльності.

Враховуючи, що носієм управлінської культури є менеджер, особу якого розглядають як систему інтелектуальних, соціально-культурних та морально-вольових якостей, які відбиваються в індивідуальних особливостях його свідомості й діяльності [5, с. 10], проаналізуємо наявну в наукових джерелах інформацію стосовно переліку цих якостей, оскільки

Таблиця 1

Перелік ключових якостей успішного конкурентноздатного керівника у дослідженнях науковців

№	Автори	Ключові якості успішних керівників
1.	К. Базарова [17]	Відповідальність, гнучкість, інтуїція, вміння пристосовуватися до мінливих умов, здатність експериментувати, постійне навчання.
2.	Б. Головешко [18, с. 46]	Рішучість, упевненість у собі, потреба в успіху, цілеспрямованість, креативність, здатність активно впливати на інших, організаторські здібності, комунікативність, готовність до ризику, емоційна стійкість, тимчасове нехтування мораллю (якщо необхідно).
3.	У. Бенніс [19]	Здатність до адаптації, здатність зацікавити інших шляхом спільного задуму, «голос», цілісність.
4.	Л. Кисельова [20]	Прийняття ризику, вміння об'єднати колектив, скласти команду, відповідальність, впевненість у собі, самоконтроль, бачення майбутнього, відкритість всьому новому, готовність до інновацій.
5.	А. Лоутон, Е. Роуз [21, с. 82]	Далекоглядність, вміння визначати пріоритети, вміння мотивувати послідовників, володіння мистецтвом міжособистісних відносин, «політична інтуїція», стійкість перед опонентом, харизма й шарм, здатність йти на ризик, гнучкість, рішучість й твердість.
6.	Н. Юртаєва [22]	Впевненість у собі, домінування, емоційна стабільність, прагнення досягнення, підприємливість, незалежність, соціабельність.
7.	В. Співаковський [23]	Здатність до рефлексії професійної позиції.

вони є центральним елементом управлінської культури менеджера і можуть виступати показником їх сформованості (таблиця 1).

Наведений перелік, очевидно, не є вичерпним, проте відображає основні якості керівника, що превалюють у дослідженнях з цього питання. Виходячи з наведеної таблиці та інших розглянутих джерел, ключові особистісні якості менеджера у розрізі управлінської культури можна узагальнити за трьома напрямками:

– лідерство (вміння об'єднувати, вести за собою підлеглих);
– гнучкість (вміння оперативно реагувати на зміни середовища та дії команди);
– інтелектуальний потенціал (сукупність необхідних знань, аналітичного мислення, здатності до рефлексії, інновативності).

Повноцінна висока управлінська культура, як і культура особистості, — це злагодженість знань і морально-етичних якостей які залежать від інтелектуально-культурних якостей особистості, що управляє [8, с. 20]. Як складова загальної людської культури управлінська культура є формою використання загальнолюдських культурних надбань, а вимоги до керівників обумовлені нормами і принципи суспільної моралі й засновані на цінностях, що сповідуються у суспільстві.

Останні дослідження ціннісних орієнтацій українців [24] показують, що найважливішими життєвими цінностями для них є здоров'я (фізичне і психічне) (58%), щасливе сімейне життя (41%), матеріально забезпечене життя (39%), життєва мудрість (24%), цікава робота (21%), активне діяльне життя (19%), максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей (15%).

Таким чином, очевидно, що в таких умовах пріоритетом розвитку управлінської культури має стати забезпечення менеджерами базових потреб персоналу: охорони здоров'я, заробітної плати на конкурентному рівні тощо. В умовах глобалізації такий

Рис. 1. Структурно-логічна схема оцінювання рівня управлінської культури керівника (розроблено авторами)

підхід не можу бути універсальним. Представники різних національних культур, незважаючи на те, що глобалізація створює умови для спільної роботи, можуть мати різні системи цінностей та орієнтирів, що впливають на сприйняття наявної управлінської культури та її розвиток.

Г. Хофстеде у своїх працях [1; 25], присвячених міжкультурним комунікаціям, виділяє наступні ключові параметри (або виміри) культури: індекс дистанції до влади, індивідуалізм, уникнення невизначеності, маскулінність (спрямованість на досягнення результату), стратегічне мислення (орієнтація на довгострокові цілі), потурання своїм емоціям (англ. indulgence, в цьому контексті — вміння насолоджуватися життям). Ці показники визначають особливості взаємодії людей в процесах управління і глобалізованому світі. Зокрема, в мультикультурних колективах менеджери мають враховувати ці відмінності при плануванні мотиваційних заходів, створенні робочих команд, делегуванні повноважень тощо.

Виходячи з вищезазначеного, на нашу думку, доцільним є включення індексу відповідності менеджера мультикультурному середовищу до складу показників рівня управлінської культури. Оцінювання при цьому має відбуватися на основі порівняння характеристик за культурними вимірами Хофстеде для керівника та середовища, яке належить до його сфери впливу. Таким чином, пропонуємо підхід до інтегральної оцінки управлінської культури, структурно-логічну схему якого зображено на рис. 1.

За цим підходом, інтегральний показник рівня управлінської культури керівника (МС) є сукупністю обґрунтованих вище особистісних показників (лідерство, гнучкість, інтелектуальний потенціал) та відповідності керівника міжкультурному середовищу. Відповідність менеджера міжкультурному середовищу при цьому характеризує готовність менеджера до роботи в конкретних умовах глобалізації, а саме в мультикультурному середовищі. Приймається до уваги не тільки склад персоналу, що підпорядковується менеджеру, але й сукупність інших учасників бізнес-відносин (постачальники, бізнес-партнери, інвестори, клієнти тощо).

Математично інтегральну оцінку може бути виражено як $MC = f(L, F, I, C)$. Кожен з показників вимірюється за шкалою від 1 до 10 за допомогою експертної оцінки або спеціальних методів тестування, що використовуються фахівцями з теорії лідерства, психології управління тощо. Функція f має бути уточнена додатковими емпіричними дослідженнями. Можна рекомендувати використання середньозваженого показника, проте визначення ваги кожної зі складових має відбуватися з урахуванням потреб оцінки та впливу кожного з показників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У період, коли Україна з кожним роком стає все більше залученою у світові глобальні процеси необхідно, щоб культура управління із суто теоретичного поняття трансформувалась у реальну управлінську поведінку з відповідними діями людей і способом спілкування, а сучасний менеджер був підготовлений до управлінської діяльності, володів знаннями сучасних технологій і засобів управління, прийомами цивілізованої конкурентної взаємодії на належному рівні управлінської культури.

В статті було уточнено визначення поняття управлінської культури, що дозволяє окреслити визначальні риси цієї характеристики менеджера, та її важливість для менеджменту. Запропонована в роботі структурно-логічна схема оцінювання рівня управлінської культури керівника визначає ключові напрямки оцінки стану її розвитку та напрямки для вдосконалення роботи менеджерів в умовах глобалізації.

Подальші дослідження мають бути присвячені емпіричній перевірці отриманих результатів, визначенню ваги кожного з показників в інтегральній оцінці управлінської культури в різних умовах, вивченню впливу рівня управлінської культури керівників на результативність діяльності вітчизняних підприємств та організацій, що діють на глобальних ринках.

Література

1. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. 2nd edition / G. Hofstede. — Sage Publications: Thousand Oaks, CA, 2001. — 596 p.

2. Drogendijk R. Hofstede, Schwartz, or managerial perceptions? The effects of different cultural distance measures on establishment mode choices by multinational enterprises / R. Drogendijk, A. Slangen // International business review. — 2006. — Vol. 15, № 4. — P. 361–380.

3. Сивенкова А. С. Влияние национальных особенностей на формирование эффективной модели организационной культуры / А. С. Сивенкова // Вестник Одесского национального университета. Сер. «Социология и политические науки». — 2011. —Т. 16, № 10. — С. 823–832.

4. Шавкун І. Г. Менеджмент XXI століття: колізія між глобалізацією і регіоналізацією / І. Г. Шавкун // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2008. — № 35. — С. 92–100.

5. Лапшина В. Л. Формування управлінської культури менеджера в умовах становлення ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: спец. 22.00.08 «Соціологія управління» / В. Л. Лапшина. — Харків: ХНУ, 1995. — 25 с.

6. Нижник Н. Управлінська культура: теоретичне поняття чи управлінська поведінка? / Н. Нижник, Л. Пашко // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 103–113.

7. Хміль Ф. І. Менеджмент / Ф. І. Хміль. — Київ: Вища школа, 1995. — 351 с.

8. Жигірь В. І. До питання про управлінську культуру менеджера освіти / В. І. Жигірь // Научное пространство Европы: материалы международной научно-практической конференции (Пшемышль, Польша, 7–15 апреля 2013 г.). — Пшемышль: Наука и студия, 2013. — С. 19–24.

9. Клоков Ю. А. Формирование управленческой культуры менеджера в процессе профессиональной подготовки: автореферат дис. на соиск. уч. ст. кандидата пед. наук.: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ю. А. Клоков. — Калининград: ГОУ ВПО «КГТУ», 2006. — 20 с.

10. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посіб. / В. І. Маслов // Тернопіль: Астон, 2007. — С. 134.

11. Ягупов В. В. Управлінська культура і компетентність керівників як системна психолого-педагогічна проблема / В. В. Ягупов, В. І. Свистун, М. А. Кришталь, В. М. Король // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. — 2013. — № 4. — С. 291–301.

12. Нижник Н. Р. Державний службовець в Україні (пошук моделі) / Н. Р. Нижник, В. В. Цвєтков, Г. І. Леліков [та ін.]. — Київ: Ін Юре, 1998. — 272 с.

13. Нілова Н. М. Конкуренція: дослідження теоретичного підґрунтя / Н. М. Нілова, Т. О. Семененко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — № 36. — С. 117–125.

14. Алєксєєва О. І. Психологічне забезпечення розвитку конкурентноздатності управлінського персоналу освітніх організацій державної форми власності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 / О. І. Алєксєєва. — Київ: НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2016. — 327 с.

15. Александрова О. С. Конкуренція як соціальний контекст буття сучасної людини / О. С. Александрова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2001. — № 6. — С. 139–146.

16. Карамушка Л. М. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій): монографія / Л. М. Карамушка, О. А. Філь. — К.: Інкос, 2007. — 268 с.

17. Базарова К. Т. Социально-психологические факторы развития лидерских качеств руководителя: на материале транснациональной корпорации: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.05 / К. Т. Базарова. — 2008. — 208 с.

18. Головешко Б. Р. Соціальні функції лідерства і його роль у професійній діяльності сучасного спеціаліста з інформаційних технологій / Б. Р. Головешко // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. — 2013. — № 4. — С. 42–50.

19. Bennis W. G. Geeks and Geezers: How Era, Values, and Defining Moments Shape Leaders / W. G. Bennis, R. J. Thomas. — Boston: Harvard Business Review Press, 2002. — 224 p.

20. Киселева Л. Е. Развитие лидерских качеств руководителей горрайорганов внутренних дел в процессе профессионально-психологической подготовки: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.06 / Л. Е. Киселева. — М.: 2011. — 297 с.

21. Евтихов О. В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / О. В. Евтихов. — СПб: Речь, 2007. — 238 с.

22. Юртаева Н. И. Психолого-акмеологические особенности развития лидерских качеств менеджеров в процессе профессионального обучения: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.13 / Н. И. Юртаева. — Казань: 2014. — 195 с.

23. Спиваковский В. Е. Рефлексия профессиональной позиции как фактор успешной управленческой деятельности менеджеров среднего звена: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.05 / В. Е. Спиваковский. — М.: 2011. — 168 с.

24. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017р. / Центр Разумкова [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

25. Hofstede Insights. National Culture [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.hofstede-insights.com/models/national-culture/

References

1. Hofstede, G. (2001) Cultures Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. nd edition. Sage Publications: Thousand Oaks, CA.

2. Drogendijk, R. and Slangen, A. (2006) Hofstede, Schwartz, or managerial perceptions? The effects of different cultural distance measures on establishment mode choices by multinational enterprises, International business review, 15(4), pp. 361–380.

3. Sivenkova, A. S. (2011) Vliyanie natsionalnykh osobennostey na formirovanie effektivnoy modeli organizatsionnoy kultury', Vestnik Odesskogo natsionalnogo universiteta. Ser. «Sotsiologiya i politicheskie nauki», 16(10), pp. 823–832.

4. Shavkun, I. H. (2008) Menedzhment KhKhI stolittia: koliziia mizh hlobalizatsiieiu i rehionalizatsiieiu, Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, (35), pp. 92–100.

5. Lapshyna, V. L. (1995) Formuvannia upravlinskoi kultury menedzhera v umovakh stanovlennia rynkovykh vidnosyn: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. sotsioloh. nauk: spets. 22.00.08 «Sotsiolohiia upravlinnia». Kharkiv: KhNU.

6. Nyzhnyk, N. and Pashko, L. (2005) Upravlinska kultura: teoretychne poniattia chy upravlinska povedinka?, Politychnyi menedzhment, (5), pp. 103–113.

7. Khmil, F. I. (1995) Menedzhment. Kyiv: Vyshcha shkola.

8. Zhyhir, V. I. (2013) Do pytannia pro upravlinsku kulturu menedzhera osvity, in Nauchnoe prostranstvo Yevropy: materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. Przemyśl: Nauka i studiya, pp. 19–24. Available at: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2013/Pedagogica/2_132185.doc.htm

9. Klokov, Yu. A. (2006) Formirovanie upravlencheskoy kultury menedzhera v protsesse professionalnoy podgotovki: avtoreferat dis. na soisk. uch. st. kandidata ped. nauk.: spets. 13.00.08 'Teoriya i metodika professionalnogo obrazovaniya'. Kaliningrad: GOU VPO «KGTU».

10. Maslov, V. I. (2007) Naukovi osnovy ta funktsii protsesu upravlinnia zahalnoosvitnimy navchalnymy zakladamy: navch. posib.. Ternopil: Aston, p. 134.

11. Yahupov, V. V. et al. (2013) Upravlinska kultura i kompetentnist kerivnykiv yak systemna psykholoho-pedahohichna problema, Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pedahohichni ta psykholohichni nauky, (4), pp. 291–301.

12. Nyzhnyk, N. R. et al. (1998) Derzhavnyi sluzhbovets v Ukraini (poshuk modeli). Kyiv: In Yure.

13. Nilova, N. M. and Semenenko, T. O. (2012) Konkurentsiia: doslidzhennia teoretychnoho pidgruntia, Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy, (36), pp. 117–125.

14. Alieksieieva, O. I. (2016) Psykholohichne zabezpechennia rozvytku konkurentnozdatnosti upravlinskoho personalu osvitnikh orhanizatsii derzhavnoi formy vlasnosti: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.10. Kyiv: NAPN Ukrainy, In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka.

15. Aleksandrova, O. S. (2001) Konkurentsiia yak sotsialnyi kontekst buttia suchasnoi liudyny, Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, (6), pp. 139–146.

16. Karamushka, L. M. and Fil, O. A. (2007) Formuvannia konkurentozdatnoi upravlinskoi komandy (na materiali diialnosti osvitnikh orhanizatsii): monohrafiia. K.: Inkos.

17. Bazarova, K. T. (2008) Sotsialno-psikhologicheskie faktory razvitiya liderskikh kachestv rukovoditelya: na materiale transnatsionalnoy korporatsii: dis. ... kand. psikholog. nauk: 19.00.05. M.

18. Holoveshko, B. R. (2013) Sotsialni funktsii liderstva i yoho rol u profesiinii diialnosti suchasnoho spetsialista z informatsiinykh tekhnolohii, Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy: filosofiia, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia, (4), pp. 42–50.

19. Bennis, W. G. and Thomas, R. J. (2002) Geeks and Geezers: How Era, Values, and Defining Moments Shape Leaders. First Edition, First Printing edition. Boston: Harvard Business Review Press.

20. Kiseleva, L. Ye. (2011) Razvitie liderskikh kachestv rukovoditeley gorrayorganov vnutrennikh del v protsesse professionalno-psikhologicheskoy podgotovki: dis. ... kand. psikholog. nauk: 19.00.06. M.

21. Yevtikhov, O. V. (2007) Strategii i priemy liderstva: teoriya i praktika. SPb: Rech.

22. Yurtaeva, N. I. (2014) Psikhologo-akmeologicheskie osobennosti razvitiya liderskikh kachestv menedzherov v protsesse professionalnogo obucheniya: dis. ... kand. psikholog. nauk: 19.00.13. Kazan.

23. Spivakovskiy, V. Ye. (2011) Refleksiya professionalnoy pozitsii kak faktor uspeshnoy upravlencheskoy deyatelnosti menedzherov srednego zvena: dis. ... kand. psikholog. nauk: 19.00.05. M.

24. Osnovni zasady ta shliakhy formuvannia spilnoi identychnosti hromadian Ukrainy. Informatsiino-analitychni materialy do Kruhloho stolu 12 kvitnia 2017r. / Tsentr Razumkova (2017) Tsentr Razumkova. Available at: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

25. National Culture. Hofstede Insights. Available at: https://www.hofstede-insights.com/models/national-culture/

УДК 330.43:338.012

Іванова Наталя Сергіївна
кандидат економічних наук, доцент,
Кафедра маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування
Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Иванова Наталья Сергеевна
кандидат экономических наук, доцент,
Кафедра маркетинга, менеджмента и публичного администрирования
Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского
Ivanova Natalia
PhD (Economics), Associate Professor,
Department of Marketing, Management and Public Administration
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РЕАГУВАННЯ ЗАГРОЗ

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ РАННЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И РЕАГИРОВАНИЯ УГРОЗ

ENSURING OF THE ECONOMIC SAFETY OF THE REGION THROUGH THE EARLY WARNING AND RESPONSE THREATS

Анотація. *У статті розглянуто можливість забезпечення регіональної економічної безпеки через розробку та впровадження системи раннього попередження та реагування на загрози. Теоретичною базою дослідження виступають досягнення зарубіжних та вітчизняних науковців з проблематики регіональної економічної безпеки та її загроз, розробки та реалізації системи раннього попередження та реагування загроз (ризиків).*

Для вивчення і систематизації елементів системи раннього попередження та реагування загроз регіональної економічної безпеки застосовувалися методи теоретичного узагальнення. В процесі теоретичного дослідження можливості забезпечення регіональної економічної безпеки через формування системи раннього попередження та реагування загроз було використано наступні методи: системний підхід, структурно-логічний аналіз, метод аналізу та синтезу, прийоми логічного узагальнення.

В результаті проведеного наукового дослідження визначено завдання системи раннього попередження та реагування і етапи її реалізації. Отримані результати представлені у вигляді структурно-логічної схеми. Зазначено групи загроз економічної безпеки регіону та акцентовано на важливість вибору індикаторів для кожної із них. Доведено об'єктивну необхідність запровадження системи раннього попередження та реагування на рівні регіонів для забезпечення їхньої економічної безпеки.

Ключові слова: *регіональна економічна безпека, система раннього попередження та реагування, загрози, антикризове управління.*

Аннотация. *В статье рассмотрена возможность обеспечения региональной экономической безопасности путем разработки и внедрения системы раннего предупреждения и реагирования на угрозы. Теоретической базой исследования выступают достижения зарубежных и отечественных ученых по проблематике региональной экономической безопасности и ее угроз, разработки и реализации системы раннего предупреждения и реагирования угроз (рисков).*

Для изучения и систематизации элементов системы раннего предупреждения и реагирования угроз региональной экономической безопасности применялись методы теоретического обобщения. В процессе теоретического исследования возможности обеспечения региональной экономической безопасности через формирование системы раннего пред-

упреждения и реагирования угроз были использованы следующие методы: системный подход, структурно-логический анализ, метод анализа и синтеза, приемы логического обобщения.

В результате проведенного научного исследования определены задачи системы раннего предупреждения и реагирования, этапы ее реализации. Полученные результаты представлены в виде структурно-логической схемы. Указано группы угроз экономической безопасности региона и акцентировано важность выбора индикаторов для каждой из них. Доказано объективную необходимость внедрения системы раннего предупреждения и реагирования на уровне регионов для обеспечения их экономической безопасности.

Ключевые слова: *региональная экономическая безопасность, система раннего предупреждения и реагирования, угрозы, антикризисное управление.*

Summary. *The possibility of providing of regional economic safety through the development and implementation of a system of early warning and response to threats is considered in the article. The theoretical basis of the research is the achievement of foreign and domestic scientists on the issues of regional economic safety and its threats, the development and implementation of the system of early warning and response to threats (risks).*

Methods of theoretical generalization were used for studying and systematization of elements of the system of early warning and response to threats to regional economic safety. In the process of theoretical study of the possibility of providing regional economic safety through the formation of a system of early warning and response of threats the following methods were used: systematic approach, structural and logical analysis, method of analysis and synthesis, techniques of logical generalization.

As a result of the scientific research the tasks of the system the early warning and response and the stages of its implementation were identified. The obtained results are presented in the form of a structural-logical scheme. The groups of threats to the region's economic safety are identified and it is focused on the importance of selecting indicators for each of them. The objective necessity of introducing a system of prevention and response at the regional level for ensuring of their economic safety is proved.

Key words: *regional economic safety, the system of early warning and response, threats, anti-crisis management.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Економічний розвиток регіонів є основою забезпечення економічної безпеки держави, особливо це набуває актуальності в умовах децентралізації управління. Ефективне управління регіональною економічною безпекою можливе через систему раннього виявлення та попередження загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами регіональної економічної безпеки займалися такі науковці як В. М. Геєць [1], Б. А. Карпінський [2], О. М. Головченко [3], С. П. Стеценко [4], Г. О. Сукрушева [5] та інші. Дослідженням загроз економічної безпеки регіону присвячені праці таких вчених як Т. Є. Воронкова [6], І. В. Заблодська [7], О. М. Дюжілова [8] та інші. Незважаючи на значний внесок науковців з проблематики регіональної економічної безпеки залишається невирішеною проблема розробки та впровадження системи превентивних заходів уникнення загроз.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є теоретичне дослідження можливості забезпечення регіональної економічної безпеки через формування системи раннього попередження та реагування загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові явища соціально-економічних систем різних рівнів набувають все більших темпів, характеризуються системністю та важкопередбачуваністю. Причиною можна назвати відсутність ефективної системи антикризового управління як на рівні підприємств, так і на рівні регіонів і країни взагалі, що несе загрозу для національної економічної безпеки. На даний час вищі ланки управління регіонами країни не мають чітко структурованої системи індикаторів попередження кризи соціально-економічного розвитку регіонів, а тому збільшується ризик настання кризових явищ. Важливість та необхідність забезпечення позитивної динаміки соціально-економічного розвитку регіонів як запоруки економічної безпеки держави вимагає дослідження існуючих індикаторів соціально-економічного розвитку, визначення серед них ключових та створення ієрархічної системи індикаторів попередження кризових явищ соціально-економічного розвитку регіонів

Низька дослідників характеризують економічну безпеку з позицій необхідності забезпечення стійкості економічної системи до впливу загроз.

Група авторів [9] акцентують увагу на тому, що забезпечення економічної безпеки економіки України в сучасних умовах ґрунтується на ситуативному реагуванні на загрози, що вже виникли.

Необхідність формування ефективної системи управління економічною безпекою регіону вимагає впровадження превентивних напрямів через створення системи індикаторів попередження кризи соціально-економічного розвитку регіонів України.

Система раннього попередження та реагування на загрози регіональної економічної безпеки відноситься до проактивного менеджменту, адже впровадження системи передбачає застосування превентивних методів для упередження загроз.

Система раннього попередження та реагування — це особлива інформаційна система, яка сигналізує керівництву про потенційні ризики та шанси, які можуть насуватися на підприємство як з боку зовнішнього, так і внутрішнього середовища [10].

Система раннього попередження та реагування являє собою сукупність відповідних показників, інформаційних фільтрів, за допомогою яких вибирається необхідна і достатня інформація для прийняття управлінських рішень та здійснення бізнес-процесів.

Завданням системи раннього попередження та реагування загроз економічної безпеки регіону є:

– Ідентифікація загроз регіональної економічної безпеки;
– Контроль за відповідними критеріями індикаторів рівня регіональної економічної безпеки;
– Ідентифікація загрози настання кризи економічної безпеки регіону;
– Розробка та впровадження превентивних заходів на упередження кризового стану економічної безпеки регіону.

Виходячи із представлених завдань систему раннього попередження та реагування на загрози економічної безпеки можна представити наступним чином (рис. 1).

Для ефективного регіонального управління систему раннього попередження та реагування на загрози економічної безпеки регіону необхідно впроваджувати на вже етапі планування та контролю.

Складним і важливим при формуванні ефективної системи раннього попередження та реагування є вибір індикаторів раннього попередження. В результаті попередніх теоретичних досліджень нами було визначено наступні групи загроз регіональної економічної безпеки: руйнування промислового потенціалу, втрата ринків збуту, втрата конкурентоспроможності та конкурентних переваг, зниження фінансової ліквідності, погіршення фінансового стану, міграція, погіршення рівня життя, зростання економічних злочинів, низький рівень правової безпеки, зміни гарантій економічної діяльності, політична нестабільність, погіршення стану природного середовища. Для кожної із груп необхідно визначити індикатори, за якими суб'єкт управління регіональною економічною безпекою мав би можливість передбачити та попередити можливі загрози.

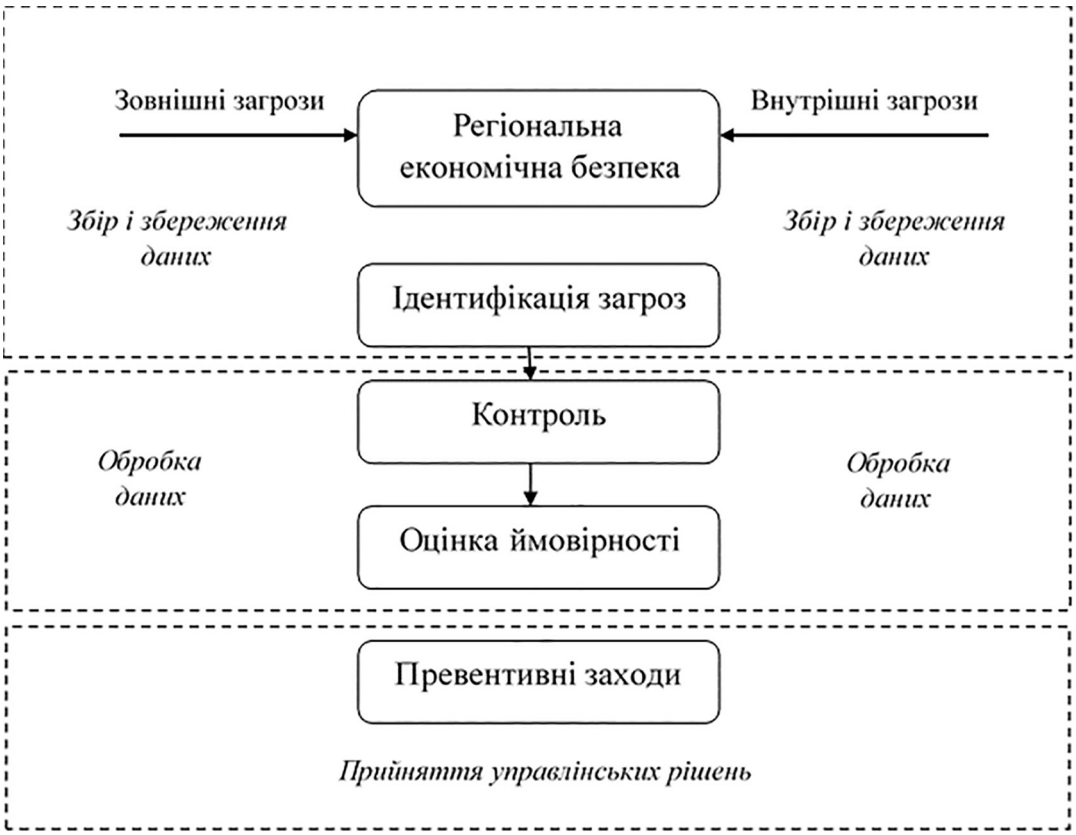

Рис. 1. Система раннього попередження та реагування на загрози регіональної економічної безпеки (розробка автора)

Нами пропонується розглядати динаміку кожного індикатору не окремо один від одного, а в сукупності. Для цього необхідно розробити моделі оцінки інтегрального показника (індикатора) для кожної групи загроз окремо за допомогою дискримінантного аналізу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В результаті проведеного теоретичного дослідження щодо можливості забезпечення регіональної економічної безпеки через формування системи раннього попередження та реагування загроз побудовано структурно-логічну схему системи раннього попередження та реагування на загрози регіональної економічної безпеки. Запропонована схема містить завдання та етапи раннього попередження та реагування на загрози.

Окрім цього виділено групи загроз регіональної економічної безпеки, для кожної з яких необхідно визначити індикатори, їх одиниці виміру та моделі оцінки, що є і напрямком подальших досліджень за даною проблематикою.

Отже, розробка та реалізація системи раннього попередження та реагування загроз дозволить забезпечити економічну безпеку регіонів в умовах мінливості соціально-економічних явищ, своєчасно (на ранньому етапі) виявляти загрози, ліквідувати або зменшувати їх наслідки.

Література

1. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.] / за ред. В. М. Гейця. — Харків: ІНЖЕК, 2006. — 240 с.

2. Карпінський Б. А. Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. — Львів, 2008. — Вип. 18.2. — С. 131–145.

3. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія / О. М. Головченко. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2008. — 399 с.

4. Стеценко С. П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу / С. П. Стеценко// Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 23. — С. 121–123. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28.

5. Сукрушева Г. О. Теоретичні аспекти поняття «економічна безпека регіону» / Г. О. Сукрушева // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2015. — № 3. — С. 231–238. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія / О. М. Головченко. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2008. — 399 с.

6. Воронкова Т. Є. Економічна безпека регіону в системі ієрархії економічної безпеки [Текст] / Т. Є. Воронкова // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 20 листопада 2014 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. — Суми: СумДУ, 2014. — С. 63–65.

7. Заблодська І. В. Збалансований розвиток регіону як передумова його економічної безпеки / Заблодська І. В. // Вісник Східноукраїнського нац. ун-ту імені Володимира Даля. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. — 2011. — № 7. — С. 146–159.

8. Dyuzhilova O. M., Methodology of Risk Analysis and Regional Economic Security Threats / O. M. Dyuzhilova, I. V. Vyakina // Asian Social Science — 2015. — Vol. 11. — No. 20. — pp. 74–81.

9. Варналій З. С. Механізм попередження загроз економічній безпеці України / З. С. Варналій, С. В. Онищенко, О. А. Маслій // Економічний часопис-XXI. — 2016. — № 159. — С. 20–25. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2016_159_5

10. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник. / О. О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 412 с.

References

1. Heiets V. M., Kyzym M. O., Klebanova T. S. & Cherniak O. I. (2006) Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryiemstvo [Modeling of economic security: state, region, enterprise] Kharkiv: INZhEK — 240. [in Ukrainian].

2. Karpinskyi, B.A. (2008) Indykatory finansovoyi bezpeky v konteksti zbalansovanosti finansovoyi systemy derzhavy [Indicators of financial security in the context of balancing the financial system]. Naukovyy visnyk Polissya — Scientific bulletin Polissya, vol. 18.2, pp. 131–145. [in Ukrainian].

3. Holovchenko, O.M. (2008), Ekonomichna bezpeka rehionu v harantuvannia stabil'nosti natsional'noi ekonomiky: monohrafiia [Economic security of the region as a guarantee of stability of the national economy: a monograph], Bukaiev Vadym Viktorovych, Odesa, Ukraine. [in Ukrainian].

4. Stetsenko S. P. (2013) Teoretychni aspekty doslidzhennya ekonomichnoyi bezpeky rehionu na osnovi sotsial'no-ekonomichnoho monitorynhu [Theoretical aspects of the study of the economic security of the region on the basis of socio-economic monitoring], Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol.23, pp. 121–123. [in Ukrainian].

5. Sukrusheva H. O. (2015) Teoretychni aspekty poniattia «ekonomichna bezpeka rehionu» [The theoretical aspects of the concept of «economic security of the region]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo — Foreign trade, economics, finance, law, vol. 3, pp. 231–238. [in Ukrainian].

6. Voronkova, T.E. (2014) Ekonomichna bezpeka rehionu v systemi iierarkhii ekonomichnoi bezpeky [The economic security of the region in a hierarchy of economic security]. Proceedings from MIIM '14: IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Ekonomika ta menedzhment: perspektyvy rozvytku» — The Four International Scientific and Practical Conference «Economics and management: development perspectives». (pp. 63–65). Sumy: SumDU. [in Ukrainian].

7. Zablodska I. V. (2011) Zbalansovanyi rozvytok rehionu yak peredumova yoho ekonomichnoi bezpeky [Balanced regional development as a precondition for its economic security]. Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian national university, vol.11, pp. 146–159. [in Ukrainian].

8. Olga M. Dyuzhilova, Irina V. Vyakina (2015) Methodology of Risk Analysis and Regional Economic Security Threats. Asian Social Science; Vol. 11, No. 20. — pp. 74–81.

9. Varnaliy, Z., Onishchenko, S., & Masliy, A. (2016), «Threat prevention mechanisms of Ukraine's economic security», Economic Annals-XXI, vol. 159(5–6), pp. 20–24. [in Ukrainian].

10. Tereschenko, O.O. (2004), Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpryiemstva [Financial reorganization and bankruptcy], KNEU, Kyiv [in Ukrainian].

УДК 378 (447):33

Бєлялов Талят Енверович
кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів і фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну
Белялов Талят Энверович
кандидат экономических наук, доцент кафедры
финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Byelyalov Talyat
PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ, ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ, ОСОБЕННОСТИ, ПЕРСПЕКТИВЫ

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: PROBLEMS, PECULIARITIES, PERSPECTIVES

Анотація. *У науковій праці викладено результати досліджень з питань розробки та впровадження інновацій в системі вищої освіти. Проаналізовано чинники, що значимо впливають на процес розробки та впровадження інновацій в системі вищої освіти. Відзначено, що освітні інновації в системі вищої освіти мають бути спрямовані на удосконалення наявних освітніх засобів і методів навчання, формування у майбутніх фахівців належної професійної компетентності, створення умов для розкриття творчого потенціалу здобувачів вищої освіти. Доведено, що система вищої освіти має розвиватися виключно на інноваційній основі, що виступає ключовою умовою високої якості освіти (освітньої діяльності). В першу чергу, освітні інновації мають впроваджуватися на рівні вищих навчальних закладів, завдання яких – підготувати інноваційно орієнтованого фахівця, придатного до самостійної роботи в нестандартних умовах, а завдання держави (в особі органів державної влади та управління) – створити належний організаційно-економічний механізм для розробки та впровадження освітніх інновацій. Виділено перспективні напрями освітніх інновацій в системі вищої освіти України.*

Ключові слова: *розробка інновацій, впровадження інновацій, освітні інновації, вища освіта, вищі навчальні заклади.*

Аннотация. *В научной работе изложены результаты исследований по разработке и внедрению инноваций в системе высшего образования. Проанализированы факторы, значимо влияющие на процесс разработки и внедрения инноваций в системе высшего образования. Отмечено, что образовательные инновации в системе высшего образования должны быть направлены на совершенствование имеющихся образовательных средств и методов обучения, формирование у будущих специалистов надлежащей профессиональной компетентности, создание условий для раскрытия творческого потенциала соискателей высшего образования. Доказано, что система высшего образования должна развиваться исключительно на инновационной основе, поскольку она выступает ключевым условием высокого качества образования (образовательной деятельности). В первую очередь, образовательные инновации должны внедряться на уровне высших учебных заведений, задача которых – подготовить инновационно ориентированного специалиста, готового к самостоятельной работе в нестандартных условиях, а задача государства (в лице органов государственной власти и управления) – создать надлежащий организационно-экономический механизм для разработки и внедрения образовательных инноваций. Выделены перспективные направления образовательных инноваций в системе высшего образования Украины.*

Ключевые слова: *разработка инноваций, внедрения инноваций, образовательные инновации, высшее образование, высшие учебные заведения.*

Summary. *The research paper presents the results of research on the development and implementation of innovations in the system of higher education. The factors that significantly influence the process of development and introduction of innovations in the system of higher education are analyzed. It is noted that educational innovations in the system of higher education should be aimed at improving existing educational means and methods of training, forming future professionals with appropriate professional competence, creating conditions for the disclosure of creative potential of higher education graduates. It is proved that the system of higher education should be developed solely on an innovative basis, which is a key condition for the high quality of education (educational activity). First of all, educational innovations should be implemented at the level of higher educational institutions, whose task is to prepare an innovative oriented specialist suitable for independent work in non-standard conditions, and the task of the state (in the person of state authorities and administration) is to create a proper organizational and economic mechanism for development and implementation of educational innovations. The perspective directions of educational innovations in the system of higher education of Ukraine are highlighted.*

Key words: *development of innovations, introduction of innovations, educational innovations, higher education, higher educational establishments.*

Постановка проблеми. Розробка та впровадження інновацій виступає ключовим елементом підтримки належної конкурентоспроможності будь якої економічної структури (у тому числі на рівні національної економіки, галузі, організації, підприємства). Країни-лідери ключовим чинником економічного зростання обрали широке впровадження інновацій в усіх сферах суспільного життя. В таких умовах на порядок денний постає проблема підтримки високого рівня інформаційно-інтелектуальної складової суспільства, який має бути забезпечений наявністю трудових ресурсів високої якості. Підготовка компетентних спеціалістів, які володіють сучасними технологіями, може бути здійснена в системі вищої освіти. Одначе діяльність у сфері вищої освіти може бути якісною лише в тому випадку, якщо така діяльність є інноваційною за змістом. Вища освіта має бути, образно кажучи, інноваційно орієнтованою.

Йдеться, таким чином, про побудову механізму розробки та впровадження інновацій в системі вищої освіти. Ефективне функціонування вказаного механізму виступає ключовою умовою формування високого рівня сприятливості суспільства та національної економіки до нововведень та інновацій.

Окрім того, державна інноваційна політика має виходити з того, що перехід економіки на інноваційну модель розвитку вимагає не лише нарощування наукового, науково-технічного та інформаційно-інтелектуального потенціалу, а й підтримку достатнього рівня людського потенціалу (який включає, зокрема, наявність достатньої кількості кваліфікованих кадрів належного рівня компетентності).

Одначе, на жаль, вітчизняна система вищої освіти, що представлена переважно вищими навчальними закладами державної форми власності, не гарантує досягнення стабільно високих показників якості освітньої діяльності. Зокрема, практика впровадження в освітній процес новітніх інформаційних технологій, інноваційного навчального обладнання, сучасних методик передачі знань є фрагментарною.

За таких умов доцільно провести поглиблені дослідження проблем та перспектив розробки та впровадження інновацій в системі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження та вирішення актуальних проблем розробки та впровадження інновацій у сфері вищої освіти викладено у багатьох наукових працях. Плідно працюють над вказаною проблематикою В. Андрущенко, І. Грищенко, С. Захарін, І. Каленюк, В. Луговий, Л. Федулова та Д. Коваленко [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10,11] та інші науковці. В той же час у наукових публікаціях не наведено аналітичних узагальнень особливостей організації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, а також з урахуванням результатів інтеграційних процесів (інтеграція системи вищої системи України до світового освітнього простору).

Окрім того, мають бути розроблені та обґрунтовані реалістичні рекомендації, спрямовані на підтримку процесу розробки та впровадження інновацій в системі вищої освіти. Зокрема, необхідно здійснити обґрунтування перспективних напрямів інтеграції освіти України в європейське освітнє середовище в сучасних умовах розвитку суспільства.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета роботи — викласти результати дослідження з проблем розробки та впровадження інновацій у системі вищої освіти (у тому числі за рахунок реалізації комплексних інтеграційних проектів).

Виклад основного матеріалу. Економічна наука і практика виходять з того, що в сучасній економіці ключовим чинником зростання є не обладнання і не технології (за наявності фінансового ресурсу їх можна придбати або у короткі терміни створи-

ти), а саме креативна людина (творчий працівник). Відтак, роботодавці ведуть жорстку боротьбу за працівників, що здатні формулювати реалістичні ідеї або створювати нові продукти («скупка мізків»). Таким працівникам створюють належні умови для комфортної трудової діяльності [7, с. 11–13]. Зрозуміло, що такі працівники можуть бути підготовлені у вищих навчальних закладах, що використовують інноваційні освітні технології.

Економічні моделі провідних країн світу передбачають застосування інструментів, що стимулюють впровадження інновацій у сфері вищої освіти. Вважається, що ці інновації мають значний вплив на підтримку усієї інноваційної системи, оскільки дозволяють підтримувати високу якість робочої сили. Зокрема, провідні університети США вкладають значні інноваційні ресурси у організацію навчальної бази для підготовки спеціалістів саме пріоритетних галузей, які забезпечують майбутнім працівникам найбільш гідні умови праці [5; 10].

Отже, одним із провідних елементів забезпечення національної конкурентоспроможності є система вищої освіти. Відтак, система вищої освіти має розвиватися на інноваційній основі, зокрема — підтримувати високі показники розробки та впровадження в освітній процес інновацій.

В основу стратегії розвитку вищої освіти мають бути покладені принципи розвитку та самореалізації творчої особистості, розвитку креативних здібностей людини, постійна спрямованість освіти до потреб інноваційної економіки, забезпечення безперервного навчання, інтеграції науки, освіти і виробництва [1, с. 48].

Можна сформулювати принцип, що процеси підтримки розвитку національної економіки, реалізації структурних реформ, модернізації мають гармонійно поєднуватися з удосконаленням системи вищої освіти, а ключовим елементом цього процесу повинно стати впровадження інновацій в освітній процес. Вказане створить належні умови для задоволення потреб людей, у першу чергу молоді, визначити нову систему суспільних цінностей, а також реалізувати себе в економічній сфері.

Теоретичні, освітні інновації в системі вищої освіти мають бути спрямовані на удосконалення наявних освітніх засобів і методів навчання, формування у майбутніх фахівців належної професійної компетентності, створення умов для розкриття творчого потенціалу здобувачів вищої освіти. Серед таких інновацій можемо виділити: інноваційне освітнє обладнання, інноваційні освітні методики, інноваційні технології навчання та перевірки знань (у тому числі технології дистанційного навчання), використання новітнього лабораторного устаткування, академічна мобільність, проведення наукових заходів тощо.

Нині, згідно нашої позиції, в Україні відсутні достатні передумови для формування моделі «знаннєвої економіки», що базується на широкому впровадженні інновацій, розробок, передових технологій. Показники інноваційної активності є вкрай недостатніми, а вкладення в інновації — дуже незначними. Національна економіка України втрачає потенціал для відтворення інтелектуального капіталу, і одним із проявів цього явища є слабка інтеграція вищої освіти і виробництва.

Натомість в Україні відсутні економічні умови для розвитку системи вищої освіти на інноваційній основі. Розбалансованість соціально-економічної системи не здатна забезпечити достатній платоспроможний попит на освітні послуги, а відтак — призводить до згортання у сфері вищої освіти інноваційних трансформацій, знижує об'єктивно існуючі її можливості до самозбереження і саморозвитку [6, с. 159]. Зазначена ситуація великою мірою є наслідком відсутності стратегії розвитку вищої освіти, чіткої мети регулювання освітньої діяльності, організації державної підтримки провідних навчальних закладів [2, с. 154].

Висока якість роботи системи вищої освіти насамперед залежить від впровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів, в тому числі так званих методів «активного навчання» [9, с. 84]. Таке можливо, якщо уся система освіти, зокрема і вища базуються на результатах наукових досліджень, які є двигуном вищої освіти. Щоб домогтися бажаних змін у системі професійної освіти в Україні, необхідно насамперед залучити підприємства до цієї системи, і таким чином забезпечити фактичні потреби в кваліфікованих знаннях і навичках. Успішна взаємодія з соціальними партнерами дозволить вирішувати проблеми працевлаштування випускників, забезпечувати контроль за якістю їхньої підготовки, прогнозувати потребу у фахівцях певних професій, удосконалювати зміст професійних програм відповідно до вимог сучасного виробництва [4, с. 53]. При цьому високий рівень конкурентоспроможності вищої освіти може бути досягнутий виключно на основі широкого впровадження освітніх інновацій.

Відтак, можна дійти висновку, що одним із пріоритетних завдань державної соціально-економічної політики має стати інноваційна модернізація системи вищої освіти. Підтримка високорезультативної інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є ключовою умовою переходу національного господарства на інноваційну модель розвитку.

Процес розробки та впровадження інновацій в системі вищої освіти виступатиме чинником підтримки сталості національної системи освіти взагалі. В свою чергу, наявність стійкого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках освітніх послуг, що вироблені на інноваційній основі, визначатиме і стабільність темпів розвитку національного господарства.

Вищі навчальні заклади мають здійснювати інноваційну діяльність на основі впровадження інноваційних освітніх розробок та нововведень, реалізацію інноваційних освітніх проектів, трансфер освітніх технологій [3, с. 298].

На нашу думку, ключовим напрямом інноваційної модернізації вітчизняної системи вищої освіти є її повноцінна інтеграція до європейського освітнього простору. Ми виходимо з позиції, що вища освіта є однією з найважливіших сфер, яка має бути інтегрованою до відповідних процесів на рівні ЄС та світу. Упровадження в системі вищої освіти України європейських норм і стандартів дасть змогу привнести в освітній процес елементи європейської культурної ідентичності, і як наслідок — гармонійного співробітництва із загальноєвропейським науковим, інтелектуальним та освітнім середовищем.

Усвідомлення еволюційності цивілізаційного розвитку дало поштовх розгортанню в системі освіти двох взаємопов'язаних стратегічних ініціатив — це Болонської декларації у 1999 році та Лісабонської стратегії у 2000 році. 19 травня 2005 року на конференції у норвезькому місті Берген Україна офіційно приєдналася до «Болонського процесу», що має на меті створення єдиного європейського простору вищої освіти [8, с. 165–168]. Приєднання нашої країни до Болонського процесу надає можливість здійснити структурні перетворення вищої освіти за узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик, що дозволить Україні стати визнаною частиною європейського освітнього і наукового простору [5, с. 159]. Однією з вимог Болонського процесу є формування національної структури кваліфікацій, узгодженої зі структурою кваліфікацій, прийнятою на Бергенській конференції 2005 року.

Важливим напрямом модернізації системи вищої освіти України є удосконалення мережі навчальних закладів. Нині підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють більш як 800 вищих навчальних закладів різного рівня, що знаходяться у підпорядкуванні багатьох відомств. Окрім того, більшість навчальних закладів мають відокремлені структурні підрозділи (філії, відділення, відокремлені факультети), які нерідко не здатні забезпечувати високу якість освіти.

Освітні інновації мають позитивно впливати на рівень якості освіти. Іншими словами, освітній процес, що здійснюється на інноваційній основі, повинен забезпечувати гарантовано високу якість наданих освітніх послуг. У Болонському процесі забезпеченню якості освіти приділяється висока увага. 4 березня 2008 року в Брюсселі (Бельгія) Україна стала повноправним (урядовим) членом Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти. На практичному рівні національна система забезпечення якості вищої освіти реалізується через системи ліцензування та акредитації. Одначе, наразі вказані інструменти, навіть за умови виваженого застосування, в силу низки об'єктивних та суб'єктивних причин не гарантують високої якості освітніх послуг.

Ключовим напрямом інноваційної модернізації системи вищої освіти є підтримка програм академічної мобільності науково-педагогічних працівників, викладачів, студентів. Зафіксовано тенденцію до підвищення рівня внутрішньої мобільності в національній системі освіти. Окрім того, спрощено механізм переведення здобувачів вищої освіти з одного вищого навчального закладу до іншого.

Важливою умовою підвищення якості вищої освіти виступає посилення відповідальності вищих навчальних закладів за результати діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії [8, с. 167].

Окремі питання автономії вищих навчальних закладів унормовано у Законі України «Про вищу освіту», одначе залишаються невирішеними проблеми демократизації стратегічного управління, розширення прав вищих навчальних закладів щодо розподілу фінансових ресурсів, прозорості та доступності для громадського контролю всієї їхньої академічної та фінансової діяльності.

Підтримка розробки та впровадження інновацій у системі вищої освіти — складне комплексне завдання, що вимагає застосування гнучких управлінських механізмів на всіх рівнях прийняття рішень: національному, секторальному, локальному. До цієї роботи мають бути залучені незалежні експерти, роботодавці, інститути громадянського суспільства, науково-педагогічні колективи, профспілкові осередки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Система вищої освіти має розвиватися на інноваційній основі, зокрема — підтримувати високі показники розробки та впровадження в освітній процес інновацій. Сформульовано принцип, процеси підтримки розвитку національної економіки, реалізації структурних реформ, модернізації мають гармонійно поєднуватися з удосконаленням системи вищої освіти, а ключовим елементом цього процесу повинно стати впровадження інновацій в освітній процес.

Освітні інновації мають впроваджуватися на рівні вищих навчальних закладів, завдання яких — підготувати інноваційно орієнтованого фахівця, придатного до самостійної роботи в нестандартних умовах, а завдання держави (в особі органів державної влади та управління) — створити належний організаційно-економічний механізм для розробки та впровадження освітніх інновацій.

Виділено пріоритетні напрямі освітніх інновацій в системи вищої освіти України: закупівля та використання інноваційного освітнього обладнання, застосування інноваційних освітніх методик, інноваційних технологій навчання та перевірки знань, використання новітнього лабораторного устаткування, реалізація програм академічної мобільності, проведення наукових заходів тощо.

Інноваційна модернізація системи вищої освіти має стати одним із пріоритетних завдань державної соціально-економічної політики на перспективу. Підтримка високорезультативної інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є ключовою умовою переходу національного господарства на інноваційну модель розвитку.

Ключовим напрямом інноваційної модернізації вітчизняної системи вищої освіти є її повноцінна інтеграція до європейського освітнього простору. Упровадження в системі вищої освіти України європейських норм і стандартів дасть змогу привнести в освітній процес елементи європейської культурної ідентичності, і як наслідок — гармонійного співробітництва із загальноєвропейським науковим, інтелектуальним та освітнім середовищем.

Важливим напрямом модернізації системи вищої освіти України є удосконалення мережі навчальних закладів.

Інноваційна модернізація системи вищої освіти можлива лише на основі підтримки програм академічної мобільності науково-педагогічних працівників, викладачів, студентів. Зафіксовано тенденцію до підвищення рівня внутрішньої мобільності в національній системі освіти.

В подальшому доцільно організувати та провести дослідження з проблем методології планування інноваційних проектів, що реалізуються вищими навчальними закладами.

Література

1. Грищенко І. М. Професійна освіта в системі економічних досліджень / І. М. Грищенко. — К.: Грамота, 2014. — 384 с.

2. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / за ред. акад. НАПНУ В. П. Андрущенка. — К.: Педагогічна преса, 2006. — 208 с.

3. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні [монографія] / за ред. чл.-кор. НАПНУ І. М. Грищенка. — Хмельницький: ХНУ, 2010. — 478 с.

4. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / за ред. акад. НАПНУ В. І. Лугового. — К.: Педагогічна преса, 2009. — 384 с.

5. Захарін С. В. Інвестиційний ресурс технологічного розвитку економіки / Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України [монографія] / за ред.д.е.н., проф. Л. І. Федулової. — К.: НАН України, Ін-т екон. прогнозув., 2011. — С. 245–302.

6. Захарін С. В. Аналітичне оцінювання організаційно-економічних та фінансових умов розвитку системи вищої освіти України / Захарін С. В., Мартинюк В. В., Тур О. В. // Економічний вісник університету. — 2013. — № 20/2. — С. 157–165.

7. Каленюк І. С. Економіка освіти [навчальний посібник] / І. С. Каленюк. — К.: Знання України, 2003. — 316 с.

8. Пріоритети розвитку вищої освіти в Україні в руслі загальноєвропейських тенденцій // Стратегічна панорама. — 2014. — № 3. — С. 165–168.

9. Смолкин А. М. Методы активного обучения / А. М. Смолкин. — М. Высшая школа, 1999. — 176 с.

10. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України [монографія] / Л. І. Федулова, М. П. Данько, С. В. Захарін та ін. — К.: Ін-т екон. прогнозув., 2007. — 472 с.

11. Коваленко Д. І. Перспективні інструменти фінансування розвитку системи вищої освіти / Збірник наукових праць «Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту» Щоквартальний збірник наукових праць № 1–2, (48–49), 2016. С. 90–98.

References

1. Grishchenko I. M. Profesiyna osvita v sistemi ekonomichnikh doslidzhen / I. M. Grishchenko. — K.: Gramota, 2014. — 384 s.

2. Yekonomika vishchoï osviti Ukraïni: tendentsiï ta mekhanizm rozvitku / za red. akad.NAPNU V. P. Andrushchenka. — K.: Pedagogichna presa, 2006. — 208 s.

3. Yekonomichni aspekti problem rozvitku vishchoï osviti v Ukraïni [monografiya] / za red. chl.-kor. NAPNU I. M. Grishchenka. — Khmelnitskiy: KhNU, 2010. — 478 s.

4. Yekonomichni osnovi innovatsiynogo rozvitku vishchikh navchalnikh zakladiv Ukraïni / za red. akad.NAPNU V. I. Lugovogo. — K.: Pedagogichna presa, 2009. — 384 s.

5. Zakharin S. V. Investitsiyniy resurs tekhnologichnogo rozvitku ekonomiki / Tekhnologichniy imperativ strategiï sotsialno-ekonomichnogo rozvitku Ukraïni [monografiya] / za red.d.e.n., prof. L. I. Fedulovoï. — K.: NAN Ukraïni, In-t ekon.prognozuv., 2011. — S. 245–302.

6. Zakharin S. V. Analitichne otsinyuvannya organizatsiyno-ekonomichnikh ta finansovikh umov rozvitku sistemi vishchoï osviti Ukraïni / Zakharin S. V., Martinyuk V. V., Tur O. V. // Yekonomichniy visnik universitetu. — 2013. — № 20/2. — S. 157–165.

7. Kalenyuk I. S. Yekonomika osviti [navchalniy posibnik] / I. S. Kalenyuk. — K.: Znannya Ukraïni, 2003. — 316 s.

8. Prioriteti rozvitku vishchoï osviti v Ukraïni v rusli zagalnoєvropeyskikh tendentsiy // Strategichna panorama. — 2014. — № 3. — S. 165–168.

9. Smolkin A. M. Metody aktivnogo obucheniya / A. M. Smolkin. — M. Vysshaya shkola, 1999. — 176 s.

10. Sotsiogumanitarniy aspekt innovatsiyno-tekhnologichnogo rozvitku ekonomiki Ukraïni [monografiya] / L. I. Fedulova, M. P. Danko, S. V. Zakharin ta in. — K.: In-t ekon.prognozuv., 2007. — 472 s.

11. Kovalenko D. I. Perspektyvni instrumenty finansuvannia rozvytku systemy vyshchoi osvity / Zbirnyk naukovykh prats «Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu» Shchokvartalnyi zbirnyk naukovykh prats № 1–2, (48–49) 2016. S. 90–98.

УДК 378

Черниш Ольга Василівна
старший викладач кафедри
фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну
Черныш Ольга Васильевна
старший преподаватель кафедры
финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Chernysh Olga
Lecturer of the
Department of Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВУЗА

METHODS EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE ACTIVITIES OF THE HIGHER EDUCATION

Анотація. *В статті розглянуто методики оцінювання ефективності діяльності вищих навчальних закладів. Проаналізовано концепції ефективності управління, розкрито проблеми, що виникають при визначенні соціально-економічної ефективності діяльності ВНЗ, наведено приклад практичного застосування концепції ефективності управління «збалансована система показників». Проведено дослідження можливість застосування збалансованої системи показників в стратегічному плануванні діяльності ВНЗ, що дасть їм можливість адаптації з урахуванням мінливості оточуючого середовища, розширення перспективних проекцій та корегування ієрархій. Розглянуто ієрархію перспектив збалансованої системи показників та їх роль в управлінні вищими навчальними закладами.*

Ключові слова: *ефективність, освітня діяльність, вища освіта, оцінювання, витрати.*

Аннотация. *В статье рассмотрены методики оценки эффективности деятельности высших учебных заведений. Проанализированы концепции эффективности управления, раскрыты проблемы, возникающие при определении социально-экономической эффективности деятельности вузов, приведен пример практического применения концепции эффективности управления «сбалансированная система показателей». Проведено исследование возможности применения сбалансированной системы показателей в стратегическом планировании деятельности вузов, что даст им возможность адаптации с учетом изменчивости окружающей среды, расширение перспективных проекций и корректировки иерархий. Рассмотрено иерархию перспектив сбалансированной системы показателей и их роль в деятельности высших учебных заведениях.*

Ключевые слова: *эффективность, образовательная деятельность, высшее образование, оценки, расходы.*

Summary. *The article deals with the methods of evaluating the performance of higher education institutions. The concepts of management efficiency are analyzed, the problems arising in determining the socioeconomic efficiency of the higher education institutions are disclosed, an example of the practical application of the concept of management efficiency Balanced Scorecard. The research has been carried out on the possibility of using a Balanced Scorecard in the strategic planning of the university, which will enable them to adapt to the variability of the environment, expand perspective projections and adjust hierarchies. The hierarchy of perspectives of a balanced system of indicators and their role in higher educational institutions is considered.*

Key words: *efficiency, educational activity, higher education, evaluation, expenses***.**

Постановка проблеми. Динамічний розвиток ринкових відносин в економіці обумовлює зміни в розвитку самих ВНЗ і потребу в постійному вдосконаленні завдань і цілей освітнього процесу з урахуванням потреб держави, галузі, бізнесу, ринку праці. Необхідне постійне вдосконалення методів і методик підготовки високопрофесійних фахівців на основі модернізації навчального процесу та вирішення практичних завдань, адекватних сучасній моделі розвитку соціально-економічного середовища. Роботодавці, зацікавлені у кваліфікованих кадрах, готові інтегруватися у систему освіти різноманітними способами, зокрема, через присутність в наглядових радах університетів, складання навчальних програм, участь в розробці професійних стандартів, організацію виробничої практики та підтримку професійної освіти [1].

Формування сучасної освітньої політики повинно сприяти пошуку направлень та практичних заходів з розширення доступності, покращення якості та підвищення ефективності освітньої діяльності ВНЗ.

Традиційно ефективність роботи будь-якого господарюючого суб'єкта визначається як відношення кінцевого результату до використаних для його досягнення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Між тим в дослідженнях багатьох економістів поняття ефективності освітньої діяльності ВНЗ ототожнюється з поняттями «результативність», «економічність» або ж «якість освітнього процесу».

Складність оцінювання ефективності діяльності вищого навчального закладу зумовлена тим, що з одного боку він являє собою бюджетну організацію (коли мова йде про державний ВНЗ), з іншого — є учасником ринкових відносин. В результаті виникає необхідність узгодження соціальних та економічних ефектів діяльності ВНЗ. Разом з тим ефективність освітньої діяльності нерідко досліджується лише з точки зору економічних аспектів роботи, без врахування соціальних, особливо при проведенні аналізу підприємницької діяльності ВНЗ.

Ефективність в загальному вигляді розглядається як основна характеристика функціонування системи освіти, яка виявляє ступінь реалізації мети і досягнення поставлених завдань.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Актуальні проблеми стану й тенденцій розвитку освіти України досліджували вітчизняні науковці зокрема, І. М. Грищенко [1, 2], В. Г. Кремінь [11], М. Ф. Степко [11] та інші.

Окремі аспекти проблеми розробки теоретико-методологічних засад аналізу забезпечення якості підготовки спеціалістів та вимог до їх професійної підготовки у сучасних умовах розглянуто в працях, Д. Коваленко [10], Н. Г. Синькової [5].

На сьогодні відомі публікації, у яких порушуються питання, пов'язані з застосуванням економіко-математичних методів для оцінювання ефективності діяльності ВНЗ, визначення потреби в спеціалістах та якості їх підготовки. Це, зокрема, праці О. Андреєва [3], Н. Р. Кельчевскої [4], Баранова І. М. [7], Егорової Є.М. [8] та інших. У значній частині досліджень вирішуються питання використання економіко-математичних моделей для розрахунку показників розвитку галузі освіти.

Формування мети статті (постановка завдання). Мета статті полягає у проведенні аналізу концепцій та методик оцінювання ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Вищі навчальні заклади розглядаються сьогодні як повноправний суб'єкт ринкових відносин, що виступають в ролі виробника особливого товару — освітніх послуг, та виконують функцію генератора громадського інтелекту через підготовку та перепідготовку висококваліфікованих кадрів для ринкової економіки, та самостійно визначаючи напрям свого розвитку, цілі та методи їх досягнення.

Процес навчання — це процес певного впливу викладача на студента, а точніше — певна робота (взаємодія) зі студентами. Від цієї взаємодії, активності, ініціативи і креативності викладачів і тих, хто навчається, від відкритості їх співпраці в досягненні цілей залежать ефективність освітньої діяльності та її економічний аспект [2].

Вирішення завдань адаптації, виживання та розвитку в сучасних умовах вимагає від ВНЗ не лише постійної діагностики стану і тенденцій ринку освітніх послуг, оцінки своєї позиції на ньому, але й застосовувати методи прогнозування розвитку ринку, розробляти альтернативні варіанти власної майбутньої поведінки залежно від зміни зовнішнього середовища, тобто використовувати стратегічні підходи в управлінні своєю діяльністю. З огляду на це, керівництву ВНЗ необхідно проводити аналіз та перегляд деяких аспектів існуючих систем управління, а також розробка їх більш оптимальними та результативними.

Для прийняття оперативних управлінських рішень а також успішного виконання стратегічних та тактичних завдань ВНЗ виникає необхідність самооцінки навчальних закладів. В цих умовах зростає значення оцінювання ефективності освітньої діяльності з позиції самого ВНЗ.

На сьогодні науковцями запропоновано безліч методик, які дозволяють оцінити ефективність на

основі групи показників, що характеризують стан усіх сфер діяльності ВНЗ. При цьому такі моделі не завжди враховують співвідношення витрат та результатів. Так Н. Р. Кельчевською запропоновано розрахунок показників «критеріального та інтегрального типу», перші з яких визначають ефективність підготовки спеціалістів в цілому, а другі відображають систему чинників що здійснюють вплив на ефективність діяльності ВНЗ [3]. Проте дана методика не включає дослідження витратної сторони діяльності ВНЗ, тоді як відомо, що один і той же результат може бути досягнуто з різними обсягами витрачених коштів.

Серед наявних моделей оцінювання ефективності діяльності ВНЗ є ті, що побудовані за принципом «витрати — якість». Так О. Андреєв пропонує оцінювати ефективність освіти (зокрема дистанційної) за допомогою векторного показника що в свою чергу включає в себе ще два показника: якість — (Я) та вартість — (В), тоді, згідно зазначеної моделі ефективність (Е) буде визначатись як: Е=(Я, В) [4]. Н. Г. Сінькова для оцінювання ефективності діяльності ВНЗ пропонує застосування вартісної моделі, особливістю якої є вимірювання ефективності на вході (розраховується ефективність процесу набору абітурієнтів) та на виході (визначається відсоток працевлаштування випускників) системи [5]. Варто зазначити, що у випадку надання платних освітніх послуг вартість підготовки (у вигляді фактичних затрат) не завжди співпадає з ціною. Це пов'язано з тим, що встановлення ціни на освітні послуги частіше за все орієнтується не на затратну модель, а на попит з боку споживачів. Тому, на нашу думку, при оцінюванні ефективності діяльності ВНЗ, доцільніше враховувати як витрати на надання освітніх послуг, так і їх вартість для кінцевого споживача.

Приймаючи до уваги представлені методики, можна зазначити, що соціально-економічна ефективність освітньої діяльності ВНЗ може розглядатись як відношення отриманої величини соціального та економічного ефектів до витрат ресурсів, що зумовили досягнення цих ефектів.

Пошуки кількісного вираження ефективності діяльності ВНЗ донині не привели до однозначного результату та не дали чіткої відповіді на питання: які результати праці, з одного боку, та які витрати праці — з іншого, повинні бути враховані в даному випадку.

На сьогодні одним з найуживаніших стратегічних обліково-аналітичних інструментів менеджменту ВНЗ повинна виступати збалансована система показників (Balanced ScoreCard, BSC), що дає змогу розглядати їх місію та загальну стратегію через систему чітко поставлених цілей та завдань, а також показників, що визначають ступінь досягнення цих цілей [6, с. 24].

У світовій практиці є приклади застосування збалансованої системи показників (BSC) у вищих навчальних закладах: у Великобританії це Університет Единбурга (University of Edinburgh), Відкритий університет (Open University), Каледонский університет Глазго (Glasgow Caledonian University); в США Каліфорнійській університет (University of California), Державний університет Огайо (Ohio State University), Purdue University; в Австралії Університет Ньюкасла (University of Newcastle). В Росії з 2004 р збалансована система показників застосовується у Владивостоцькому державному університеті економіки та сервісу (ВДУЕС) [7].

Принципові переваги збалансованої системи показників, що відрізняють даний метод з поміж інших системних методів полягають у наступному:

– можливість пов'язання стратегічних цілей з оперативними діями, що дають змогу реалізувати стратегію;
– використання для оцінки діяльності поряд з фінансовими й не фінансових показників, що сприяє комплексній оцінці та можливості їх моніторингу в якості об'єкту управлінського обліку;
– своєчасне реагування на зміни в бізнес-процесах, що не відповідають стратегії, за допомогою різниці між показниками що вимірюють досягнуті результати та показниками що відображають процеси по досягненню цих результатів.

Збалансована система показників дозволяє скоординувати цілі та заходи що розробляються зі стратегічними пріоритетами та місією ВНЗ, допомагаючи вирішувати дві ключові проблеми: ефективно оцінювати результати діяльності ВНЗ та успішно реалізувати стратегію.

Важливою методологічною характеристикою збалансованої системи показників є можливість її адаптації до діяльності конкретного ВНЗ з урахуванням сучасних комбінацій його параметрів, розширенням перспективних проекцій та корегування ієрархій, запропонованих Р. Капланом та Д. Нортоном.

Цілі, перспективи, показники даної системи формуються у відповідності до світоглядної позиції та стратегії кожного конкретного ВНЗ.

Варто зазначити, що для ВНЗ, що розглядає як довгострокову ціль підвищення якості та інноваційності освітньої діяльності, в структурі збалансованої системи показників варто виділити п'ять основних, взаємопов'язаних перспектив, що найбільш повно їх характеризують: вага в суспільстві; споживачі та інші зацікавлені сторони; внутрішні бізнес-процеси; інфраструктура та співробітники; фінанси [8, с. 125].

Показники варто розглядати як ланцюг взаємозалежних складових, що розміщені в ієрархічному порядку (з гори до низу), а не як набір незалежних параметрів ВНЗ.

Кожний показник збалансованої системи показників повинен відповідати наступним вимогам:
– адекватність меті;
– змістовність (повинен мати сенс і бути зрозумілим);
– вимірність (можливість виміряти значення);
– мінімальність (повинен складатись з найменшого числа одиничних показників);
– повнота (повинен повно відображати мету та результати діяльності).

Показники перспективи «Вага в суспільстві» визначають, яким повинен бути ВНЗ, щоб відповідати вимогам та суспільним інтересам.

Показники перспективи «Споживачі та інші зацікавлені сторони» оцінюють ступінь вдоволеності споживачів освітніх та науково-дослідних послуг, як джерело стійкого створення споживчої вартості, а також збереження та розширення їх кількості.

До цієї категорії можна віднести всю сукупністю складових ділових, довгострокових та цілеспрямованих взаємовідносин ВНЗ у зовнішньому та внутрішньому середовищі, усю спільноту, що зацікавлена у ефективному функціонуванні ВНЗ: студентів, батьків, випускників, працедавців, державу, персонал ВНЗ, представників професійної спільноти та ринку освітніх послуг, представників органів влади тощо.

Показники перспективи «Внутрішні бізнес-процеси», тобто показники раціональної організації бізнес-процесів ВНЗ, відображають створення споживчої вартості освітніх послуг.

Показники перспективи «Інфраструктура та співробітники» описують нематеріальні активи ВНЗ та їх роль в реалізації стратегії, визначають, які співробітники (особливо професорсько-викладацький склад), знання, технології, ресурси необхідні для забезпечення ефективності основних процесів ВНЗ.

Показники перспективи «Фінанси» відображають, яких значень фінансових показників повинен досягнути ВНЗ, щоб забезпечити фінансову стійкість та надійність.

Для кожної мети варто розробити результативні та формуючі показники. Результативні показники характеризують ступінь досягнення мети, дозволяють проводити підсумковий аналіз її досягнення. Формуючі показники відображають зусилля, спрямовані на досягнення мети, дозволяють здійснювати моніторинг та оперативний аналіз відхилень.

Таким чином, на основі збалансованої системи показників, «керівник має змогу визначити, як організація працює над створенням вартості для сьогоднішніх та майбутніх клієнтів та що варто зробити для того, щоб розширити внутрішні можливості та збільшити інвестиції в персонал, бізнес системи та процедури, з метою удосконалення своєї діяльності в майбутньому» [9, с. 14].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З метою підвищення економічної ефективності діяльності ВНЗ необхідна комплексна оцінка результатів освітньої діяльності та пов'язаних з нею витрат. При цьому таку оцінку варто проводити за кожною спеціальністю окремо, з урахуванням форми навчання. Це дасть можливість виявити сильні та слабкі сторони в роботі ВНЗ, визначити резерви підвищення результативності та економічності освітнього процесу, підвищити якість прийнятих управлінських рішень.

Застосування збалансованої системи показників в стратегічному управлінні ВНЗ дозволить мінімізувати розрив між поточними (оперативними) результатами та кінцевими (стратегічними) цілями ВНЗ, а також проводити регулярний моніторинг та аналіз ступеня досягнення цілей.

Література

1. Грищенко І. М. Інноваційні підходи до забезпечення взаємодії науки з бізнесом і вищою освітою — чинники підвищення якості освіти / І. М. Грищенко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Спецвипуск. Економічні науки. — 2016. — № 5(101). — С. 22–31.

2. Грищенко І. М. Фактори підвищення ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів України / І. М. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 3 (177). С. 134–141

3. Кельчевская Н. Р. Проведение финансового анализа государственного образовательного учреждения / Н. Р. Кельчевская, Н. Б. Прохорова, М. В. Павлова. 2-е изд., испр. — Екатеринбург: УГТУ; УПИ, 2003. — 126 с.

4. Андреев А. А. Дидактические основы дистанционного обучения / А. А. Андреев. — Режим доступу: http://www.iet.mesi.ru/br/ogl-b.htm.

5. Синькова Н. Г. Организационно-методические подходы к оценке затрат на качество образовательной организации / Н. Г. Синькова // Качество. Инновации. Образование. 2007. № 2(24). С. 22–28.

6. Каплан, Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию [Текст] / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. — 2-е изд., испр. и доп./ Пер. с англ. М. Павловой. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2010. — 320 с.

7. Баранов И. Н. Оценка деятельности вуза: возможности использования Сбалансированной системы показателей / Анализ и совершенствование управления экономикой вузов: Материалы проекта. СПб., 2004.

8. Егорова, Е. М. Концепция управленческого учета в вузах [Текст]: монография / Е. М. Егорова. — Волгоград: Волгоградская ГСХА, 2012. — 379 с.

9. Каплан, Роберт С. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты [Текст]/ /Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон / Пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. — 512 с.: ил.

10. Коваленко Д. І. Механізми фінансування розвитку системи вищої освіти / Д. І. Коваленко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. — 2017. — Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2017 р., м. Київ). — С. 226–237.

11. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ: Педагогічна думка, 2016. — 448 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 25-річчя незалежності України).

References

1. Hryshchenko I. M. Innovatsiyni pidkhody do zabezpechennya vzayemodiyi nauky z biznesom i vyshchoyu osvitoyu — chynnyky pidvyshchennya yakosti osvity / I. M. Hryshchenko // Visnyk Kyyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu. Spetsvypusk. Ekonomichni nauky. — 2016. — № 5(101). — P. 22–31.

2. Hryshchenko I. M. Faktory pidvyshchennya efektyvnosti osvitn′oyi diyal′nosti vyshchykh navchal′nykh zakladiv Ukrayiny /I.M. Hryshchenko // Aktual′ni problemy ekonomiky. 2016. № 3 (177). S. 134–141

3. Kel'chevskaya N. R. Provedeniye finansovogo analiza gosudarstvennogo obrazovatel'nogo uchrezhdeniya / N. R. Kel'chevskaya, N. B. Prokhorova, M. V. Pavlova. 2-ye izd., ispr. — Yekaterinburg: UGTU; UPI, 2003. — 126 s.

4. Andreyev A. A. Didakticheskiye osnovy distantsionnogo obucheniya / A. A. Andreyev. — Rezhim dostupa: http://www.iet.mesi.ru/br/ogl-b.htm

5. Sin'kova N. G. Organizatsionno-metodicheskiye podkhody k otsenke zatrat na kachestvo obrazovatel'noy organizatsii / N. G. Sin'kova // Kachestvo. Innovatsii. Obrazovaniye. 2007. № 2(24). S. 22–28.

6. Kaplan, Robert S. Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Vot strategii k deystviyu [Tekst] / Robert S. Kaplan, Deyvid P. Norton. — vtoroy izd., Ispr. i dop. / Per. s angl. M. Pavlovoy. — M .: ZAO «Olimp-Biznes», 2010. — 320 s.

7. Baranov I. N. Otsenka deyatel'nosti vuza: vozmozhnosti ispol'zovaniya sbalansirovannoy sistemy pokazateley // Analiz i sovershenstvovaniye upravleniya ekonomikoy vuzov: Materialy proyekta. SPb., 2004.

8. Ehorova, E. M. Kontseptsyya upravlencheskoho ucheta v vuzakh [Tekst]: monohrafyya /E.M. Ehorova. — Volhohrad: Volhohradskaya HSKHA, 2012. — 379 s.

9. Kaplan, Robert S. Strategicheskiye karty. Transformatsiya nematerial'nykh aktivov v material'nyye rezul'taty [Tekst]/ /Robert S. Kaplan, Deyvid P. Norton / Per. s angl. — M.: ZAO «Olimp-Biznes», 2007. — 512 s.: il.

10. Kovalenko D. I. Mekhanizmy finansuvannya rozvytku systemy vyshchoyi osvity /D.I. Kovalenko // Visnyk Kyyivs′koho natsional′noho universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu. Seriya Ekonomichni nauky. — 2017. — Spetsvypusk: Efektyvnist′ orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiynoho rozvytku vyshchoyi osvity: materialy VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (6 zhovtnya 2017 r., m. Kyyiv). — S. 226–237.

11. Natsional′na dopovid′ pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini /Nats. akad. ped. nauk Ukrayiny; [red-kol.: V. H. Kremen′ (holova), V. I. Luhovyy (zast.holovy), A. M. Hurzhiy (zast. holovy), O. YA. Savchenko (zast. holovy)]; za zah. red.V. H. Kremenya. — Kyyiv: Pedahohichna dumka, 2016. — 448 s. — Bibliohr.: s. 21. —(Do 25-richchya nezalezhnosti Ukrayiny).

УДК 330.46:378(477)

Скрипник Андрій Васильович
доктор економічних наук,
професор кафедри економічної кібернетики
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Скрипник Андрей Васильевич
доктор экономических наук,
профессор кафедры экономической кибернетики
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
Skrypnyk Andrii
Doctor of Economics, Professor of the
Department of Economic Cybernetics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Оборська Інна Сергіївна
аспірант, асистент кафедри економічної кібернетики
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Оборская Инна Сергеевна
аспирант, ассистент кафедры экономической кибернетики
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
Oborska Inna
Postgraduate Student, Assistant of the
Department of Economic Cybernetics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ОПТИМІЗАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ КАФЕДРИ ТА УНІВЕРСИТЕТУ

ОПТИМИЗАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ КАФЕДРЫ И УНИВЕРСИТЕТА

OPTIMIZATION STRATEGY OF THE DEPARTMENT AND UNIVERSITY

Анотація. *В статті розглядається питання оптимізації діяльності університету в умовах жорсткого бюджетного обмеження на конкурентному ринку освітніх послуг. В якості кількісних показників ефективності діяльності університету використовуються міжнародні та національні рейтинги та аналізуються показники НУБіП України в порівнянні з провідними ВНЗ України. Визначено прогнозні значення рейтингових позицій НУБіП України в національному рейтингу до 2022 року. Значна увага приділяється визначенню рівня оплати за навчання за кошти фізичних або юридичних осіб на підставі даних 2017 р. В результаті побудови економетричної моделі виявилося, що конкурс на ліцензійне місце не є значимою змінною, тоді як значимою змінною є розташування ВНЗ та елітність, що визначаються наданням послуг, що недоступні іншим ВНЗ. Що стосується стратегії кафедри у профорієнтаційній роботі для спеціалізації «Економічна кібернетика», то показано, що потрібно змінити напрям пошуку майбутніх абітурієнтів з сільської місцевості на спеціалізовані школи в містах.*

Ключові слова: *освітня послуга, рейтинг, конкурсний бал, елітність ВНЗ, модель ARIMA, економетрична модель величини оплати за один рік на спеціальність «економіка» в залежності від загального конкурсу на одне ліцензійне місце, місця розташування ВНЗ та елітності університету.*

Аннотация. *В статье рассматривается вопрос оптимизации деятельности университета в условиях жесткого бюджетного ограничения на конкурентном рынке образовательных услуг. В качестве количественных показателей эффективности деятельности университета используются международные и национальные рейтинги и анализируются показатели НУБиП Украины по сравнению с ведущими вузами Украины. Определены прогнозные значения рейтинговых позиций НУБиП Украины в национальном рейтинге до 2022 года. Значительное внимание уделяется определению уровня оплаты за обучение за средства физических или юридических лиц на основании данных 2017 года. В результате*

построения эконометрической модели оказалось, что конкурс на лицензионное место не является значимой переменной, тогда как значимой переменной является расположение вузов и элитность, определяемых предоставлением услуг, недоступные другим вузов. Что касается стратегии кафедры в профориентационной работе для специализации «Экономическая кибернетика», то показано, что нужно изменить направление поиска будущих абитуриентов из сельской местности в специализированные школы в городах.

Ключевые слова: *образовательная услуга, рейтинг, конкурсный балл, элитность вузов, модель ARIMA, эконометрическая модель величины оплаты за один год на специальность «экономика» в зависимости от общего конкурса на одно лицензионное место, места положения вуза и элитности университета.*

Summary. *The article deals with the issue of optimizing the University's activities in a context of severe budget constraints on the competitive market of educational services. As the quantitative indicators of the University's performance, international and national ratings are used and the indicators of NULES of Ukraine are compared with the leading universities of Ukraine. The predictive values of NULES of Ukraine rating positions in the national rating up to 2022 are determined. Considerable attention is paid to determining the level of payment for training for the funds of individuals or legal entities based on the data of 2017. As a result of constructing an econometric model, it turned out that the competition for a licensed place is not a significant variable, while the significant variable is the location of universities and elitism, determined by providing services that are not available to other HEIs. As for the strategy of the department in the professional orientation work for the specialization «Economic Cybernetics», it has been shown that it is necessary to change the direction of the search for future entrants from rural areas to specialized schools in cities.*

Key words: *educational service, rating, competition score, university elite, ARIMA model, econometric model of payment for one year on the specialty «economy» depending on the general competition for one licensed place, the location of the university and the elitism of the university.*

Постановка проблеми. На даний час українська освіта опинилася в надзвичайно важкому становищі. Більш ніж 25 років, що пройшли після отримання незалежності, не призвели до її реформування у відповідності до вимог сьогодення. Освіта спирається на застарілу матеріальну базу та кадровий потенціал, який зберігає риси системи радянських часів. Люстрація, що не відбулася у суспільстві, не відбулася і в освіті. В той же час у східній Європі відбувався процес успішної адаптації освіти до вимог ринку праці ЄС. Інтеграція в освітній простір Європи почалася задовго до вступу цих країн в ЄС з крахом соціалістичної системи в 90-ті роки минулого століття [8]. Вона здійснювалась в тісній взаємодії та за допомогою освітніх інституцій країн Західної Європи [15]. Взірцевим став цей процес на території Східної Німеччини, де від викладання було відсторонено всіх викладачів ідеологічних дисциплін, це було зроблено за рахунок кадрового освітнього потенціалу Західної Німеччини. Слід підкреслити що викладачі ідеологічних дисциплін складали в вищих навчальних закладах колишнього СРСР до 20% від кадрового складу (в кожному вузі були кафедри наукового комунізму, історії партії, політекономії соціалізму і капіталізму, наукового атеїзму) [8].

З крахом радянської ідеології та переході до системи ринкових відносин викладачі ідеологічних дисциплін без будь-якої перепідготовки перейшли до викладання нових дисциплін: політологія, соціологія, мікро та макроекономіка та інших. На наш погляд, це було помилкою, яка особливо вплинула на загальний рівень викладання економічних дисциплін в країні. Так, наприклад, для викладання мікро та макроекономіки потрібне глибоке знання не тільки економіки але і вищої математики, а викладачі ідеологічних дисциплін вивчали математику тільки в обсязі шкільної програми. Час йшов і освітні системи колишніх соціалістичних країн Східної Європи стрімко наближалися до європейського рівня, в той час, коли вища освіта України залишалася на лаврах значного попиту населення на освітні послуги. Згідно результатів вступних компаній останніх п'яти років це призвело до значного відтоку випускників шкіл на навчання в країни Східної Європи [16, 10]. Особливо успішно розвивалася освітня система Польщі, для якої характерний високий рівень співвідношення оплати кваліфікованої праці до вартості навчання [15].

Незадовільний стан української освіти знайшов відображення в світових рейтингах українських вузів. Так найкращі виші України займають місця в других та третіх тисячах рейтингів, тоді як, наприклад, виші Польщі розташовані на позиціях, які входять в перших 500 кращих вузів за тими чи іншими критеріями оцінки. Низькі рейтинги українських вишів пов'язані з рядом причин, головною з яких є недостатня кількість публікацій у провідних виданнях світового освітнього та наукового простору.

Хоч на даний час не існує єдиних загально визнаних показників успішності університету, в абсолютної більшості рейтингів зустрічаються достатньо близькі критерії, на які слід у подальшому орієнтуватися. Можна виділити наступні групи показників, на основі яких ведуться розрахунки рейтингів:

– бібліометричні показники: кількість публікацій співробітників, відповідність рейтингів їх видань та цитування;
– статистичні характеристики університету: кількість студентів, викладачів, їх співвідношення, відсоток іноземних студентів, характеристики аудиторного фонду та багатьох інших параметрів, де в основному використовують дані статистики, як правило, університетської;
– показники якості освітнього процесу, отримані за результатами внутрішніх (студенти) та зовнішніх (випускники, роботодавці) опитувань.

Найбільш вагомими у більшості рейтингів є бібліографічні показники, що базуються на доступній та легкій для перевірки інформації. Крім того, існують експрес рейтинги, що базуються на якості та інформативності університетських сайтів, або оцінка сайтів включається до загального рейтингу університету. В найближчі роки, враховуючи стан національної економіки та наявність відкритої агресії з боку РФ, українська освіта, яка тривалий проміжок часу достатньо комфортно існувала при практично максимально можливих бюджетних витратах [15], опинилася в умовах жорсткого бюджетного обмеження. Тому, якщо в якості цільової функції використовувати зростання показників будь-якого визнаного на світовому або національному рівні рейтингу, потрібно діяти в умовах жорсткого бюджетного обмеження, яке може бути покращене за рахунок власних зусиль (прийом студентів, що будуть навчатися за кошти фізичних чи юридичних осіб, виконання досліджень на договірній основі, здача в оренду територій та споруд, інші можливі варіанти пом'якшення бюджетного обмеження).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Освіта стала об'єктом дослідження в багатьох наукових працях зарубіжних науковців. Азарнертом Л. була запропонована модель накопичення людського капіталу, яка показала, що визначальний вплив на ефективність та доступ до безкоштовної державної освіти має рівень батьківського людського капіталу, наявний загальний рівень людського капіталу суспільства достатній для сталого розвитку, тому потрібно підвищувати роль приватної освіти та скорочувати — державної [1]. Про нерівність доходів у їх взаємозв'язку з освітою писали Кардак, Булі А. Встановлено, що результатом приватної освіти є більш високі доходи і менша нерівність доходів випускників, ніж в моделі державного утворення [2]. Екверд Б., Зілча А. досліджували режими фінансування в секторі освіти для формування людського капіталу та економічного добробуту. Враховано припущення про те, що стимулювання осіб для інвестування в освіту визначається режимом фінансування, при якому функціонує економіка країни [4]. Рестуціа Д. і Гуліаме В. досліджували систему освіти в США, де визначили ряд особливостей, серед яких формування можливого освітнього рівня особою, механізм надання освітніх послуг та, зокрема, економічну сторону, де в якості альтернативних джерел фінансування освіти було розглянуто зацікавленість бізнес-структур в поповненні кадрового потенціалу [7]. На думку Мендолічіо К., Паоліні Д., Пієтри Т., оптимальним шляхом реформування системи освіти є рівновага у інвестуванні коштів в фізичний та людський капітал. Розглянуто модель рівноважного інвестування для різних режимів функціонування економік країн, співставлено можливі варіанти залежно від внесення інвестицій у фізичний та людський капітал [5]. Чанг П. і Хуанг Ф. розглядали тенденції розвитку та розбіжності в системах освіти, їх вплив на економіку країни, конкурентоспроможність згідно рівноваги за Нешем, де кожна країна максимізує власне благополуччя з урахуванням умов виникнення ефекту від освітньої політики. Їх робота являє собою теорію ендогенного вибору освітньої політики і двосторонній причинно-наслідковий зв'язок між ринком праці та освітньою системою. Система освіти тієї чи іншої країни, на їх думку, визначає її розподіл талантів і її конкурентні переваги країни. Країни повинні враховувати при виборі стратегії поведінки на міжнародній арені стиль системи освіти (більш централізована структура навчального плану, як правило, сприяє розвитку здібностей, що є одноманітними та вибірковими, тоді як більш гнучкий підхід сприяє різноманітності здібностей) [3].

Серед вітчизняних науковців теж існує ряд досліджень, присвячені моделюванню системи освіти в цілому та стратегії окремих ВНЗ. В останні роки активний розвиток досліджень освіти через призму економіки, які представляють окремий науковий напрям — економіку освіти, що з'ясовує сутність, цілі та функції вищої освіти в економічному вимірі, визначенні її ринкового потенціалу, його специфіки порівняно з іншими сферами суспільного виробництва. Необхідність даного підходу та важливість таких досліджень обґрунтовуються в роботах А. Кинчарова, С. Курбанової, П. Горської, К. Бурцевої, О. Богатова та інших. Огаренком Т. Ю. запропо-

новано концепцію моделювання динаміки попиту на освітні послуги вищих навчальних закладів. Запропонована концепція включає п'ять етапів: визначення факторів мотивації абітурієнтів щодо вступу до ВНЗ: моделювання динаміки попиту на послуги ВНЗ, формування управляючого впливу, реалізацію управляючого впливу, оцінювання ефективності застосування управляючого впливу [13]. Холодом Б. І. та Дашевською О. В. розглянуто проблеми стратегічного управління вищим навчальним закладом, запропоновано сучасний інструмент вибору операційних стратегій розвитку вищого навчального закладу. Автори створили стратегічну карту розвитку ВНЗ, на основі якої побудували загальний алгоритм процесу розробки стратегії розвитку ВНЗ [17]. Шкандибіною Т. В. запропоновано модель формування стратегії розвитку вищого навчального закладу, що враховує різнорідні зовнішні та внутрішні впливи на систему управління. [19]. Шияном А. А., Нікіфоровою Л. О. запропоновано теоретико-ігрову модель для узгодження інтересів держави та окремого ВНЗ на шляху до інтеграції вищої школи України до світового освітнього простору [18]. Башою І. М. проведені маркетингові дослідження на ринку послуг в розрізі окремих ВНЗ. Побудовано модель комплексного маркетингового дослідження потреб і поведінки споживачів для сегментування ринку освітніх послуг національних ВНЗ. Специфікацію економіко-математичного моделювання в системі маркетингових досліджень на ринку освітніх послуг національного ВНЗ запропоновано представити в аналітичній формі багатофакторного рівняння регресії адитивного виду [9].

Постановка задачі. Метою представленої роботи є постановка та пошук рішення оптимізаційної задачі підвищення рейтингу НУБіП за умови бюджетного обмеження наближеного до реального.

Викладення основного матеріалу. Популярний в даний час рейтинг Webometrics характеризує діяльність вузів в мережі Інтернет і є важливою оцінкою процесу інформатизації освітньої та науково-дослідної діяльності ВНЗ, а також розвитку і функціонування Інтернет-представництва вузу в мережі.

Рейтинг складають двічі на рік з 2004 року. Його складає Лабораторія кіберметрики («Cybermetrics Lab») Національної дослідницької ради Іспанії («Spanish National Research Council», CSIC), яка діє при Міністерстві науки та інновацій Іспанії. Рейтинг починався з аналізу 6 тисяч університетів у 2004 році, на сьогодні аналізують понад 20 тисяч вищих навчальних закладів і визначають їхнє місце відповідно до ступеня представлення своєї діяльності в Інтернет-просторі, застосовуючи свою власну методику оцінки. Основне завдання Webometrics — мотивувати наукові та навчальні заклади викладати в публічний доступ свої наукові та навчальні матеріали [6]. Розглянемо критерії на яких базується Webometrics та їх відносну вагу (табл. 1).

Перевагою рейтингу Webometrics є те, що він повністю базується на об'єктивній цифровій інформації. Він спрямований на генерацію університетом високоякісної наукової продукції, корисної за його межами. Слід підкреслити, що об'єктивність підтверджується тим, що всі провідні світові вузи США, Великобританії, ЄС займають також провідні позиції.

Свої рейтингові web-місця отримали і 331 вищих навчальних закладів з України, які займають там місця починаючи з 1299 місця (Київський національний університет Тараса Шевченка). НУБіП займає набагато гіршу 2981 позицію (табл. 2). В той же час ВНЗ країн Східної Європи, що займають активну позицію в західних регіонах України на

Таблиця 1

Зміст та вага критеріїв Webometrics

Критерій	Зміст критерію	Вага
IMPACT (Вплив)	Комбінація кількості зовнішніх гіперпосилань на домен університету (external inlinks) та кількості доменів, з яких ці посилання надходять (referring domains).	50%
PRESENCE (Присутність)	Кількість присутніх на сайті університету сторінок усіх форматів, проіндексованих пошуковою системою Google	20%
OPENNESS (Відкритість)	Кількість присутніх на сайті університету файлів у форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc,.docx) та Microsoft PowerPoint (.ppt), проіндексованих академічною пошуковою системою Google Scholar	15%
EXCELLENCE (Висока якість)	Наукові статті, що опубліковані авторами університету в журналах, проіндексованих бібліометричною базою SCOPUS, та входять до складу 10% статей, найбільш цитованих у своїх наукових галузях за версією Scimago Group	15%

Джерело: розробка авторів на основі даних Webometrics

Таблиця 2

Вибірковий рейтинг сайтів університетів України за версією Webometrics (станом на липень 2017 р.)

Національний рейтинг	Світовий рейтинг	Університет
1	1299	Київський національний університет Тараса Шевченка
2	1685	Національний технічний університет України Київський політехнічний інститут
3	2112	Сумський державний університет
4	2124	Харківський національний університет В Н Каразіна
5	2192	Одеський національний університет І І Мечникова
6	2303	Львівський національний університет Івана Франка
7	2526	Національний університет Львівська політехніка
8	2696	Національний технічний університет Харківський політехнічний інститут
9	2702	Тернопільський національний економічний університет
10	3000	Національний авіаційний університет
11	3133	Національний Університет біоресурсів і природокористування України
12	3235	Чернівецький національний університет Ю Федьковича
13	3377	Запорізький національний університет
14	3469	Національний університет Києво-Могилянська академія
15	3577	Прикарпатський національний університет Василя Стефаника

Джерело: розробка авторів на основі даних Webometrics

ринку освітніх послуг, мають суттєво кращі позиції у рейтингу Webometrics: Румунія — 865 місце, Угорщина — 472 місце, Польща — 402 місце [6].

Якщо додати до більш високого місця в одному з важливіших світових рейтингів рівень оплати навчання у співвідношенні з рівнем оплати в Україні — то багато вузів Східної Європи мають суттєві конкурентні переваги в українському освітньому просторі.

На прикладі КНУ імені Тараса Шевченка та НУБіП України детальніше проаналізуємо оцінки за окремими критеріями (рис. 1).

З даних Webometrics у грудні 2016 р. найменша відносна різниця між університетами за найбільш вагомим показником-impact (НУБіП має на 31% нижчий результат порівняно з КНУ ім. Тараса Шевченка). Однак відставання за іншими показниками, які сумарно складають також 50%, було суттєво більшим. В липні 2017 р. відносна різниця між університетами за показником-impact зросла та вже становила 54,14%. У порівнянні з показниками попередніх рейтингів, наприклад, рейтингу від грудня 2016 р., сайт НУБіП в грудні 2017 р. погіршив свої позиції, опустившись з 2478 місця

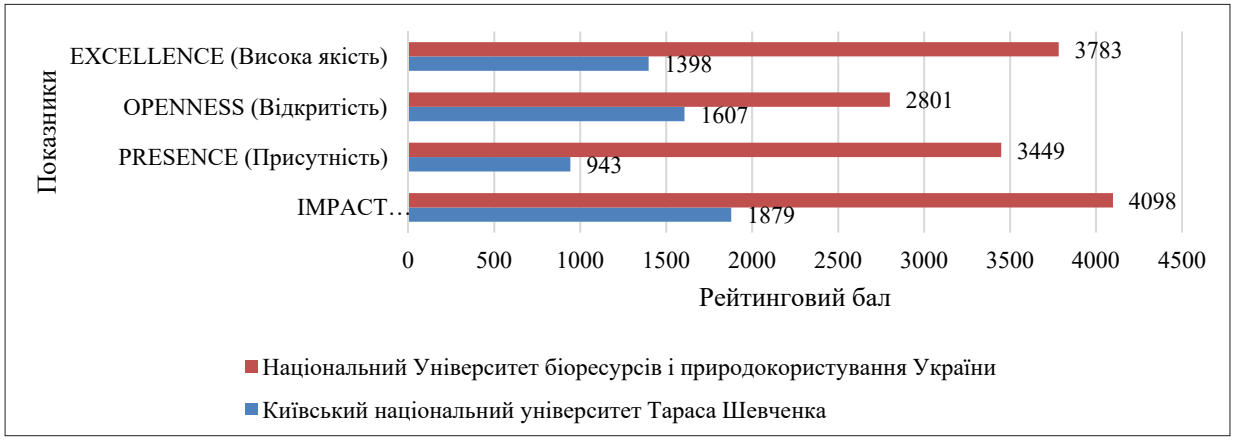

Рис. 1. Порівняння критеріїв рейтингу Webometrics НУБіП України та КНУ імені Тараса Шевченка станом на липень 2017 р.

Джерело: розробка авторів на основі даних Webometrics

на 2937 в світовому рейтингу. Проте вже в липні 2017 р. показник погіршився ще — до 4098 місця. Найнижчою ж різницею виявилася різниця за критерієм openness — 42,63%. Таким чином потрібно підвищувати оцінки за кожним з критеріїв та тримати під постійним контролем досягнуті результати.

Збільшення числа зовнішніх посилань на сайт пов'язане багато в чому з наявністю англомовної версії сайту. При цьому англомовна версія сайту повинна містити близько 30% україномовної версії (за рекомендаціями Webometrics), тому важливо не тільки переводити контент основних розділів на англійську мову, але також стимулювати англомовні публікації співробітників університету. Важливо також постійно актуалізувати англомовну інформацію.

Перейдемо до оцінок популярності університету на національному рівні. Зупинимося на оцінці вступної кампанії 2017 року згідно поданих заяв абітурієнтів (рис. 2) [11,12].

Шість університетів присутні в обох списках: це стабільні лідери будь-яких національних вузів КНУ ім. Т. Шевченка та НТТУ ім І. Сікорського, два львівських — ЛНУ ім. І. Франка і НУ «Львівська Політехніка», НАУ, ХНУ ім. В. Карамзіна. При переході на національний рівень з десятки випали ряд провінційних вузів і додались три столичних (два економічних та один педагогічний). Перейдемо до розгляду національного рейтингу.

Рейтинг «Топ-200: Україна» трансформується до умов України, де поєднано ідеї таких міжнародних рейтингів, як «Академічний рейтинг університетів світового класу» (AWRU), більш відомого як «Всесвітній рейтинг Шанхайського університету Цзяо Тун», Всесвітній рейтинг університетів газети «Таймс», і «Всесвітній рейтинг університетів QS» компанії Quacquqrelli Symonds Ltd. (Сполучене Королівство). А останні два роки команда «Топ-200 Україна» тісно співпрацює з фахівцями пан-європейського рейтингового проекту «U-Multirank», який фінансує Єврокомісія [14]. Рейтинг визначає 200 кращих вишів країни за методикою, що побудована з урахуванням загальноприйнятих у світі принципів ранжування університетів. Діяльність вишів оцінюється за допомогою агрегованого показника (інтегрального індексу), який формується на підставі індикаторів прямого вимірювання (80%), експертного оцінювання якості підготовки випускників вишів представниками роботодавців і академічного співтовариства (15%), а також із використанням міжнародних наукометричних і веб-метричних даних (5%). Інтегральний індекс представлено трьома складовими: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання і міжнародне визнання. Основа рейтингу — інформація, отримана на основі анкетування вузів. Анкети містять питання про науково-педагогічний потенціал вузу, його міжнародну діяльність і якість підготовки студентів. Рейтинг складається з кількох критеріїв: оцінки якості науково-педагогічного потенціалу (ІНП), оцінки якості навчання (ІН), оцінки міжнародного визнання (ІМВ). Оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ ІЗ розраховується як сума цих трьох показників:

$$ІЗ = ІНП + ІН + ІМВ \quad (1)$$

Усього для формування зазначених індексів 2016 року використовувалися 24 індикатори прямого виміру з сумарною вагою 80%, показник інформаційних ресурсів (якість та функціональна повнота веб-сайтів університетів) — 5% і експертне оцінювання з ваговим коефіцієнтом 15%. Порівняння результатів НУБіП України та НТТУ «КПІ ім. І. Сікорського» подано на рис. 3 [14].

В 2017 році для оцінювання міжнародного визнання вузу додатково враховувалася його участь

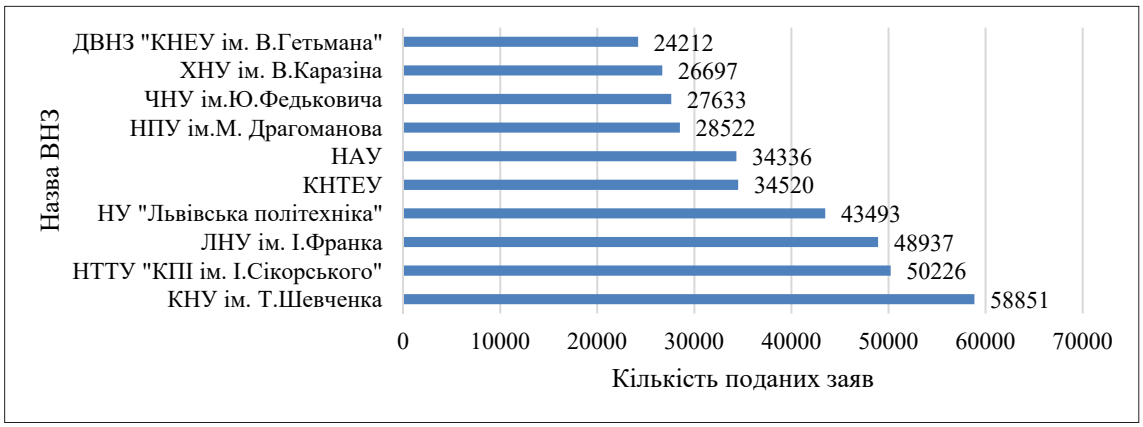

Рис. 2. Топ 10 ВНЗ України за кількістю поданих заяв в 2017 році
Джерело: розробка авторів на основі даних МОН України

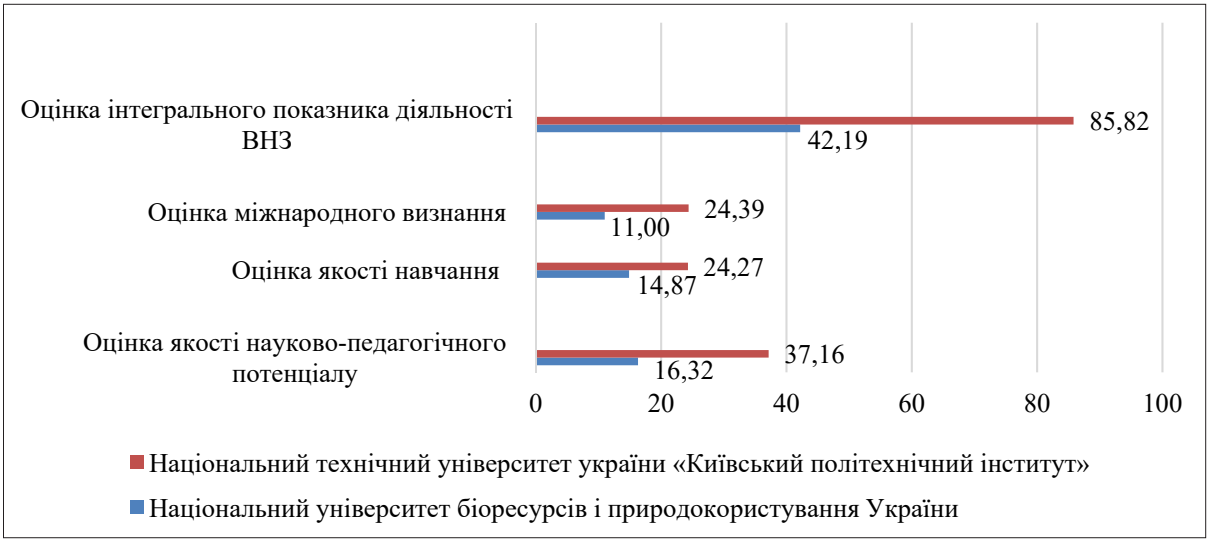

Рис. 3. Порівняння НУБіП України та НТТУ «КПІ ім. І. Сікорського» за кожним із критеріїв рейтингу «Топ-200 Україна»

Джерело: розробка авторів на основі даних рейтингу «Топ-200 Україна»

у таких європейських програмах, як «Горизонт 2020», Seventh Framework Programme, TEMPUS, Erasmus+. Дані про ці індикатори, за результатами діяльності університетів у попередньому році, вибиралися з кількох незалежних джерел (дані вузів, дані МОН України, дані Комітету з державних премій України і премій ім. Т. Шевченка, дані міжнародних асоціацій університетів, дані про міжнародні проекти «Горизонт 2020» («Horizon 2020»), 7-ї рамкової програми ЄС (Seventh Framework Programme), TEMPUS, Erasmus+, інші відкриті дані).

Експертне оцінювання проводилося за такими критеріями:

– рівень базової, загальноосвітньої підготовки студентів;
– рівень їхньої фахової підготовки;
– рівень практичного володіння інформаційними технологіями;
– затребуваність випускників вузів ринком праці.

На рис. 4 представлено рейтинги двох стабільних лідерів (КНУ ім. Тараса Шевченка, НТТУ «КПІ ім. І. Сікорського») та рейтинг НУБіП України. Привертає увагу нестабільність позиції НУБіП України та тенденція до поступового погіршення (середня оцінка рейтингу за два перших роки — 8,3, тоді як за два останніх — 10). У подальшому наявність тенденції буде проаналізовано за допомогою спеціалізованої програми аналізу та обробки інформації SPSS.

За допомогою спеціалізованої програми SPSS підібрана модель для НУБіП України, що відповідає даному процесу (мінімальні значення похибок на базисному інтервалі). Такою моделлю є модель

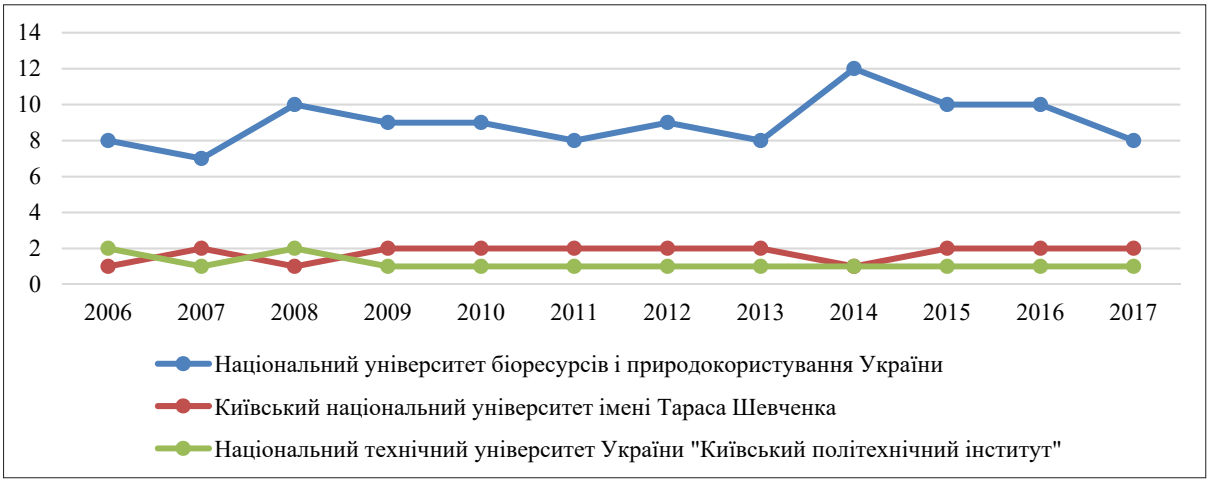

Рис. 4. Динаміка рейтингу деяких університетів «Топ-200 Україна»

Джерело: розробка авторів на основі даних рейтингу «Топ-200 Україна»

ARIMA (0,1,1) в якої параметр автокореляції дорівнює нулю, порядок оператора різниці дорівнює 1 (тобто потрібно взяти різницю першого порядку для приведення часового ряду до стаціонарності) порядок ковзного середнього похибок за попередній проміжок часу дорівнює 1 [14]. Це означає, що по суті представлена модель є моделлю випадкового блукання з зсувом (табл. 3).

Таблиця 3

Параметри моделі ARIMA

ARIMA Model Summary				
Parameter	**Estimate**	**Stnd. Error**	**t**	**P-value**
MA(1)	0,873279	0,117704	7,41928	0,000040
Mean	0,134463	0,132322	1,01618	0,336082
Constant	0,134463			

Джерело: розробка авторів на основі власних розрахунків

На рис. 5 подано прогноз на підставі моделі ARIMA (0,1,1) на 2017–2022 роки. Попередня гіпотеза про присутність поступового погіршення позиції (ex post analyze) підтвердилась. Що стосується величини зсуву, то він дорівнює 0,13 тобто очікувана позиція НУБіП України за даних тенденцій погіршиться на 1 приблизно за 8 років (табл. 3).

Враховуючи погіршення позицій за останній рік в світовому рейтингу Webometrics виникає питання про доцільність обраної для університету стратегії.

Перейдемо до розгляду вступної кампанії на спеціальність (нині це спеціалізація, освітня програма в спеціальності «економіка») «економічна кібернетика» (рис. 6).

Кількість поданих заяв на 1 ліцензійне місце стрімко зростала з 2011 по 2015 роки. Скоріше це частково обумовлено можливістю подавати одним абітурієнтом декілька заяв [12]. Однак не зважаючи на це, у 2015 році на економічну кібернетику НУБіП прийшли абітурієнти з найвищими конкурсними балами. Внаслідок змін правил вступної компанії та існуючої деякий проміжок часу невизначеності з майбутнім економічної кібернетики загальний конкурс суттєво зменшився до 3,9, а з ним і зменшився середній конкурсний бал поданих заяв на економічну кібернетику. Кількісні характеристики поданих заяв на спеціалізацію «економічна кібернетика»

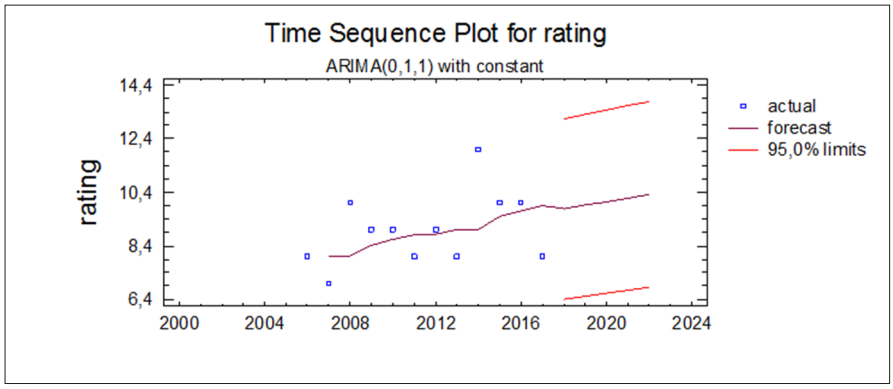

Рис. 5. Прогноз рейтингу НУБіП України до 2022 року
Джерело: розробка авторів на основі власних розрахунків

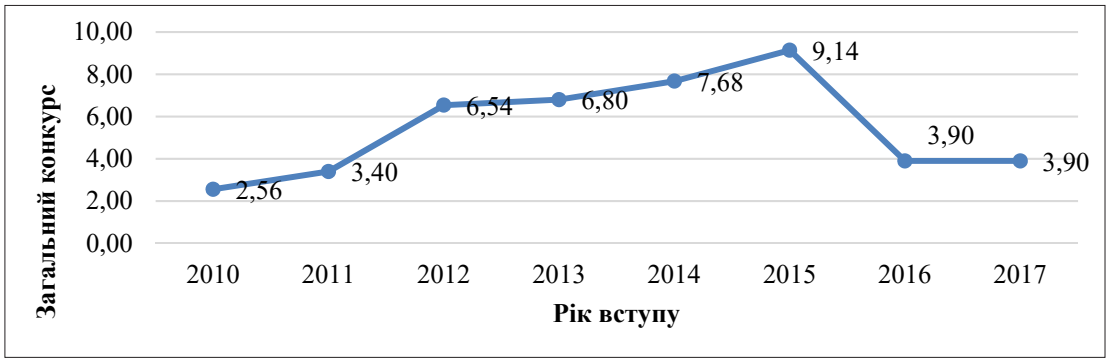

Рис. 6. Динаміка загального конкурсу на 1 ліцензійне місце на спеціальність (спеціалізацію) «економічна кібернетика» НУБіП України

Джерело: розробка авторів на основі даних ІС «Конкурс»

Таблиця 4

Двовимірна гістограма (кількість балів, пріоритетність) абітурієнтів спеціалізації «економічна кібернетика» за 2017 рік

		Рейтинговий (конкурсний) бал						
		Менше 140	140–150	150–160	160–170	170–180	180–190	190–200
Обраний пріоритет	1	0	6	4	2	5	1	0
	2	3	1	3	8	5	1	0
	3	2	3	3	4	4	2	1
	4	4	2	4	7	4	0	1

Джерело: розробка авторів на основі даних ІС «Конкурс»

розкриває двовимірна гістограма — кількість балів, пріоритет (табл. 4).

Всього було подано 195 заяв при наявності максимально допустимих 23 бюджетних місць, серед яких 80 заяв — із першого по четвертий пріоритет, що представлено у гістограмі. Лише у 18 (22,5%) заявах НУБіП був першим пріоритетом. Основний контингент 39 вступників (49%) зосереджено на абітурієнтах, що мають від 160 до 180 балів. Тільки 6 (7,5%) абітурієнтів мали бал вищий за 180, серед яких лише 1 (особа зайняла бюджетне місце) поставив НУБіП першим пріоритетом [11]. Наведений приклад свідчить про наявні прорахунки вступної компанії на рівні спеціалізації «економічна кібернетика». На наш погляд, необхідно зосередити увагу на профорієнтаційній діяльності, яка би ґрунтувалася на характеристиках студентів, що вже навчаються на спеціальності, в розрізі попереднього місця навчання та проживання. Так, більшість студентів зі спеціальності «Економічна кібернетика» в НУБіП, що навчалися протягом 2012–2016 рр., це вихідці з Київської області або м. Києва.

А також необхідно проводити активну профорієнтаційну роботу у школах, з яких на спеціальність вступають студенти з високим конкурсним балом, адже, з однієї сторони, згідно соціологічних досліджень CEDOS важливу роль у виборі ВНЗ абітурієнтами відіграють рекомендації знайомих, з іншої — дані школи забезпечують якісну підготовку випускників.

Слід підкреслити, що вища освіта функціонує в умовах жорсткого бюджетного обмеження. Частка видатків у ВВП на вищу освіту порівняно з 2010 р. скоротилися на 0,4% (в 2010 році видатки на вищу освіту становили 2,3% ВВП країни). Останні ж 3 роки видатки на вищу освіту коливаються від 1,6% до 1,9% ВВП. Проте варто зазначити, що реальний ВВП країни за ці роки також зменшився, тому видатки на вищу освіту в цінах 2010 року у 2016 склали 13, 54 млрд грн., з 2010 по 2017 рік таким чином видатки скоротилися на 45,84% (у 2010 видатки становили 25 млрд грн.) [10]. В умовах жорсткого бюджетного обмеження повинна зрости роль приватної освіти, яка традиційно залишається в Україні на других позиціях, при цьому слід підкреслити, що до провідних світових університетів відносяться і багато ВНЗ, що не є державними. Взагалі ж зростання конкурентоздатності приватних ВНЗ в Україні залишає бажати кращого. На наш погляд, це пов'язано не тільки з негативним відношенням до приватної освіти зі сторони державних інституцій, але і з не довірою бізнес-структур щодо можливого створення конкурентних на світовому рівні приватних ВНЗ.

Коротко зупинимося на існуючому у 2017 році механізмі зарахування на навчання до ВНЗ. На спеціальність виділяється деяка кількість бюджетних місць (на спеціальність «економіка» у 2017 році було виділено 1500 бюджетних місць). Потім розглядаються заяви абітурієнтів на цю спеціальність, формується варіаційний ряд у порядку зменшення балів ЗНО розміром 1500 і останній абітурієнт визначає мінімальний бал, завдяки якому можна отримати бюджетне місце на цю спеціальність. Мінімальний бал на спеціальність «економіка» в 2017 р. був 182 у всі вузи країни. В результаті встановлення загального мінімального балу на спеціальність «економіка» на місця за кошти бюджету в НУБіП України пройшло тільки три абітурієнта (два на спеціалізацію «економіка підприємства» і один на спеціалізацію «економічна кібернетика) [10]. Цей результат неможна назвати неочікуваним тому, що НУБіП України традиційно популярний серед сільської молоді, у якої рівень підготовки суттєво гірший, ніж у міської молоді. Тому виникає питання, як зміни стратегії у пошуку абітурієнтів на місця за кошти державного бюджету, так і на місця за умовами оплати за кошти фізичних чи юридичних осіб.

Гістограму вартості навчання за один навчальний рік за кошти фізичних чи юридичних осіб в українських ВНЗ за 2017 рік представлено на

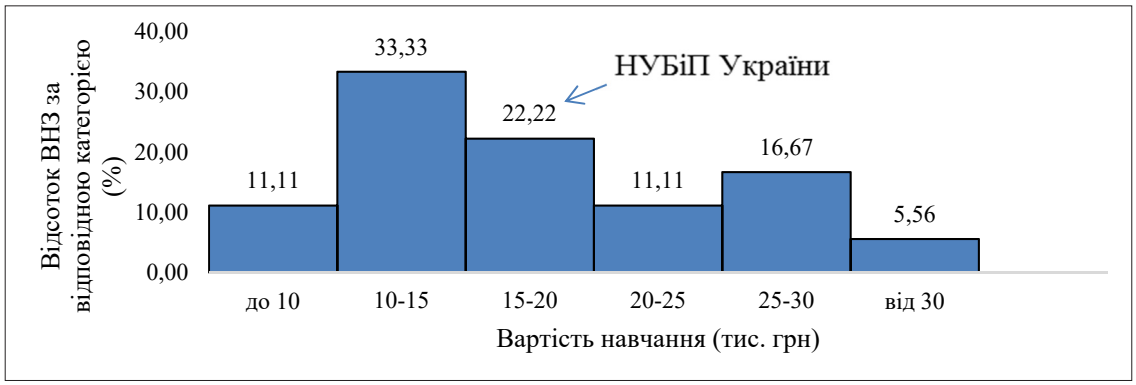

Рис. 7. Гістограма вартості навчання у ВНЗ України за 2017 рік
Джерело: розробка авторів на основі даних інформаційної системи «Конкурс»

рис. 7. Вартість навчання в НУБіП України складає, наприклад, на спеціалізацію «економічна кібернетика» 17,2 тис. грн. за один навчальний рік і наближується до медіани розподілу. Варто зазначити, що в таких вузах, як Національний університет «Львівська політехніка», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Київський національний торговельно-економічний університет, Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи», Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» розміщена інформація про вартість навчання за перший рік та інформація про величину збільшення оплати за кожен наступний рік. Національний авіаційний університет використовує помісячну оплату. Можна припустити, що така політика ВНЗ стосовно оплати за навчання є важливим фактором при виборі ВНЗ. Так, наприклад, загальний конкурс на спеціалізацію «Економічна кібернетика» в 2017 р. становив в Національному авіаційному університеті — 6,94, у Київському національному торговельно-економічному університеті — 7,18, в той час, коли в Національному університеті біоресурсів і природокористування України — 3,9. При цьому кількість студентів-вступників, що навчаються за кошти фізичних осіб, в Національному авіаційному університеті — 11, в Київському національному торговельно-економічному університеті — 13. В Національному університеті біоресурсів і природокористування України існує така можливість оплати за навчання, коли студент може звернутися із заявою про оплату за навчання частинами, система схожа з системою НАУ, як результат також 11 студентів-контрактників згідно вступної кампанії 2017. Тому можливо слід переглянути політику університету щодо системи умов оплати за навчання.

Нами було побудовано економетричну модель величини оплати за один рік на спеціальність «економіка» денну форму навчання ОС «Бакалавр» в залежності від загального конкурсу на одне ліцензійне місце, місця розташування ВНЗ та елітності університету.

Елітність визначається, в першу чергу, впевненістю абітурієнтів в тому, що ВНЗ забезпечує його випускників перевагами, що можна отримати тільки в цьому навчальному закладі. До цих переваг можна віднести: сприятливе відношення роботодавців при прийомі на роботу, отримання корисних зв'язків в колах, наближених до урядових або бізнесових структур, кращі умови для проживання для студентів, якість викладання фундаментальних дисциплін.

Для впливу місця розташування та елітності використовуються уявні змінні. У першому випадку одиницями позначаються всі ВНЗ м. Києва, у другому виділяються стабільні лідери будь-яких рейтингів (КНУ ім. Т. Шевченка, НТТУ «КПІ ім. І. Сікорського»), крім того до елітних ВНЗ віднесено Національний університет «Києво-Могилянська академія», який не потрапляє на перші місця рейтингів внаслідок незначного масштабу ВНЗ.

Представлені параметри економетричної моделі свідчать про її достатню адекватність (табл. 5). Значимими виявились коефіцієнти (рівень значимості менш ніж 0,01) при вході, що визначає елітність ВНЗ та його місце розташування. Крім того, значимим виявився вільний член, який можна трактувати як очікувану початкову вартість навчання на спеціальність «економіка» — 12 тис. грн., розташування ВНЗ — в м. Києві додає додатково 8,2 тис. грн., елітність коштує студентам, що навчаються за кошти фізичних або юридичних осіб, ще 8,7 тис. грн. Так коефіцієнт детермінації при введенні додаткової змінної «Елітність ВНЗ» зріс із 0,66 до 0,82, стандартна похибка моделі скоротилася з 4357 до 3308. Крім того, нами була зроблена перевірка гіпотези чи відноситься НУБіП України до елітних ВНЗ. Для цього ВНЗ був включений до списку елітних ВНЗ

Таблиця 5

Параметри економетричної моделі

Параметри	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	R^2	F	Рівень значимості
Параметри адекватності моделі	-	3308	-	0,82	20,95	0,05
Y-перетин	12011,3	2006,68	5,99	-	-	-
Загальний конкурс на одне ліцензійне місце — x1	20,37	383,01	0,05	-	-	-
Місце розташування — x2	8251,36	1712,96	4,82	-	-	0,05
Елітність ВНЗ — x3	8708,56	2510,92	3,47	-	-	0,05

Джерело: розробка авторів на основі зведених даних про вартість навчання у обраних 18 топових ВНЗ за спеціальністю «економіка» згідно рейтингу «ТОП-200: Україна»

шляхом заміни відповідної уявної змінної з 0 на 1. При цьому параметри адекватності моделі суттєво погіршилися, коефіцієнт детермінації від 0,82 до 0,72. Звідси робимо висновок, що НУБіП не відноситься до елітних ВНЗ України.

Середня вартість на спеціальність «Економіка», встановлена НУБіП України (17,6 тис. грн.) виявилася дещо нижчою від очікуваного рівня:

$$\hat{y}(НУБіП) = 12{,}0 + 0{,}4 \cdot 3{,}9 + 8{,}2 \approx 20{,}4 \ \ тис.грн$$

Слід враховувати, що в найближчому майбутньому ринок освітніх послуг для українських абітурієнтів стане ще в більшому ступені об'єктом пильної уваги освітніх систем країн сусідів і ніякі адміністративні бар'єри (що суперечать базисним принципам ЄС) не в змозі встановити експансію ВНЗ цих країн в освітній простір України. Тому потрібно розробляти всі можливі маркетингові варіанти просування освітніх послуг для збереження позицій вітчизняної освіти.

Що стосується НУБіП України та його нестійких позицій як в національному рейтингу «ТОП 200: Україна», так і світовому рейтингу «Webometrics», пояснення цього, на наш погляд, полягає в прийнятій в НУБіП структурі оплаті праці співробітників, що базується для більшості на основі рейтингу викладачів, набраного протягом року. Для того, щоб набрати максимальний бал 2 відносно базисного рівня оплати праці, викладачі повинні кожний рік писати монографії або підручники. Що стосується друкування наукових статей з високим фактором впливу, то це надзвичайно важка задача, яку не можна вирішити за допомогою платних національних видань із індексуванням Scopus, які періодично відкриваються і припиняють своє існування внаслідок надзвичайно низького якісного рівня друкованих тем статей. Провідні світові видання, такі як Journal of Agricultural Science and Food Research, Journal of Aquaculture Research & Development друкують публікації безкоштовно, однак для того, щоб бути

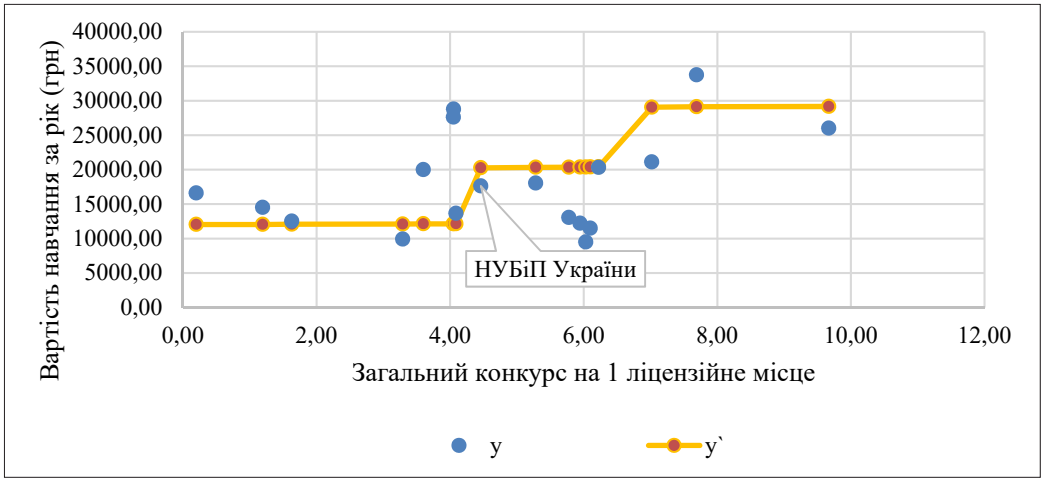

Рис. 8. Результати побудови економетричної моделі
Джерело: розробка авторів на основі власних розрахунків

надрукованим потрібно знаходитися у світовому інформаційному просторі, а це означає опрацювати в середньому 50 статей за заданою тематикою, запропонувати оригінальну ідею та підібрати репрезентативну базу спостережень для пропонованої роботи. Це надзвичайно складний процес і потребує тривалого проміжку часу. Існуюча система рейтингу при існуючій системі оплати спонукає викладачів обирати менш затратні і звичайно неякісні шляхи досягнення мети, тому рівень друкованої продукції співробітників залишає бажати кращого, випускаються монографії без змісту, без оригінальних наукових підходів, які створюються як комбінація декількох відомих джерел даної області. Взаємовідносини персоналу НУБіП України й адміністрації в період підрахунків рейтингу найкращим шляхом можна зобразити за допомогою моделювання гри з нульовою сумою, коли виграш одного гравця є програшом іншого. При цьому поза грою залишається третій гравець — імідж університету, який завдяки вище означеному може тільки втрачати свої позиції. Втрачається репутація, зменшується кількість студентів, що призводить до напруженості між факультетами, кафедрами внаслідок загострення боротьби за педагогічне навантаження. Звичайно в цих умовах діє тільки один принцип «свій–чужий», що не сприяє якісному освітньому процесу. Напрошується аналогія з кораблем, що отримав пошкодження, але на верхніх палубах ще грає музика, тоді як на нижніх йде запекла боротьба за місце в шлюпці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Вища освіта України внаслідок суттєвої втрати часу, потрібного на її реформування, опинилась в надзвичайно складних умовах жорсткої конкуренції з боку освітнього простору східноєвропейських країн. Слабкість позицій української освіти підтверджується існуючими світовими рейтингами, де найкращі ВНЗ України знаходяться на позиціях починаючи з 1299, тоді як найкращі вузи східної Європи знаходяться на позиціях починаючи з 400 місця.

Позиції, що займає НУБіП України, розташовані у третій тисячі світового рейтингу і останні роки прослідковуються тенденції до погіршення позицій. Така ж тенденція спостерігається і в національному рейтингу, де відставання від двох лідерів суттєве, та прогнозується тенденція до подальшого погіршення місця НУБіП України в національному рейтингу. Найбільш слабкі позиції університету в індексованих наукових публікаціях, що мають суттєвий фактор впливу на формування позицій в світових рейтингах. Скоріш за все в цьому напрямку повинні бути спрямовані зусилля університету, для чого співпрацівникам університету потрібно забезпечити доступ в інформаційний науковий простір на рівні провідних вузів ЄС, та удосконалити рейтингову систему спрямувавши її на досягнення довгострокових цілей.

Аналіз конкурсних рейтингових балів абітурієнтів, що подали заяви на спеціалізацію «економічна кібернетика» показав, що основний контингент має недостатній рівень знань, на жаль, тому, скоріш за все, подальші зусилля кафедри повинні бути спрямовані на залучення міської молоді, що навчається в школах з поглибленим вивченням профільних для обраної спеціальності дисциплін. Крім, того університету слід переглянути політику стосовно формування умов оплати за навчання. Представлені дослідження повинні бути продовжені з урахуванням поступової інтеграції української освіти в східноєвропейський освітньої простір.

В цілому ж загострення конкуренції в українському освітньому просторі повинно стати суттєвим фактором підвищення його якості.

Література

1. Azarnert L. Free education, fertility and human capital accumulation [electronic source] / L. V. Azarnert // Journal of Population Economics. — March 2010. — Vol. 23, no. 2. — p. 449 — Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=47778871&lang=ru&site=bsi-live

2. Cardak Buly A. Ability, Education, and Income Inequality [electronic source] / Buly A. Cardak // Journal Of Public Economic Theory 6 — № 2 (May 2004) — p. 239–276 — Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016) — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=12867048&lang=ru&site=bsi-live

3. Chang, Pao-Li, Huang, Fali. Trade and divergence in education systems / Chang, Pao-Li; Huang, Fali // International Economic Review — Nov2014 — Vol. 55 Issue 4 — p.1251–1280–30p. 1 Chart, 3 Graphs. — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=99076133&lang=ru&site=bsi-live

4. Ecwert B. Private Investment in Higher Education: Comparing Alternative Funding Schemes [electronic source] / Ecwert Bernart and Itzhak Zilcha // Economica 79, no. 313 (January 2012): p. 76–96 — Business Source

Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=69627152&lang=ru&site=bsi-live

5. Mendolicchio C. Income Taxes, Subsidies to Education, and Investments in Human Capital [Electronic source] / C. Mendolicchio, D. Paolini, T. Pietra // Journal Of Public Economic Theory, 16(1), 24–47. doi:10.1111/jpet.12051–2014- Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2017). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=93524978&lang=ru&site=bsi-live

6. Ranking of Web Universities [Electronic source] — Access: http://www.webometrics.info/

7. Restuccia D. The evolution of education: a macroeconomic analysis [Electronic source] / Diego Restuccia and Guillaume Vandenbroucke // International Economic Review 54, no. 3 (August 2013): 915–936. Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=89079619&lang=ru&site=bsi-live

8. Sting S. Education in a Period or Social Upheaval. Educational Theories and Concepts in Central East Europe / S. Sting, Ch. Wulf [Electronic source]. — Access: http:// www.pedocs.de/volltexte/2008/382/pdf/Social_Upheaval_final.pdf

9. Баша І. М. Маркетингові дослідження на ринку освітніх послуг: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.04 / Інна Миколаївна Баша — Київ, 2015. — 237 с. — Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.03/2016/new_dis.pdf

10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

11. Інформаційна система «Конкурс» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vstup.info/

12. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]: [Веб-портал]. — Електронні дані. — Режим доступу: http://mon.gov.ua/

13. Огаренко Т. Ю. Тонцепція моделювання динаміки попиту на послуги вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» — № 10–2010 — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=350

14. Освіта.ua [Електронний ресурс]: [Веб-портал]. — Електронні дані. — Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/

15. Скрипник А. В., Оборська І. С. Оцінка ефективності вищої освіти / А. В. Скрипник, І. С. Оборська // Проблеми економіки: фахове видання. — Харків: 2015. — № 4 — с. 53–61.

16. Слободян О., Стадний Є. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? [Електронний ресурс] /Аналітичний центр CEDOS — 13.12.2016– Режим доступу: https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu

17. Холод Б. І., Дашевська О. В. Сучасний інструментарій вибору операційних стратегій розвитку ВНЗ [Електронний ресурс] / академічний огляд — № 1 (36) — 2012 — Режим доступу: www.libr.dp.ua/region/Period/Osvita/270912/1.pdf

18. Шиян А. А., Нікіфорова Л. О. Теоретико-ігрове моделювання вибору стратегії внз в умовах реформування вищої школи України/ Збірник наукових праць «Східна Європа: економіка, бізнес та управління» — Випуск 3 — (08) 2017 — Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/69.pdf

19. Шкандибіна Т. В. Моделювання системи управління вищим навчальним закладом на регіональному рівні/ Збірник наукових праць «Проблеми інформатизації та управління» — Том 2, № 26–2009 — Режим доступу: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PIU/article/viewFile/7002/7829

References

1. Azarnert L. Free education, fertility and human capital accumulation [electronic source] / L. V. Azarnert // Journal of Population Economics. — March 2010. — Vol. 23, no. 2. — p. 449 — Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct= true&db=buh&AN=47778871&lang=ru&site=bsi-live

2. Cardak Buly A. Ability, Education, and Income Inequality [electronic source] / Buly A. Cardak //Journal Of Public Economic Theory 6 — № 2 (May 2004) — p. 239–276 — Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016) — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=12867048&lang=ru&site=bsi-live

3. Chang, Pao-Li, Huang, Fali. Trade and divergence in education systems / Chang, Pao-Li; Huang, Fali // International Economic Review — Nov2014 — Vol. 55 Issue 4 — p.1251–1280–30p. 1 Chart, 3 Graphs. — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=99076133&lang=ru&site=bsi-live

4. Ecwert B. Private Investment in Higher Education: Comparing Alternative Funding Schemes [electronic source] / Ecwert Bernart and Itzhak Zilcha // Economica 79, no. 313 (January 2012): p. 76–96 — Business Source

Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=69627152&lang=ru&site=bsi-live

5. Mendolicchio C. Income Taxes, Subsidies to Education, and Investments in Human Capital [Electronic source]/ C. Mendolicchio, D. Paolini, T. Pietra // Journal Of Public Economic Theory, 16(1), 24–47. doi:10.1111/jpet.12051–2014- Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2017). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=93524978&lang=ru&site=bsi-live

6. Ranking of Web Universities [Electronic source] — Access: http://www.webometrics.info/

7. Restuccia D. The evolution of education: a macroeconomic analysis [Electronic source]/ Diego Restuccia and Guillaume Vandenbroucke // International Economic Review 54, no. 3 (August 2013): 915–936. Business Source Premier, EBSCOhost (accessed June 11, 2016). — Access: http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=89079619&lang=ru&site=bsi-live

8. Sting S. Education in a Period or Social Upheaval. Educational Theories and Concepts in Central East Europe / S. Sting, Ch. Wulf [Electronic source]. — Access: http:// www.pedocs.de/volltexte/2008/382/pdf/Social_ Upheaval_final.pdf

9. Basha I. M. Marketynghovi doslidzhennja na rynku osvitnikh poslugh: dysertacija na zdobuttja naukovogho stupenja kandydata ekonomichnykh nauk: 08.00.04 / Inna Mykolajivna Basha — Kyjiv, 2015. — 237 s. — Rezhym dostupu: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.03/2016/new_dis.pdf

10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/

11. Informacijna systema «Konkurs» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.vstup.info/

12. Ministerstvo osvity i nauky Ukrajiny [Elektronnyj resurs]: [Veb-portal]. — Elektronni dani. — Rezhym dostupu: http://mon.gov.ua/;

13. Ogharenko T. Ju. Toncepcija modeljuvannja dynamiky popytu na poslughy vyshhykh navchaljnykh zakladiv [Elektronnyj resurs] / Elektronne naukove fakhove vydannja «Efektyvna ekonomika» — № 10–2010 — Rezhym dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=350

14. Osvita.ua [Elektronnyj resurs]: [Veb-portal]. — Elektronni dani. — Rezhym dostupu: http://osvita.ua/vnz/

15. Skrypnyk A. V., Oborsjka I. S. Ocinka efektyvnosti vyshhoji osvity / A. V. Skrypnyk, I. S. Oborsjka // Problemy ekonomiky: fakhove vydannja. — Kharkiv: 2015. — № 4 — c. 53–61.

16. Slobodjan O., Stadnyj Je. Ukrajinsjki studenty za kordonom: skiljky ta chomu? [Elektronnyj resurs] /Analitychnyj centr CEDOS — 13.12.2016– Rezhym dostupu: https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu

17. Kholod B. I., Dashevsjka O. V. Suchasnyj instrumentarij vyboru operacijnykh strateghij rozvytku VNZ [Elektronnyj resurs] / akademichnyj oghljad — № 1 (36) — 2012 — Rezhym dostupu: www.libr.dp.ua/region/Period/Osvita/270912/1.pdf

18. Shyjan A. A., Nikiforova L. O. Teoretyko-ighrove modeljuvannja vyboru strateghiji vnz v umovakh reformuvannja vyshhoji shkoly Ukrajiny/ Zbirnyk naukovykh pracj «Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja» — Vypusk 3 — (08) 2017 — Rezhym dostupu: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/69.pdf

19. Shkandybina T. V. Modeljuvannja systemy upravlinnja vyshhym navchaljnym zakladom na reghionaljnomu rivni/ Zbirnyk naukovykh pracj «Problemy informatyzaciji ta upravlinnja» — Tom 2, № 26–2009 — Rezhym dostupu: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PIU/article/viewFile/7002/7829

УДК 339.54

Золковер Андрій Олександрович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну
Золковер Андрей Александрович
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Zolkover Andrii
PhD, Associate Professor
Kyiv National University of Technology and Design

АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

АНАЛИЗ ТОВАРНОЙ СТРУКТУРЫ ЭКСПОРТНЫХ ОПЕРАЦИЙ УКРАИНЫ

ANALYSIS OF COMMODITY STRUCTURE OF EXPORT OPERATIONS OF UKRAINE

Анотація. *Стаття присвячена аналізу товарної структури експортних операцій України. Українська економіка – є експортно-орієнтованою і саме експорт товарів має домінуюче значення, а частка експорту послуг коливається на рівні 18–20% [9]. У статті проаналізовано частку експорту товарів у структурі ВВП, проведено аналіз товарної структури експортних операцій. Визначено лідируючі групи товарів експорту та розраховано складові для перших трьох груп товарів. Проведено аналіз географічної структури експорту товарів за 2012–2016 роки.*

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність, експорт товарної продукції, структура експорту.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу товарной структуры экспортных операций Украины. Украинская экономика является экспортно-ориентированной и именно экспорт товаров имеет доминирующее значение, а доля экспорта услуг колеблется на уровне 18–20% [9]. В статье проанализирована доля экспорта товаров в структуре ВВП, проведен анализ товарной структуры экспортных операций. Определены лидирующие группы товаров экспорта и рассчитаны составляющие для первых трех групп товаров. Проведен анализ географической структуры экспорта товаров за 2012–2016 годы.*

Ключевые слова: *внешнеэкономическая деятельность, экспорт товарной продукции, структура экспорта.*

Summary. *The article is devoted to the analysis of the commodity structure of export operations of Ukraine. The Ukrainian economy is export-oriented and export of goods is dominant, and the share of exports of services varies from 18% to 20%. The share of export of goods in the structure of GDP is analyzed. The article analyzes the commodity structure of export operations. The leading groups of exported goods are determined and the components for the first three groups of goods are calculated. The analysis of the geographical structure of export of goods for 2012–2016 has been carried out.*

Key words: *foreign economic activity, export of commodity products, export structure.*

Постановка проблеми. У сучасному світі експорт має провідну роль у економічному розвитку країни. Завдяки експортним операціям збільшується золотовалютний запас країни, йде обмін технологіями між країнами та підприємствами. Українська економіка — є експортно-орієнтованою, але здебільшого на експорт йде сировина, тому у ряді літературних джерел зустрічається поняття «сировинна економіка» [1, 126], отже аналіз товарної структури експортних операцій є вкрай важливим для визначення експортного потенціалу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зовнішню торгівлю України, зокрема й експортні операції, досліджувало чимало вчених-економістів. Серед них — В. Абрамов [2], О. Гребельник [3], М. Дідків-

ський[4], Ю. Козак [5], Б. Одягайло [6], М. Пісьмаченко[7] та ін.

Мета статті — проаналізувати товарну структуру експортних операцій України та визначити пріоритетні заходи щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Більше третини українських товарів йде на експорт, так доля експорту товарів у структурі ВВП коливається у межах 35,04–42,12% (дані про експорт товарів та співвідношення експорту до ВВП наведені у табл. 1). Слід зауважити, що у абсолютних цифрах у 2010–2012 роках спостерігається стрімке зростання експортних операцій товарів з 50,744 до 67,780 млрд.дол.США, тобто на 17,036 млрд.дол.США, що становить 33,5%. Це можна пов'язати з пожвавленням економічної активності як в Україні, так і в усьому світі після фінансово-економічної кризи у 2008 році. Однак, починаючи з 2012 року експорт українських товарів впав на 31,418 млрд дол. США і наприкінці 2016 року становив 36,362 млрд.дол.США, тобто падіння склало 46,4%. Таке падіння, на наш погляд, спричинила фінансово-економічна криза, яка спостерігається в Україні, починаючи з геополітичного протистояння з Російською Федерацією.

Якщо проаналізувати структуру експорту товарів (табл. 2), то можна зробити висновок, що підприємства України експортують 20 груп товарів. Слід зауважити, що більше половини українського експорту припадає лише на 3 групи товарів. Проаналізуємо ці групи товарів.

Лідером за експортом товарів в Україні є група товарів недорогоцінних металів та виробів з них, так частка цієї групи у загальній сукупності експорту товарів у період 2012–2014 року збільшилась з 27,77% до 28,25%, незважаючи на те, що у абсолютних цифрах спостерігається зменшення, у 2015–2016рр. продовжується зменшення експорту цієї групи товарів, однак незважаючи на це, експорт недорогоцінних металів та виробів з них є найбільшим серед груп інших товарів, що експортується з України, так у 2015 році експорт цієї групи товарів становив 9,471 млрд дол. США, що становить 24,84% у загальній структурі експорту, а у 2016 році — 8,339 млрд дол. США, що склало 22,93%. Слід зауважити, що у цій групі товарів найбільшу частку мають чорні метали та вироби з чорних металів, так у 2016 році на ці товари приходилося 96,27% усієї групи товарів недорогоцінних металів та виробів з них, майже таке співвідношення спостерігається і у період 2012–2015 рр.

На другому місці за кількісним показником експорту товарів є група товарів рослинного походження. Виходячи з даних табл. 2, можна зробити висновок, що спостерігається стрімке зростання частки цієї групи товарів у загальній структурі експорту, так у 2012 році на цю групу товарів припадає лише 13,53% українського експорту, а у 2016 році частка збільшилась до 22,26%. Зауважимо, що в абсолютних цифрах експорт цієї групи товарів, у аналізований період, коливається у межах 7,971–9,173 млрд дол. США. Якщо проаналізувати товарну структури цієї групи товарів (табл. 3), то можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу мають 2 види товарів, а саме зернові культури, частка яких у 2016 році склала 75,05% та насіння і плоди олійних рослин, частка яких у 2016 році становила 18,97%, тобто на ці 2 вида сільськогосподарських культур приходилося більше ніж 94% експорту всієї групи товарів рослинного походження.

Третє місце за обсягами експорту товарної продукції у 2016 році посідає група жирів та олії тваринного або рослинного походження. Частка цієї групи товарів за останні 5 років збільшилась на 4,73% з 6,17% до 10,9%. Слід зауважити, що в абсолютних цифрах

Таблиця 1

Динаміка експорту товарної продукції*

Рік	ВВП України, млрд дол. США	Експорт, млрд дол. США	Співвідношення експорту до ВВП, %
2010	136,417	**50,744**	37,20
2011	163,423	**67,594**	41,36
2012	176,235	**67,780**	38,46
2013	177,834	**62,306**	35,04
2014	130,908	**53,902**	41,18
2015	90,524	**38,127**	42,12
2016	93,812	**36,362**	38,76

**(без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя)*

Джерело: складено автором на підставі [8; 9]

Таблиця 2

Структура експорту товарів України

№	Групи товарів	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
		Експорт, млрд дол. США	Частка, %	Експорт, млрд дол. США	Частка, %	Експорт, млрд дол. США	Частка, %	Експорт, млрд дол. США	Частка, %	Експорт, млрд дол. США	Частка, %
1	Живі тварини; продукти тваринного походження	0,959	1,42	1,083	1,74	1,014	1,88	0,823	2,16	0,775	2,13
2	Продукти рослинного походження	9,173	13,53	8,849	14,20	8,736	16,21	7,971	20,91	8,094	22,26
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	4,185	6,17	3,497	5,61	3,822	7,09	3,300	8,65	3,963	10,90
4	Готові харчові продукти	3,474	5,13	3,500	5,62	3,096	5,74	2,468	6,47	2,450	6,74
5	Мінеральні продукти	7,488	11,05	7,190	11,54	6,104	11,32	3,099	8,13	2,729	7,50
6	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	4,714	6,95	4,009	6,43	3,054	5,67	2,131	5,59	1,558	4,29
7	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,995	1,47	0,785	1,26	0,586	1,09	0,413	1,08	0,409	1,13
8	Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,132	0,20	0,149	0,24	0,157	0,29	0,115	0,30	0,122	0,34
9	Деревина і вироби з деревини	1,060	1,56	1,144	1,84	1,263	2,34	1,107	2,90	1,132	3,11
10	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,130	1,67	1,245	2,00	0,986	1,83	0,617	1,62	0,537	1,48
11	Текстильні матеріали та текстильні вироби	0,782	1,15	0,809	1,30	0,786	1,46	0,634	1,66	0,677	1,86
12	Взуття, головні убори, парасольки	0,176	0,26	0,199	0,32	0,203	0,38	0,151	0,40	0,164	0,45
13	Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,582	0,86	0,582	0,93	0,479	0,89	0,332	0,87	0,299	0,82
14	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,140	0,21	0,118	0,19	0,161	0,30	0,082	0,22	0,052	0,14
15	Недорогоцінні метали та вироби з них	18,826	27,77	17,525	28,13	15,229	28,25	9,471	24,84	8,339	22,93
16	Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6,872	10,14	6,826	10,96	5,657	10,50	3,941	10,34	3,638	10,00
17	Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,775	8,52	3,274	5,26	1,472	2,73	0,679	1,78	0,556	1,53
18	Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,291	0,43	0,291	0,47	0,232	0,43	0,159	0,42	0,146	0,40
19	Різні промислові товари	0,607	0,90	0,659	1,06	0,736	1,37	0,524	1,38	0,537	1,48
20	Твори мистецтва	0,0003	0,0005	0,0006	0,0010	0,0002	0,0004	0,0003	0,0008	0,0002	0,0005
	ВСЬОГО	67,78	100	62,306	100	53,902	100	38,127	100	36,362	100

Таблиця 3

Структура експорту групи товарів рослинного походження

Назва товарів	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Експорт, млрд дол. США	%	Експорт, млрд дол. США	%	Експорт, млрд.дол. США	%	Експорт, млрд дол. США	%	Експорт, млрд.дол. США	%
живі дерева та інші рослини	0,0012	0,01	0,0021	0,02	0,0014	0,02	0,0023	0,03	0,0037	0,05
овочі	0,1324	1,44	0,1111	1,25	0,1299	1,49	0,0972	1,22	0,1526	1,89
їстівні плоди та горіхи	0,1977	2,16	0,1379	1,56	0,1482	1,70	0,1541	1,93	0,1482	1,83
кава, чай	0,0127	0,14	0,0107	0,12	0,0146	0,17	0,0106	0,13	0,0141	0,17
зернові культури	6,9704	75,99	6,3517	71,78	6,5441	74,91	6,0575	75,99	6,0739	75,05
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	0,1051	1,15	0,137	1,55	0,1244	1,42	0,1179	1,48	0,1387	1,71
насіння і плоди олійних рослин	1,7521	19,10	2,0448	23,11	1,6877	19,32	1,4755	18,51	1,535	18,97
шелак природний	0,0006	0,01	0,0005	0,01	0,0006	0,01	0,0005	0,01	0,0004	0,01
рослинні матеріали для виготовлення	0,0011	0,01	0,0534	0,60	0,0852	0,98	0,0559	0,70	0,027	0,33
ВСЬОГО	9,1733	100	8,8492	100	8,7361	100	7,9715	100	8,0936	100

Джерело: складено автором на підставі [9]

обсяг експорту цієї групи товарів зменшився з 4,185 млрд.дол.США до 3,963 млрд.дол.США.

Також, вважаємо за доцільне проаналізувати географічну структуру експортних операцій з товарами. Україна експортує товари до 159 країн, однак найбільша питома вага за обсягами експорту припадає щороку на перші 20 країн. Так частка експорту товарів, яка припадає на перші 20 країн за обсягами експорту у 2012 році склала — 61,57%, у 2013 році — 73,32%, у 2014 році — 72,69%, у 2015 році — 71,55%, а у 2016 році — 70,47%. Проаналізуємо більш детально особливості географічної структури експорту товарів.

За останні 5 років, а саме з 2012 по 2016 роки (табл. 2–6), країною-лідером за обсягами експорту була Російська Федерація, слід зауважити, що обсяги експорту щорічно зменшуються, так у 2012 році експорт у Росію склав 17,327 млрд.дол.США, а у 2016 лише 3,593 млрд.дол.США, тобто падіння склало більш ніж 79% (відзначимо, що найбільший спад можна спостерігати у період 2014–2015 рр., так у цей період експорт впав з 18,18 млрд.дол. США до 4,828 млрд.дол.США). Таке падіння можна пов'язати з геополітичною напруженістю на сході України.

На другому місці за обсягами експорту у період 2012–2016 рр. перебували або Єгипет (2012р, 2016р), або Турція (2013–2015рр). Це можна пов'язати з постійним попитом з боку цих країн на зернові культури та чорні метали.

Активно українські товари експортуються у країни Євросоюзу. Найбільше Україна експортує у Польщу та Італію, так у 2012 році експорт у ці країни становив відповідно 3,79% та 3,62% у структурі загального експорту України, у 2013 році — 4,09% та 3,75% відповідно, у 2014 році 4,91% та 4,58 відповідно, у 2015 році цей показник був однаковим та склав 5,19%, у 2016 році 6,05% та 5,31%. Сукупний експорт у країни Євросоюзу щорічно збільшується у структурі експорту України. Так, у 2012 році питома вага експорту у ці країни склала 25,2%, що становить 17,081 млрд.дол.США, у 2013 році — 26,9%, що становило 16,758 млрд.дол.США, у 2014 році — 31,54%, що склало 17,002 млрд.дол.США, у 2015 році — 34,14%, що склало 13,015 млрд.дол. США, у 2016 році — 37,12%, що склало 13,496 млрд. дол.США.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українська економіка є експортно-орієнтованою, так частка експорту товарів у структурі ВВП коливається на рівні 35,04–42,12%. Україна експортує 20 груп товарів, більше половини експорту припадає на 3 групи товарів, а саме: 1) група товарів недорогоцінних металів та виробів з них; 2) група товарів рослинного походження; 3) група жирів та олії тваринного або рослинного походження, тобто

Географічна структура зовнішньоторговельних експортних операцій товарами

Таблиця 4

Обсяг експорту у 2012 році

№	Країна	Обсяг експорту у 2012 році, млрд дол. США	Частка
1	Російська Федерація	17,327	25,56
2	Єгипет	2,884	4,25
3	Польща	2,571	3,79
4	Італія	2,457	3,62
5	Казахстан	2,433	3,59
6	Білорусь	2,228	3,29
7	Німеччина	1,598	2,36
8	Іспанія	1,529	2,26
9	Угорщина	1,507	2,22
10	США	0,974	1,44
11	Нідерланди	0,830	1,22
12	Молдова, Республіка	0,812	1,20
13	Азербайджан	0,757	1,12
14	Словаччина	0,665	0,98
15	Болгарія	0,567	0,84
16	Румунія	0,550	0,81
17	Туркменістан	0,527	0,78
18	Велика Британія	0,527	0,78
19	Австрія	0,520	0,77
20	Бельґія	0,467	0,69
	Сумма 20 країн	**41,729**	61,57
	Інші країни	26,051	38,43
	ВСЬОГО	**67,780**	100

Таблиця 5

Обсяг експорту у 2013 році

№	Країна	Обсяг експорту у 2013 році, млрд дол. США	Частка
1	Російська Федерація	14,787	23,73
2	Туреччина	3,754	6,02
3	Єгипет	2,719	4,36
4	Китай	2,691	4,32
5	Польща	2,545	4,09
6	Італія	2,336	3,75
7	Казахстан	2,084	3,34
8	Індія	1,956	3,14
9	Білорусь	1,940	3,11
10	Угорщина	1,553	2,49
11	Німеччина	1,551	2,49
12	Нідерланди	1,037	1,66
13	Іспанія	0,978	1,57
14	Молдова, Республіка	0,896	1,44
15	США	0,861	1,38
16	Азербайджан	0,859	1,38
17	Чехія	0,812	1,30
18	Іран, Ісламська Республіка	0,792	1,27
19	Саудівська Аравія	0,781	1,25
20	Ірак	0,767	1,23
	Сумма 20 країн	**45,699**	73,32
	Інші країни	16,607	26,68
	ВСЬОГО	**62,306**	100

Таблиця 6

Обсяг експорту у 2014 році

№	Країна	Обсяг експорту у 2014 році, млрд дол. США	Частка
1	Російська Федерація	9,798	18,18
2	Туреччина	3,561	6,61
3	Єгипет	2,862	5,31
4	Китай	2,674	4,96
5	Польща	2,645	4,91
6	Італія	2,468	4,58
7	Індія	1,816	3,37
8	Білорусь	1,617	3,00
9	Німеччина	1,591	2,95
10	Угорщина	1,510	2,80
11	Іспанія	1,167	2,16
12	Нідерланди	1,106	2,05
13	Казахстан	1,069	1,98
14	Саудівська Аравія	1,031	1,91
15	Чехія	0,773	1,43
16	Молдова, Республіка	0,744	1,38
17	Ірак	0,711	1,32
18	Іран, Ісламська Республіка	0,703	1,31
19	Словаччина	0,670	1,24
20	США	0,668	1,24
	Сумма 20 країн	**39,184**	72,69
	Інші країни	14,718	27,31
	ВСЬОГО	**53,902**	100

Таблиця 7

Обсяг експорту у 2015 році

№	Країна	Обсяг експорту у 2015 році, млрд дол. США	Частка
1	Російська Федерація	4,828	12,66
2	Туреччина	2,772	7,27
3	Китай	2,399	6,29
4	Єгипет	2,080	5,45
5	Італія	1,980	5,19
6	Польща	1,977	5,19
7	Індія	1,444	3,79
8	Німеччина	1,329	3,48
9	Іспанія	1,044	2,74
10	Угорщина	0,910	2,39
11	Нідерланди	0,906	2,38
12	Білорусь	0,871	2,28
13	Саудівська Аравія	0,762	2,00
14	Казахстан	0,713	1,87
15	Ізраїль	0,597	1,57
16	Румунія	0,570	1,49
17	Чехія	0,541	1,42
18	Іран, Ісламська Республіка	0,534	1,40
19	Молдова, Республіка	0,524	1,38
20	Франція	0,498	1,31
	Сумма 20 країн	**27,276**	71,55
	Інші країни	10,851	28,45
	ВСЬОГО	**38,127**	100

Таблиця 8

Обсяг експорту у 2016 році

№	Країна	Обсяг експорту у 2016 році, млрд дол. США	Частка
1	Російська Федерація	3,593	9,88
2	Єгипет	2,266	6,23
3	Польща	2,200	6,05
4	Туреччина	2,049	5,64
5	Італія	1,930	5,31
6	Індія	1,903	5,23
7	Китай	1,833	5,04
8	Німеччина	1,424	3,92
9	Угорщина	1,053	2,90
10	Іспанія	1,005	2,76
11	Нідерланди	0,995	2,74
12	Білорусь	0,903	2,48
13	Румунія	0,717	1,97
14	Іран, Ісламська Республіка	0,705	1,94
15	Саудівська Аравія	0,593	1,63
16	Чехія	0,561	1,54
17	Ізраїль	0,489	1,34
18	Молдова, Республіка	0,481	1,32
19	Словаччина	0,471	1,30
20	Франція	0,454	1,25
	Сумма 20 країн	**25,625**	70,47
	Інші країни	10,737	29,53
	ВСЬОГО	**36,362**	100

наразі український експорт орієнтований на видобувну та сільськогосподарську галузі. Експортує товари Україна у 159 країн, лідером за експортом залишається Російська Федерація, але щороку експорт у цю країну зменшується у абсолютних цифрах, а також зменшується частка у структурі загального експорту, у той же час частка експорту у країни Євросоюзу щорічно збільшується і у 2016 році сягнула 37,12%.

У подальших дослідженнях науковцям, на нашу думку, слід розглянути питання, щодо механізмів зміни структури експорту з сировинно-сільськогосподарської до експорту технологій та товарів кінцевого споживання.

Література

1. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю. В. Кіндзерський; НАН України — ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» — К. — 2013. — 536 с.

2. Абрамов В. Л. Мировая экономика: учеб. пособ. / В. Л. Абрамов. — М.: Дашков и Ко, 2006. — 312 с. 139

3. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О. П. Гребельник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 432 с. 3. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. / М. І. Дідківський. — К.: Знання, 2006. — 462 с.

4. Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: сучасні особливості функціонування та аналізу розвитку: монографія / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, Т. В. Батанова. — Одеса: Одеський національний економіч- ній університет, 2012. — 182 с.

5. Одягайло Б. М. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Б. М. Одягайло. — К.: Знання, 397 с.

6. Пісьмаченко М. Л. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: монографія / М. Л. Пісьмаченко. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 366 с.

7. Райзберг Б. А. Государственное управление социальными и экономическими процессами: учеб. пособ. / Б. А. Райзберг. — М.: Инфра-М, 2010. — 384 с.

8. Веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua

9. Веб-сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

References

1. Promyslovistj Ukrajiny: strateghija i polityka strukturno-tekhnologhichnoji modernizaciji: monoghrafija / Ju. V. Kindzersjkyj; NAN Ukrajiny — DU «Instytut ekonomiky ta proghnozuvannja NAN Ukrajiny» — K. — 2013. — 536 s.

2. Abramov V. L. Myrovaja эkonomyka: ucheb. posob. / V. L. Abramov. — M.: Dashkov y Ko, 2006. — 312 s. 139

3. Ghrebeljnyk O. P. Osnovy zovnishnjoekonomichnoji dijaljnosti: pidruchnyk / O. P. Ghrebeljnyk. — K.: Centr uchbovoji literatury, 2008. — 432 s. 3. Didkivsjkyj M. I. Zovnishnjoekonomichna dijaljnistj pidpryjemstva: navch. posib. / M. I. Didkivsjkyj. — K.: Znannja, 2006. — 462 s.

4. Kozak Ju. Gh. Zovnishnjoekonomichna dijaljnistj pidpryjemstv: suchasni osoblyvosti funkcionuvannja ta analizu rozvytku: monoghrafija / Ju. Gh. Kozak, N. S. Loghvinova, T. V. Batanova. — Odesa: Odesjkyj nacionaljnyj ekonomichnij universytet, 2012. — 182 s.

5. Odjaghajlo B. M. Mizhnarodna ekonomika: navch. posib. / B. M. Odjaghajlo. — K.: Znannja, 397 s.

6. Pisjmachenko M. L. Derzhavne upravlinnja zovnishnjotorghoveljnoju dijaljnistju v Ukrajini: monoghrafija / M. L. Pisjmachenko. — Donecjk: TOV «Jugho-Vostok, Ltd», 2008. — 366 s.

7. Rajzbergh B. A. Ghosudarstvennoe upravlenye socyaljnыmy y эkono- mycheskymy processamy: ucheb. posob. / B. A. Rajzbergh. — M.: Ynfra-M, 2010. — 384 s.

8. Veb-sajt Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.bank.gov.ua

9. Veb-sajt Derzhavnoji sluzhby statystyky [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 8 (8)

Головний редактор — *Камінська Т.Г.*

Київ 2017

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 18.12.2017. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура PetersburgC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 10.23. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.